

LOUIS FRÉDÉRIC

SZAMURÁJOK

 BUDO

K I S K Ö N Y V T Á R

LOUIS FRÉDÉRIC

JAPÁN HÉTKÖZNAI A SZAMURÁJOK KORÁBAN

15
BEVEZETÉS

23
A KÖZÉPKOR KEZDETEI

23–JAPÁN A XII. SZÁZAD HAJNALÁN, 26–A JAPÁN KÖZÉPKOR,
28–A KIOTÓI UDVAR

31
A KÖZÉPKOR EMBERE

31–SZÜLETÉS, 33–GYERMEKKOR, 37–NAGYKORÚSÁG,
40–HÁZASSÁG, 44–AZ ÉLETKOROK, 45–HALÁL, 47–CSALÁD,
47–A NŐ A KÖZÉPKORBAN, 49–SZERELEM,
52–A CSALÁD GAZDASÁGI ÉLETE, 54–ÖRÖKÖSÖDÉS,
56–IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

59
MINDENNAPI SZÜKSÉGLETEK

59–TÁPLÁLKOZÁS, 65–A SZAMURÁJOK ÉS A HARCOSOK ÉTRENDJE,
67–A NEMESÉK ÖLTÖZKÖDÉSE, 69–A NÉP RUHÁZATA, 70–HIGIÉNY,
72–UTAZÁS

1. kiadás 2004.

Szerkesztette: Zsolt Péter
Nyelvi lektor: Mosho Masha

Kiadja: HUNOR Kiadó, 2004.
Felelős kiadó: Zsolt Péter,
Telefon & fax: 06 1 216 6347 • E-mail: info@kamikaze.hu
Sorozaterv: Jhonasz Haburrowshky, ANEBA Kft.
Minden jog fenntartva.

Nyomdai munkák: G-PRINT, Telefon: 06 1 331 2935
Vezető: Wilpert Gábor

ISSN 1417-12-60
ISBN 963-85771-7-7

75
A VÁROS

75–KIOTÓ, A CSÁSZÁRVÁROS, 79–KAMAKURA, A SÓGUNOK VÁROSA,
82–A TÖBBI VÁROS, 84–LAKÁS, 87–KERTEK, 88–VÁROSI HÁZAK,
89–AZ OTTHON

93
VIDÉK

93–A PARASZT ÉS KÖRNYEZETE, 97–A FALU, 99–FALUSI ÉLET

103
MESTERSÉGEK

103–KÉZMŰVESEK, 109–TUDOMÁNY, 110–KERESKEDELEM

115
A HÁBORÚ ÉS A HARCOSOK

115–A KOR HARCOSA, 117–GYALOGOS HARCOSOK,
118–A SÓGUN ÉS VAZALLUSAI, 120–A HARCOSOK TÖRVÉNYE,
122–A HARCOS ÉLETKÖRÜLMÉNYEI, 126–FEGYVERZET,
130–HÁBORÚ

143
VALLÁS

143–A KÖZÉPKORI VALLÁSOK, 145–AZ AMIDA-VALLÁS,
148–NICSIREN, A REFORMÁTOR, 150–ZEN,
151–SINTÓ, 153–KONFUCIANIZMUS, 155–A KERESZTÉNYSÉG KEZDETE

157
A KÖZÉPKORI JAPÁN KULTÚRÁJA

157–A JAPÁN SZELLEM, 160–ZENE, TÁNC, SZÍNHÁZ,
161–SZÓRAKOZTATÓ MŰVÉSZETEK, 164–SZOBRÁSZAT ÉS FESTÉSZET,
166–IRODALOM ÉS KÖLTÉSZET

171
ZÁRSZÓ

173
JEGYZETEK

179
TÁBLÁZATOK

179–JAPÁN TÖRTÉNELMI KORSZAKAI,
180–SÓGUNOK, RÉGENSEK, HADVEZÉREK JEGYZÉKE 1185–1603,
181–JAPÁN MÉRTÉKEK ÉS PÉNZEK TÁBLÁZATA (XII–XVI. SZÁZAD)

TAKEDA SOGAKU

Szomorú fiatalember térdel családja friss sírjánál az aizui temetőben. Egyetlen élő hozzátartozója sincs már: mindannyian elesetek a város védelmében. A gyászoló ifjú önmagát vádolja. Az ostrom idején Kiotóban járt a nagybátyjánál, így nem lehetett családja mellett a válságos órákban. A túlélők titkolják előtte az igazságot. Attól tartanak, hogy rettentő elkeseredésében az öngyilkosságot választaná. A kegyetlen vérfürdő részleteit csak évek múlva mesélik el neki.

Az ifjú 17 éves, de már mestere a jiu-jitsu küzdőművészetnek. Szinte minden idejét a Genji (*Gendzsi*) család által alapított iskola, a daitoryu-aikijitsu tanulmányozásának szenteli. A városért vívott küzdelemben valamennyi mester és tanítvány odaveszett, így a szerencsés véletlen folytán életben maradt fiatalember az aikijitsu egyetlen túlélő képviselője. Az emberek meghalhatnak, az eszmének azonban élnie kell. Takeda ezért úgy határozott, hogy

nem követi családtagjait a halálba, hanem a tradíciók megőrzésének szenteli életét. Bár lélekben halott, mégis élnie kell: folytatnia elődei munkáját, hogy egy napon bosszút álljon értük. Esküt tesz a budo (harci művészetek) szent könyve, a Mushashugyo (*musasugjo*) előtt, hogy hű marad ősei szamuráj szelleméhez.

A frissen hatalomra lépett Meiji császár tiltó rendelkezéseivel dacolva Takeda Sogaku szamurájként, a modern kor utolsó szamurájaként éli mindennapi életét. Reggelente magára ölti családi címerével díszített fehér gyakorlóruháját, a keiko-git. Derekat a ruha alatt különleges betét védi: vastag rizspapír réteg, ami némi védelmet nyújt a kardvágások ellen, s ha átmetszik vagy átdöfik, a *ki* nem illan el azonnal, a belek nem omlanak ki, így (egy picivel) tovább harcolhat. Öltözéke fegyverek arzenálját rejt. Miután a hagyományos kard viselése tilos, két tantot (tört) hord magánál. Az egyiket egy mellén feszülő szíj tartja, a másik a jobb lábszárához van erősítve. Felszerelését meglehetősen szokatlan legyező egészíti ki. Ez a látszólag ártalmatlan eszköz egy acélpengéből összeállított gyilkos fegyver, amely úgy vág, akár a borotva. A rafinált fegyverzet utolsó darabja egy vasból készült, acélozott hegyű sétapálca, nehéz ezüstmarkolattal. Takeda ránézésre úgy fest, mint bármelyik tisztességes, békés polgár, aki elfogadja a törvényes rendet s annak intézményeit. Ruházatát természetes könnyedséggel viseli, a figyelmes szemlélő csak ülés közben vehetne rajta észre némi kényszerű merevséget.

Miután így felkészült, hosszú évek során edzi magát lankadatlan türelemmel különleges fegyverzetének gyors és biztos használatára, küzdőművészete fogásainak tévedhetetlen alkalmazására. Végül eljön a nap, s elérkezik vele a bosszú órája. Megtorló hadjáratának állomásai kísértetiesen hasonlítanak egymáshoz. Megcsonkított és feldarabolt holttestek jelzik útját: az egykori vérfürdő tisztjeinek tetemei. Hiába minden elővigyázatosság; az esténként szálláshelyükre betérő katonákat rendre utoléri az utolsó szamuráj bosszúja. Nincs számukra kegyelem.

Az egykor előkelő kaszt, a *shi* (harcos, lovag) kései tagja, Takeda Sogaku, őseihez hasonlóan a harcot tekinti egyetlen feladatának, kizárólagos életcéljának. Mivel nem tud és nem is hajlandó közönséges halandó módjára dolgozni, elhatározza, hogy iskolát nyit, ahol oktatni kezdi küzdőművészetét.

Tanítványai és a volt szamurájok tudnak kettős életéről. A katonai rendőrség többször gyanúba fogja, de nem tudnak bizonyítékot találni ellene – barátai rendre kifogástalan alibit biztosítanak a számára. Hírneve, s ezáltal tanítványainak, tisztelőinek száma egyre nő.

A katonai rendőrség tehetetlen. Hiába gyanúsítják, bizonyíték hiányában Takeda Sogaku rendre kicsúszik kezük közül. Élete fő szabályának a gyanakvást és az óvatosságot tekinti. Amikor meglátogat valakit, először körbejárja a házat és a kertet. Ellenőrzi valamennyi helyiséget, a beépített szekrények, benyíló és kamrák

sem kerülnek el éber figyelmét. Ülőhelyét mindig maga választja meg, s mindig úgy, hogy onnan jól szemmel tarthassa a be- és kijáratot. Amikor étellel kínálják, érzékeny gyomrára panaszkodik és nem fogad el semmit. Amikor elhagyja otthonát, mindig megbizonyosodik arról, nem követik-e. Macskamód oson a sötétben, gyanakvása sosem alszik el. A katonai rendőrség hasztalan próbál csapdát állítani, hogy titokban végezzen vele. A kísérletek balul ütnek ki, az üldözőből üldözött lesz, az orvgyilkosok életükkel fizetnek. Takeda Sogaku fokozatosan a modern eszmékkel szembeni ellenállás jelképévé válik. Barátai jó előre értesítik minden ellene irányuló tervről, így sértetlenül kerül ki a veszedelemből. Telnek-múlnak a hónapok, az évek, s Takeda végül ráébred, hogy hiábavaló egyszemélyes háborút viselnie a lassan megszilárduló császári hatalommal szemben. Visszavonul egy vidéki parasztházba, amelyet fanatikus hívei éjjel-nappal védelmeznek. Ekkor határozza el, hogy hátralevő éveit az aikijitsu küzdőművészet tökéletesítésének és oktatásának szenteli.

Képességei valóban lenyűgözők. Történt például, hogy önhibáján kívül két ellenséges yakuza (bandita) banda véres összecsapásába keveredett. E hivatásos bűnözők a különböző fegyverek használatának és a puszta kezes harcnak a mesterei. Takeda már elmúlt 40 éves, de szorongatott helyzetében nincs egyéb választása, mint kiállni harminc támadója ellen. Jónéhány szemtanú meséli, milyen pánikszerű menekülésbe fogtak a szerencsés túlélők, amikor látták, hogyan osztja a halált az ismeretlen szamuráj. Eme közjáték újra lehetőséget adott a rendőrségnek, hogy letartóztas-

sák és a törvény színe elé állítsák. Mivel azonban áldozatai kivétel nélkül megrögzött bűnözők voltak, s mivel ismételten számíthatott barátai buzgó segítségére, megint csak sértetlenül csúszott ki rosszakarói karmai közül.

A mindennapos, rendszeres edzések egyre keményebbek lettek, és tanítványaiból így rendkívüli harcosokat kovácsolt. Igen szigorú belső követelmények szerint válogatott, s a legjobbkat testi-lelki erejük maximumát követelő munkára készítette. A fogadott tanítványok mesterüknél kaptak szállást, és a tanórák közti szünetekben annak birtokát gondozták.

Már hatvanon is felül jár, amikor Enkaluban, Hokkaido szigetén, a helyi fogadóban megismerkedik egy 28 éves fiatalemberrel, aki rendkívüli hatással van rá (ez a fogadó azóta becses zarándokhellyé vált). Az öreg mester szakértő szeme nyomban felismeri az ifjában a különleges tehetséget. Bemutatkozik, az asztalához hívja, és a rövid beszélgetés után életében először érzi azt, hogy az ismeretlen fiatalemberben önmagával egyenértékűre bukkant. Örömmel tölti el szívét az a megnyugtató gondolat, hogy végre megtalálta méltó utódját.

Újdonsült ismerősének javasolja, hogy költözzék a házába és legyen a legkomolyabb tanítványa. A fiatalember szívesen fogadja az ajánlatot s az idős mesterhez költözik. Öt nehéz, kemény gyakorlással teli év után *memkyokaiden* (a büszke cím birtokosa, „akinek minden átadatott”) lesz belőle Takeda Sogaku iskolájá-

ban. A mester méltán bízott tanítványában. Az enkalui ifjú érett korára túlszárnyalta tanítóját, s egy teljesen önálló, autonóm küzdőművészet tudatos megteremtőjeként minden idők legnagyobb mesterévé vált.

Neve: Ueshiba Morihei; ő az aikido megalapítója.

Dr. GULYÁS PÉTER

A XII. század végére Ázsia történelmének klasszikus periódusa lezárult, s a földrész a politikai és szellemi zűrzavar hosszú időszakának küszöbére érkezett. India az afganisztáni hegyekből és Irán fennsíkjairól betörő hódítók uralma alatt állt. A mohamedán, khmer birodalom¹ hatalma Angkorban érte el tetőpontját. Kína északi részét ezidőtájt foglalták el a barbárok, amiért a kínai császárság addigi székhelyét a Jangce folyótól délre helyezte át. Szung-császár² – abban a törekeny hitben, hogy továbbra is védve van az ellenséges betörések ellen – itt is folytatta fényűző életmódját. A szigeteire visszavonult Japánban ekkor indultak meg azok a politikai és társadalmi változások, amelyek később teljesen átformálták az ország struktúráját s a japán nemzet kialakulásához vezettek. A tárgyalt időszakban a nyugati világ is a fejlődés okozta nehézségekkel küszködött: a széttagolt feudális államokat – a járványosnak mondható háborús állapotok zűrzavarainak következményeként – abszolút monarchiák követik. Határok

változnak, birodalmak alakulnak és dőlnek meg gyors egymásutánban. Európa az egyensúlyát keresi, s az épphogy felfedezett Amerika is súlyos háborúzások tétje lesz az európai államok között. E harcok már a születőben lévő kolonializmust előlegzik. Indiát fokozatosan meghódítja az iszlám vallás, Kínát elárasztják a mongolok, a khmereket tehetetlenségre kárhoztatja a thaik felemelkedése és a vietnami nyomás. Eközben Japán biztonságban érzi magát, ám a területszerzés vírusa őt is megfertőzi. Négy évszázadon át, sógun-dinasztiák³ és katonai diktátorok vezetésével elszántan harcolnak egymással emberek és eszmék. Lassan, ám egyre határozottabban bontakozik ki az a sajátos japán civilizáció, amely a viszonylagos nyugati máz alatt még napjainkban is élet-erős maradt. Ezek a változások azonban helyi jellegűek, csupán a japán szigetekre korlátozódnak, nem ellenséges behatolás vagy külső befolyás eredményei. Japánban mindvégig a császár – aki Amateraszu Ómikami⁴, a nap istennőjének egyenes ági leszármazottja – marad az Ország Védelmezője és Törvényhozója. A sógunok alárendeltként, a mindenkori császárok képviselőiként tevékenykednek. A japán nép társadalmi fejlődése a középkorban kötődik az ország gazdasági, földrajzi és éghajlati adottságaihoz. A legmagasabb szellemi egység a császár személyében, a világi hatalom a sógunokban, régensekben, miniszterekben és egyéb hivatalnokokban testesül meg; a nép semmiféle hatalommal nem rendelkezik. A szerzetesek – a fennálló körülményeknek megfelelően – hol az egyik, hol a másik hatalmi csoportot támogatják. (Valójában – a császártól és udvarától eltekintve – az egyik csoport az előkelők, a nemesek és a szerzetesek zöme, a másik pedig

a köznép. Előbbiek nem vesznek tudomást utóbbiakról.) A XII. század kezdetéig az arisztokráciáé az irányító szerep és ők mutatnak példát a helyes viselkedésre. Képviselői műveltek, művészi hajlamuk fejlett. Ők alkotják a törvényeket, és szavuk meghatározó a vallási és a morális kérdésekben is. Közvetítő személyek segítségével kereskednek a külfölddel, azaz Kínával és Koreával. Az egyszerű nép írástudatlan, sem a földdel, sem annak haszonélvezetével nem rendelkezik, és adóterhek rendkívül magasak. Ennek ellenére mélységes ragaszkodás fűzi őket a termőföldhöz – szeretik a fákat, az erdőket, tisztelik a hegyeket. Ujjongva szemlélnek a természet minden csodáját, a tavaszi virágzások kezdetétől egészen az ősz fellángolásáig. A nemes elcsodálkozik a paraszt láttán, elképedve és naivul kérdi, miféle állatfaj ez. Végző soron mégis az egyszerű népnek köszönhető a japán társadalom átalakulása. Szenvedélyes munkaszeretetük, a nemes eszmék iránti lelkesedésük, halált megvető bátorságuk – mind-mind egy új társadalom születését siettetik. A XII. század végi Japánban a helyzet megváltoztatása valójában nem volt egyéb, mint egy magányos osztály akaratától független tények együttesének természetes következménye. A japán gondolkodás – úgy a politikában, mint a hétköznapi életben – különbözőnek tűnik a miénktől. Bizonyos szempontból talán valóban különbözik is. De ha nem is kartéziánus, nem kevésbé figyelemre méltóan hatékony. Azt sem szabad elfeledni, hogy a japán középkor ismertetőjegyei nem egészen azonosak a modern Japánéval – mint ahogy Európában is különböznek az említett korszakokban.

Egy nép lelkének megismerésére és megértésére ezernyi módszer létezik. Maguknak a japánoknak is rendkívül különböző és gyakran egymásnak egészen ellentmondó elméleteik vannak országukról. Elegendő végigolvasni csupán a japánok által írt történelemkönyveket, azonnal szembeötlik a vélemények különbözősége, sokszor ellentétes volta. Ha ezt tapasztalhatjuk a történetírás területén, mit mondhatunk az egyes ember életéről? Hogyan tudnánk leírni, milyen is volt a nép élete 4 évszázadon át, amikor ez a nép folytonos változásra, ismétlődő önvizsgálatra és a nyomor olyan állapotára volt ítélve, amit csak kevesen tudtak volna elviselni. Ennek bemutatására, tekintettel a bizonyító adatokra, melylyel e korszakra vonatkozóan rendelkezünk, végül azt a módszert választottuk, amely érzésünk szerint – és egy ilyen mű keretein belül – a logikus fejlődést követve leginkább lehetővé teszi a középkori japánok mindennapi életének bemutatását. Az osztályozás kategóriák felállítására kényszerített és arra, hogy közénk választfalakat emeljünk. Az általunk mesterségesen alkotott csoportok – város, vidék, háború, vallás stb. – azonban nem felelnek meg teljesen a valóságnak, hiszen ilyen merev formában sosem léteztek a középkori Japán életében. Indokolt lehetne az ellenvetés, hogy az arisztokraták élete rendkívüli módon különbözött a népétől. E megállapítás helytálló a Heian-korszakra⁵ nézve, de történetünk kezdetén sokkal kuszább a helyzet, hiszen ekkor az embereknek egy új csoportja került hatalomra. A hanyatlás útjára lépett osztály, az arisztokrácia unatkozó képviselői a fővárosban, Kiotóban vegetálnak, míg az ország többi részén hősiesség, férfias, mozgalmas élet zajlik.

Ha összehasonlítjuk a pompás Heian-korszakra (794–1185) vonatkozó forrásokat – amelyek főképp a Kiotói nemesség életével foglalkoznak – az általunk tárgyalt korról, ez utóbbi középszerűnek tűnhet. A hétköznapi életről kevésbé árulkodó építészeti és művészeti leletek mellett egyetlen tájékoztató forrásunk az irodalom marad. Márpedig igen kevés korabeli japán művet fordítottak le európai nyelvre. Szerencsére a középkorból számos „képes tekercs” (*emakimono*)⁶ maradt ránk, melyek szívesebben foglalkoznak a köznéppel, mint az arisztokrácia életével. A szerzetesek doktrínáik magyarázására használták a tekerceket, az irodalmárok és mesemondók pedig saját műveiket, illetve elődeik munkáját illusztrálták velük. Ezek a „képregények” (egy tekercs hossza a tíz métert is meghaladja) a legmegbízhatóbb forrásaink, amikor rekonstruálni akarjuk Japán hétköznapijait a szamurájok korában. Hálával tartozunk számos felvilágosításért különböző – japán és európai – szerzőknek, akik részletesen tanulmányozták ezeket a tekerceket, sok részlet azonban még így is homályban maradt. Hogy ezekre fényt derítsünk, egyéb, e korszakkal foglalkozó – történelmi, vallási vagy művészeti vonatkozású – tanulmányokhoz folyamodtunk. A középkor japán irodalmárai vajmi keveset törődtek kortársaik életének pontos leírásával, ha azok nem voltak előkelő származásúak. Az egyszerű emberek hétköznapijait csak akkor tudjuk nyomon követni, ha bizonyos következtetéseket vagy merész feltételezéseket kockáztatunk meg. Ezt – ha csak lehetett – igyekeztünk elkerülni. A halmozódó nehézségek ellenére izgalmasnak tűnt, hogy megkíséreljük a kalandot: nyomon követni a japán férfiak és nők hétköznapi életét a szamuráj-

jok korában. A mű keretei nem teszik lehetővé a téma kimerítő taglalását és vállalnunk kellett néhány elkerülhetetlen tévedést is. Reméljük, hogy az olvasót éppúgy érdekeli majd e tárgy, mint a szerzőt, és eléggé elnéző lesz, hogy az utóbbinak megbocsássa azon hibákat, amelyeket a képzelet e munka közben kétségtelenül elkövetett.

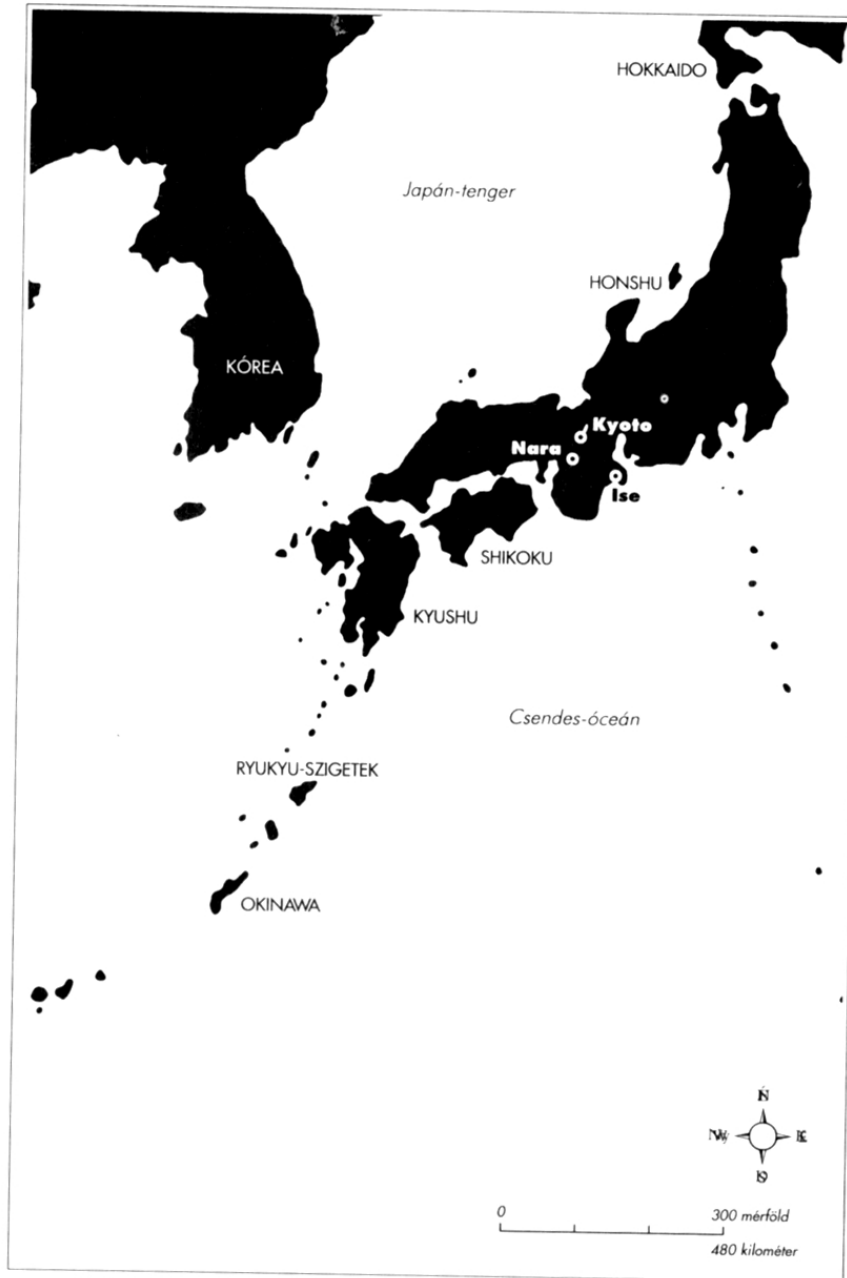
Ezen a helyen kell köszönetet mondanom Jacques du Bouetiez de Kerorguen úrnak, aki volt szíves átnézni e mű szövegét, és néhány javítást is eszközölt rajta.

Szerző úgy véli, hogy feladatát nem tudta volna sikeresen teljesíteni felesége, Hiroko segítségével, aki számos eredeti szöveget fordított le, s így lehetővé tette azt, hogy olyan forrásokból is meríthessen, amelyek másképp – a nyelvi nehézségek, és az európai ember számára nehezen érthető, árnyalt fogalmazásuk miatt – elérhetetlenek maradtak volna számára. E mű sokat köszönhet neki – a szerző még többet.

Tókió-Párizs, 1967.

LOUIS FRÉDÉRIC

A KÖZÉPKOR KEZDETEI

JAPÁN A XII. SZÁZAD HAJNALÁN

Japán történelme – a buddhizmus, illetve a kínai kultúra számos más elemének a VI. század közepén történt hivatalos bevezetésétől – egészen a középkorig nem más, mint nemzetségek vetélkedésének, az őslakó ainuk lakta északi országgrész meghódításának és a nemesség egymás közötti, a föld birtoklásáért folytatott harcainak története. A nemzeti öntudat fogalma ekkor még ismeretlen, csupán az egy csoporthoz, egy városhoz, egy területhez való kötődés érzése létezik.

Japánban minden társadalmi vagy politikai megmozdulás szorosan a földhöz kapcsolódik. A japán társadalom jelentős részét, a megművelhető földek csekélyke területe ellenére, a parasztság alkotja. A mezőgazdaság szerepe azért is fontos, mert a természet javak képezik a cserekereskedelem alapjait is. A VII. század-

ban – egy kínai módszer hatására – a földek nemzeti tulajdonba kerültek. A parasztokat nyilvántartásba vették, s nemük, valamint családtagjaik számának függvényében mindegyikük kapott egy kisebb darab megművelhető földet. Ezt a földosztást rengeteg adótörvény (*ricurjó*)⁸ követte. A módszernek (amely Kínában már csődöt mondott) alapjában véve kielégítő eredménnyel kellett volna járnia, ha az adók nem lettek volna súlyosak. 743-ban azonban az állam egy végzetes következményekkel járó módosítást rendelt el: egyes parasztok, monostorok és arisztokrata családok ugyanis abban a kegyben részesültek, hogy sajátjukként birtokolhattak újonnan elhódított, túlnyomórészt az ország északi részén fekvő földterületeket. Tulajdonosaik (nemesek vagy szerzetesek), hogy e földeket hasznosítsák, igen olcsón bérbe adták azokat a parasztoknak. A hűbérurak viszonylag mérsékelt adót követeltek – ellentétben az „államosított” földekkel, ahol a túl magas adók alig tették lehetővé a parasztok megélhetését –, az „államosított” parasztok ezért egyre nagyobb számban választották ezt az új megoldást. Mivel az állam adómentességet biztosított a monostoroknak és a nemeseknek, azok hamarosan saját hasznukra adóztatták a birtokaikon letelepedett parasztokat. Ily módon gyakorlatilag autonóm területek, majorságok (*sóen*)⁹ alakultak ki. A föld gazdája tetszése szerint igazgatta birtokát, adókat szedett, robotra fogta parasztjait, bíraskodott, birtokának mindenható ura volt. Hogy területét északon megvédje az ainuk betörései vagy szomszédjainak mohósága ellen, fegyveres milíciát állított fel. A legnagyobb urak, akik szívesebben tartózkodtak Kiotóban, mint birtokaikon, hatalmukat gyakran átruházták em-

bereikre, akikben teljes mértékben megbíztak. Ennek köszönhetően a Heian-időszak alatt (794–1185) igen sok sóen alakult. Amikor a Honsú-sziget északi részét csaknem teljes egészében elhódították az ainuktól, a mezőgazdasági termelésre alkalmas földek terjedelme rendkívül megnőtt. A hűbérurak fényűző módon éltek, míg az állami tulajdonba vett, fokozatosan elnéptelenedő területek egyre kevesebbet jövedelmeztek. A távoli tartományok és a főváros közötti kapcsolatok nehézkes voltából kifolyólag megesezt, hogy a Kiotóban székelő hűbérurak megbízottai közül sokan függetlennek kiáltották ki magukat. Az ilyen birtokokon élő parasztok a helyi hűbérúrrá lett ex-megbízott vezetése alatt összefogtak, hogy szükség esetén ellenálljanak a kiotói urak, vagy a kormányküldöttek követeléseinek. A függőség és a vazallusság viszonyai így szinte maguktól alakultak ki a harcos-paraszt családok vezetői, valamint a tényleges, bár nem törvényes hűbérurak között. A kormányzat nem rendelkezett megfelelő hadsereggel, ezért a helyi lázadások elfojtására kénytelen volt a nemzetségek vezetőinek fegyvereseiért folyamodni, ám e vezetők hamarosan vetélytársként léptek fel a hatalomért vívott harcban. A két legnagyobb klán, a Tairák (Heisik vagy Heikék) és a Minamotók (Gendzsik) könyörtelen harcot folytattak egymás ellen, és a felgyülemlett politikai feszültségek következményeként a vidék kegyetlen bosszút állt a fővároson. A Tairákat 1185-ben véres harcok árán legyőzték, s a győztes vezér, Minamoto-no-Joritomo, az északi és keleti klánok legfőbb vezetőivel szövetségben katonai kormányzatot (*bakufu*) hozott létre Kamakurában.

A JAPÁN KÖZÉPKOR

Amikor Joritomo 1192-ben a császártól megkapta a „vezér-tábornoki” (*szeii-taisógun*) címet, fél Japán az ellenőrzése alá került. A császár elveszítette hatalmát és a bakufu diktálta a törvényt az országban: ez volt a samurájok korszakának kezdete. E harcoknak viszontagságoktól, csatáktól, politikai és társadalmi zűrzavaroktól terhes négyszáz évre lesz szükségük ahhoz, hogy hatalomra jussanak. A korszakot, amely előkészítette a samurájok osztályának diadalát, nevezhetjük „japán középkornak”. Ez az időszak valójában csupa változásból, az egymással szemben álló pártok gyorsan felbomló és még gyorsabban kötődő szövetségeiből áll. Amíg a Heian-korszak alatt a császárváros, Kiotó egyedül (vagy csaknem egyedül) irányította az ország életét, most a tartományokra került sor, hogy részt vegyenek az állam építésében. A buddhista szerzetesek, mintha csak e forrongó kort előre látták volna, megjövendölték a buddhista Törvény korszakának végét, s ezzel 1052-től egy zavaros és szörnyű időszak (*mappo*)¹¹ kezdődött. A Nara-korból származó hagyományok által a művészet egy kis időre ismét visszatér a realizmushoz, mielőtt – a zen-doktrínák megjelenésével – teljesen átformálódna és átértékelődne. Mély pesszimizmussal teli korszak ez, amely éppúgy tükröződik a buddhizmus népszerű tanításaiban és Nicsiren¹² jövendöléseiben, mint egy felszabadulással, üdvösséggel és békével teli halál végső reményében.

A történészek ezt a kort általában három szakaszra osztják. Az 1185-től 1333-ig tartó Kamakura-korszak során Kamakurában sogunátus székelt, amit a Hódzsók nemzetségéhez tartozó régensek irányítottak. Ezt az időszakot 1274-ben és 1281-ben két mongol támadás zavarta meg, amelyek hosszú időre kimerítették az ország erejét. A császári udvar, kihasználva a helyzetet, az elégedetlen samurájok támogatásával fellázadt és leverte a kamakurai kormányzatot. Ezzel kezdődött a „Kemmu-korszak restaurációja”. Go-Daigo császár azonban csak rövid ideig maradt a trónon. Egy samuráj, Asikaga Takaudzsi űzte el, aki újabb katonai kormányzatot alakított, ezúttal Kiotóban. Így indult 1336-ban a második szakasz, melyet „Asikaga-”, vagy – egy kiotói kerület neve után – „Muromacsi”-kornak neveznek. A két császári udvar közti vetélkedés (a törvényes déli és az Asikagák által támogatott északi) 1392-re vérbe borította az egész országot. Az elkövetkező száz évben számos belső háborút vívtak egymással a nagy samurájok (*dajmjó*) – ez a feudális szétagolódás korszaka – és a leghatalmasabbak végül sikerrel jártak: legyőzték a többi hűbérurat és rákényszerítették akaratukat az országra. Ez a hivatalnok-diktátorok, Oda Nobunaga és Tojotomi Hidejosi korszaka, akik 1568 (más források szerint 1573) és 1603 között lerakják egy szilárd sogunátus intézményes alapjait – azét az államrendét, amely csaknem három évszázadig, az 1868. esztendőig tart majd.

A KIOTÓI UDVAR

Igen valószínű, hogy Kiotó uralkodói, életmódjukat és magatartásukat tekintve mélyen „Heian”-ok maradtak. A XII. és XIII. században is úgy éltek, mint azok a császárok, akiket a X. és XI. század előkelő udvari dámái említenek írásaikban.¹³ A tényleges hatalom hiánya a császárt csupán elméleti vezetővé tette. Bár továbbra is ő nevezte ki a sógunokat, kénytelen volt rájuk ruházni csaknem minden hatalmat. (Tekintélye már csupán vallási jellegű volt, amely a hagyományokban gyökerezett.)

A császár és udvara rendszerint Kiotóban, a császári palotában lakott, kivéve a tűzvészek és az újjáépítés időszakait. Az uralkodóknak, valamint házuk nemeseinek élete elviselhetetlenül komor és érdektelen lett volna a palotában, ha a napok és évszakok folyását időnként nem szakítja meg számos, elsősorban vallási ünnep. A főurak élete rendkívül kifinomult és elegáns volt, ám híján volt a legegységesebb kényelmnek is. Szívesen képzelnénk fényűzőnek e ragyogó korszak japán nemességének életét, a mi nyugati fogalmaink szerint értelmezett fényűzésről azonban szó sem volt. A kiotói síkság medencéjében roppant hideg a tél. A császár mégis egy egyszerű parázstartó mellett didergett, ami éppen csak az ujjá hegyét melegítette fel. Napközben szinte állandóan egy gyékénnyel borított, magas szalmapárnán üldögélt és szövetparavánok óvták a pillantásoktól, valamint a réseken át besüvítő szél-től egyaránt. Használati tárgyainak mindegyike rafinált eleganciáról tanúskodott, gyakorlati hasznuk viszont alig volt. A világítást

olajlámpások szolgáltatták, a kevés vagy teljesen hiányzó bútorzatot ládák helyettesítették. Mivel a japán házak inkább melegebb éghajlatú országokba valók, ezért a meleg és nedves nyarak talán kicsit elviselhetőbbek voltak. Nyáron a szellő átjárta: a fatáblákat ilyenkor könnyű kárpitokkal cserélték fel. Mindenütt sötét volt: az emberek örökös félhomályban éltek. A kisnemesek utazgattak és lovagoltak, a császár és a császárné azonban nem vehetett részt effajta szórakozásokban anélkül, hogy ne vétettek volna az etikett ellen. Ülve éltek le az életüket, örök nézőkként. A főnemesek és az uralkodók viszonylag ritkán szórakoztak, s bár nagy élvezettel fuvoláztak vagy verselgettek, életük mégis nehezen elviselhető vontatottsággal folyt. Heian-kjó „jó népét” nem túlságosan érdekelte, hogy mi történik körülötte és fogalma sem volt Japán többi részéről – elmerült az esztétikai élvezetekben és a vallás buzgó gyakorlásában.

Az emberek vallási érzülete a különféle jövendőmondó praktikák, az egyén tevékenységét a legapróbb részletekig szabályozó számtalan tilalom betartása és a buddhista szemlélet között ingadozott, miközben megtartották a sintó vallás¹⁴ ünnepeit. Visszavonultság, zarándoklatok, különböző szertartások: ez az amiből Heian-kjó „dzsentrijei”-nek élete állt. Érdeklődésüket teljesen lekötötte egy-egy választékos öltözet látványa, vagy valamely múltó esztétikai inger.

A KÖZÉPKOR EMBERE

SZÜLETÉS

A nők otthon szültek és a természetes kiválasztódás ugyancsak megrostálta akkoriban az újszülöttek számát. Látszólag semmi jel nem utalt rá, ha a szomszédos házban új gyermek érkezését várták. Az asszonyok hang nélkül vajúdtak: féltették a tekintélyüket s attól tartottak, hogy illetlennek tekintik őket. A férjes asszonyok ugyan gyakran, csaknem minden évben újabb gyermeknek adtak életet, erről azonban csak akkor értesítették a családot vagy a falut, ha az újszülött túlélte világra jöttének megpróbáltatásait. Ez is egyik oka lehetett annak, hogy a szüléseket eltitkolták.

A japánok ekkor úgy hitték, hogy a születéstől számított harminc napon át a gyermek lelke még nem kötődik szilárdan a testhez, így nagy elővigyázatosságra volt hát szükség: ez idő alatt sem a gyermek, sem az anya nem hagyhatta el a házat. A csecse-

mőt a szülést követő két napon át éhezettették. A harmadik napon, mikor az anya először szoptatta meg, a közeli rokonság és a születésnél segédkező matróna családi ünnepségre gyűlt össze, amelynek során nevet adtak az újszülöttnak. Ha örökösről volt szó, ez a név rendszerint *-maru* vagy *-maro* taggal végződött. Amennyiben a házaspárnak ez volt az első gyermeke, házasságukat ekkor tekintették végleg megkötöttnek. Ezután (de néha csak később) ollóval lenyírták a gyermek haját. Az apró tincseket egy dobozba rejtették és a dobozt elásták a falu szentélyének földjébe. Ezzel jelezték a védőszellemeknek (*udzsigami*)¹⁵, hogy őrizetükre bízták a csecsemőt.

Jóllehet gyakran nem túl látványosan, mégis minden családban őszintén örültek a gyermekáldásnak – természetesen leginkább a szülők. Az udvarnál örvendetesebb volt egy lánygyermek születése, mert szülei abban reménykedhettek, hogy rangján felül köt majd házasságot. A fiúgyermek születése, főként ha elsőszülöttről volt szó, szintén büszkeséggel töltötte el a családot.

Az anya a fia születése utáni 31., illetve a lánya születése utáni 33. napon hagyta el először a házat. Első útja – néhány rokon kíséretében – a sintó-szentélybe vezetett. Itt, miután a csecsemőt bemutatták a papnak, az anya tapsolt, hogy megidézze a helyi védőszellemet, majd meggyújtott egy lámpást. Ezután otthon megvendégelték a gyermek születésekor segédkező személyeket és a közeli barátokat. A csecsemőt ekkortól a társadalom hivatalos tagjának tekintették. Végleg feloldottak minden tabut, az apa is-

mét közeledhetett a feleségéhez. Ettől a naptól kezdve a gyermek (legalábbis az egyszerű embereknél) az anya karjáról annak háttárra költözött. Az elválasztásra csak jóval később került sor; a szülők ösztönösen idegenkedtek a fejlődés e szakaszától, mert azt hitték, hogy veszélyezteti a gyermek életét. A kisbabával ez alkalommal egy kevés vizet itattak, amelyben előzőleg rizst főztek, majd rizsből vagy gabonából készült pépet adtak neki.

A szülés utáni százhuszadik nap körül a szülők szokás szerint egy újabb szertartásra (*tabezone*)¹⁶ hívták össze a családtagokat és néhány barátot: a gyermek ekkor kapott először szilárd táplálékot. Ilyenkor egy kis asztalkán csészéket és evőpálcikákat helyeztek el, fekete színűt a fiúnak, feketét és pirosat a lánynak. Miután megköszönték a meghívottaknak, hogy érdeklődnek a gyermek egészsége iránt, az anya ölébe vette kicsinyét, leült vele a kis asztalhoz, és az evőpálcikával egy szem rizst tett a szájába. Ezután mindenki jó egészséget kívánt a babának. (Végül elérkezett a teljes elválasztás rettegett napja, és ettől kezdve a gyermeket csupán gabonakásával táplálták.)

GYERMEKKOR

A gyermek első születésnapja (*tandzsóbi*) még a legszegényebb családokban is nagy örömnepnek számított. A kisgyermek ekkor kapta első játékszereit a család barátaitól. Általában favagy rongybabát, vagy festett agyagból készült kis kutyát. Az életkort az alábbi módon számították ki: a csecsemőt már születése-

kor úgy tekintették, mintha egyéves lenne (a terhesség idejét egy évre becsülték), majd a születést követő esztendő kezdetén újabb évet adtak hozzá. Így az év utolsó napján született gyermek már másnap kétesztendő volt.

Amikor a gyermek megtanult összefüggően beszélni – a fiúknál általában öt, a lányoknál négyéves korban – sor került a hajnyírás szertartására (*kamiszogi*). Ilyenkor a gyermeket ráállították az igo-játék táblájára és haját egy ollóval lenyírták. A „jó családokban” a kisfiúk és a kislányok másképp viselték hajukat, mint a „kort” elért fiatalok. A fiúk haját általában vállig érőre nyírták, s fejük tetején pántlikával összekötött hajcsomó volt; a lányokét szalagokkal összefogott nagy fürtökbe fésülték.

A kis japánok játékszerei épp olyanok voltak, mint a világon bárhol másutt. Leginkább fa-, rongy- és szalmabábukkal, valamint festett agyagfigurákkal szórakoztak: ezeket néha kerekeken húzták maguk után. A kisfiúk természetesen háborúsdit is játszottak a maguk készítette nyilakkal és fakardokkal. Előszeretettel ingerelték a házak udvarán seregestül található kutyákat is.

Amikor a gyermek ötéves lett, kimonójának mindeddig a ruhához varrt övét lefejtették. Amikor a fiúk elérték a hetedik, illetve a lányok a hatodik évet, kis családi ünnepséget rendeztek a tiszteletükre. Valójában ekkor fejeződött be a gyermekkor. A fiúk első ízben öltötték fel a kimonó alatt viselt, oldalt felhasított bő nadragot (*bakama*), a lányok pedig az igazi kimonót. Az ünnepség ál-

talában a mai november 15-ének megfelelő napon zajlott le, utána pedig valamennyien a szentélybe mentek, hogy az eseményt bejelentsék a védőszellemnek. A gyermeket szinte szentnek tekintették: úgy gondolták, hogy bizonyos istenségek előszeretettel reinkarnálódnak benne.

A középkori Japánban a hat-hét éves gyermekek élete nem csak nevetésből és játékból állt. A nemesi családok sarjai már igen korán iskolába jártak. A lányok nevelését kissé elhanyagolták: elegendő volt, ha megtanulták a kana-jelek¹⁷ olvasását és írását, a fiúk oktatását azonban szigorúan vették: a japán és a kínai íráson valamint az irodalmi ismereteken kívül betéve kellett tudniuk számos kínai klasszikust, buddhista szútrát¹⁸ és a művelt császárok által összeállított vaskos antológiákban szereplő ősi költeményeket is.

Az egyszerű emberek gyermekei más helyzetben voltak: mint-hogy szüleik írni-olvasni nem tudtak s mert népi iskolák nem léteztek, részben megmenekültek a tanulás fáradalmaitól. Mégis sokat kellett tanulniuk. Szüleiket mindenhová elkísérték, segítettek a földeken vagy a ház körüli munkákban, így fokozatosan beletanultak a falusi életbe.

A gyermekek szüleik szobájában aludtak, ezért nagyon hamar megismerkedtek a szexuális élet dolgaival. Álszemérem nélkül nőttek fel, a természetnek nem maradt titka előttük. Az élet jelen-

ségei közé tartozó nemiségnek senki sem tulajdonított a kelletténél nagyobb fontosságot.

A nemesek zsenge korú gyermekeiket gyakran monostorok gondjaira bízták. Nevelésükkel és oktatásukkal egészen nagykorúságuk eléréséig szerzetesek foglalkoztak. A szerzetesek nagyra értékelték e gyermekeket, akik apródként szolgálták őket. Pompás ruhát viseltek, szemöldöküket borotválták és úgy kendőzték magukat, akár az asszonyok – ők voltak a monostorok büszkeségei. A szerzetesek gyakran dicsekedtek azzal, hogy náluk található a környék legcsinosabb, legtehetségesebb apródjai (*csigo*).¹⁹ Amikor Joritomo fivérét, az akkor Usivakának nevezett Josicunét mint apródot Kurama monostorába küldték, a *Gikeiki* feljegyzi róla, hogy „minden napot mesterével töltött, szútrákat idézett és a klasszikusokat tanulmányozta. Midőn a nap nyugaton már eltűnt, mesterével mindaddig olvasott, amíg a lámpás kialudt. Éjjel-nappal tanult, hajnalig görnyedt könyvei felett.” Később, amikor Josicune is szerzetesruhát öltött, hogy könnyebben menekülhessen, feleségét apródnak álcázta.

A feudális időszak folyamán, amikor a homoszexualitás – mind a szerzetesi, mind a harcos osztályokban – gyakori (és elfogadott) jelenség volt, a fent említett fiúgyermekek (*csigo*) minden tekintetben fiatal lányokhoz hasonlítottak. Nagykorúságukat elérve sok esetben szerzetesek lettek, máskor visszatértek a családjukhoz. A nemesek gyermekei általában kevésbé gyakorlati nevelésben részesültek. A szépíráson, költészetben, a kínai klasz-

szikusokon, valamint a zenén és a festészetben kívül főképp olyan ismereteket sajátítottak el, mint például a viselkedés és az etikett művészete. Megtanulták felismerni a különböző tömjénfélék illatát, az írisz hagymáját, a kagylókat, a teákat stb. A fiatal lányok megtanultak ízlésesen öltözködni, értettek a zenéhez, a versfaragáshoz és a tánchoz. A fiúk inkább sólyomvadászattal szórakoztak és lovas hőstetteket hajtottak végre. Íjlövészetben vetélkedtek és egyfajta labdarúgást (*kemari*)²⁰ űzték.

NAGYKORÚSÁG

Elérkezett végre a „kor”. A samurájok fiainál ez a hőn áhított időszak a tizenötödik évhez kötődött, egyéb népcsoportoknál általában a tizenharmadik évben következett be. Ez igen fontos volt, hiszen a gyermek ekkor vált hivatalosan felnőtté. A fiúk ettől kezdve kötelezően alsónadrágot viseltek, a lányok pedig többé nem vehettek részt a fiúk játékaiban. A felnőttek társadalmába való belépést szertartással (*gempuku*) ünnepelték meg. A fiatal ember új nadrágot (*bakama*) kapott, haját pedig kontyba tűzték a feje búbján. A férfikalap (*ebosi*) felvételének ceremóniájára szerencsés napot kellett választani: a keresztapa ilyenkor férfinévet adott az ünnepeltnek. Ezt a nevet kötelezően két írásjegy alkotta: az egyik öröklődő, a másik saját jel volt. A fiatalembernek ettől kezdve jogában állt nevét egyéni jellel (*kaó*) jelölni. Nagykorú lett és cselekedeteiben önálló.

A *gempuku*²¹ szertartását a szamurájoknál akkor rendezték meg, amikor a fiatalember tizenöt esztendős lett; az ünnepelt ekkor engedélyt kapott, hogy igazi kardot viseljen és használhassa is azt. A kiotói nemeseknél ez a kijelölt kor a tizenharmadik esztendő volt és a szertartás hagyományosan a Hórin-dzsi templomban zajlott le.

A lányok búcsúját a gyermekkortól szintén szertartással ünnepelték meg. Ez a családi esemény kevesebb pompával járt, mint a fiúké. Lényegében a szemöldök leborotválásából vagy kitépkedéséből (*majubarai*) állt. A nők a hagyomány szerint igen finom szemöldököt rajzoltak, vagy egy-egy kerek foltot festettek magasan a homlokukra. Ez a szokás azonban csak a nemesek és a magas rangú harcosok családjában honosodott meg, a nép asszonyai megelégedtek azzal, hogy néha feketére festették a fogukat. A köznép szertartása csupán a hajviselet apró módosításából állt. Hajukat ettől kezdve a fej hátsó részén kötötték össze.

A vidéken élő fiatal lányok nem siettek a férjhez menéssel. Elsősorban azért, mert családjuk számára hasznos munkaerőt jelentettek: segítettek a földeken, a selyemhernyó-tenyésztésben, a szövésben és mindenféle házimunkában. Másrészt pedig, mert házasságuk előtt viszonylag nagy szexuális szabadságot élveztek. Természetesen más elbírálás alá estek a fiúk, akik családjuk gyarapítása érdekében asszonyt hoztak a házhoz (akit mindig szívesen fogadtak, ha szorgosnak mutatkozott). A fiúk rendszerint korán házasodtak, hogy mielőtt megöregszenek, gyermekeik

felőjenek, ők maguk pedig nyugalomba vonulhassanak. A városokban, ahol sok kereskedő és kézműves lakott, a fiatal emberek inasnak álltak. Ebben az esetben a *gempuku* szertartását korábban, tíz-tizenkét éves kor körül rendezték meg. A fiú mint cseléd lépett egy kereskedő vagy egy kézműves szolgálatába, s miközben szolgai feladatokat látott el, lassan megismerkedett mesterségének fogásaival is. A mestert – függetlenül attól, hogy hátrányos vagy előnyös tulajdonságokkal rendelkezett – mindig nagyon tisztelték és engedelmeskedtek neki; olyan előjogai voltak, mint a szolgálatában álló inas szüleinek.

A középkorban, a nemeseket kivéve, nagyon kevesen rendelkeztek családi névvel. Hidejosi, a XVI. század végén élt hivatalnok-diktátor, mielőtt a császár családi nevet adományozott volna neki, homályos származása miatt a Kinosita gúnynevet viselte, ami hozzávetőlegesen az jelenti, hogy „fa alatt (talált)”. A „száznévű embereknek” (*bjakusónin*)²² nevezett parasztokat és közbereket akkoriban csak ragadványnevükön ismerték. A kézművesek, művészek vagy egy-egy céh tagjai gyakran testületük nevét is hozzácsatolták ragadványnevükhöz. Csupán a hivatalos tisztséget betöltő arisztokratáknak vagy egy-egy nagy család és klán tagjainak, továbbá a magas rangú szamurájoknak volt joguk az öröklődő családi névhez. Rajtuk kívül csak néhány kiváltságos személynek, akiknek közvetlenül a császár adományozott nemzetségnevet. Az elhunyt személyeknek szokás szerint posztumusz nevet adtak, ezért a történelemből ismert császárok mindig az utódaik által adott posztumusz néven szerepelnek.

Elterjedt szokás szerint a gyermekeket születésük sorrendje alapján nevezték el: Icsiró (első fiú), Dzsiró, Szaburó, Siró, Goró stb., amennyiben fiúk voltak. A lányok rendszerint virágok, tulajdonságok vagy tárgyak nevét kapták: Kiku (krizantém), Take (bambusz), Haru (tavasz), Szei (tisztaság), Tosi (jószág), Juki (hó) stb. A szamurájoknál ezen kívül minden család egy megkülönböztető „jellel” (*mon*) is rendelkezett. Ezt a jelet gyakran tévesztik össze a címerrel, ám a *mon* valójában egy nemzetségnek, egy családnak, vagy a társadalom egy meghatározott csoportjának megkülönböztetésére szolgált. A jeleket a szamurájok kezdetben csak hadilobogóikon tüntették fel. Vazallusaik, hogy hovatartozásukat bizonyítsák, ezeket gyorsan átvették s végül már az egyszerű harcosok (*busi*) is ruhájukra varrva viselték.

Az írástudatlan falusiak rendszerint jobb kezük hüvelykujjának lenyomatát helyezték az okiratokra. A szerzetesek egy vagy két tenyerük lenyomatát helyezték bizonyos esetekben az okirat aljára. Hónen, a Kenrjaku-korszak második éve (1212) első holdjának huszonharmadik napján kelt, *Prédikáció egy oldalon* (*Icsi-mai Kisómon*) című hitvallása alá az alábbiakat írta: „Két kezemmel pecsételem meg, hogy hitelesítsem.”

HÁZASSÁG

A középkori férfiak és nők életének legfontosabb eseménye a házasságkötés volt. A házasságokat – az érdekeltek többé-kevésbé hallgatólagos beleegyezésével – általában a szülők ütötték

nyélbe. Olykor azonban a fiatalok igyekeztek olyan helyzetet teremteni, hogy házasságukat ne lehessen megakadályozni.

A Heian-korszakban és a Kamakura-korszak kezdetén arisztokrata körökben bevett szokás volt a többnejűség. Ez azt a kötelezettséget róta a férjre, hogy sorra felkeresse mindegyik feleséget, s ilyenkor ősi szokás szerint náluk is kellett laknia. A dolgozó rétegeknél az említett szokás gyakorlása nehézségekbe ütközött. A parasztok és a kézművesek ezért olyan kibúvót találtak, amely megvalósította az átmenetet az anya szerinti lakóhelyű viszonylagos vagy mérsékelt matriarchátus és az atya szerinti lakóhelyű patriarchátus között. A Kamakura-korszak kezdetétől ez a megoldás nem arisztokrata körökben általános szabállyá lett. A nagyurak megengedhették maguknak, hogy több feleséget és ágyast is tartsanak, a harcosok viszont csaknem mindannyian kénytelenek voltak egynejűségben élni (ez egyébként nem akadályozta őket abban, hogy házon kívüli ágyasaik legyenek) – a harcosok (*buke*) családjában így a monogámia vált szokássá. Természetesen minden osztályon belül előfordult endogámia (családon belüli házasság) is. Mivel ezeket a kapcsolatokat nem szabályozták szigorú előírások, gyakori interrelációk történtek a társadalom különböző rétegei között – leginkább ágyassági viszonyok révén – és ez nagymértékben hozzájárult a népesség keveredéséhez.

Az esküvő – legalábbis a nemeseknél és a közembereknél – kifejezetten családi ügynek számított, politikai érdekek miatt azonban olykor államüggévé vált. A Fudzsiwara-régensek, hogy

privilegiumaikat és politikai elsőbbségüket megőrizték, lányai-
kat rendszerint császárokkal házasították össze. Sok klán főnöke
maga is a házassági szövetségek politikáját gyakorolta és lányait
a szomszédos hűbérurakhoz vagy befolyásos személyiségekhez
adta nőül. A kor harcosai is gyakorta folyamodtak ehhez a prak-
tikához, hogy kitörő viszály esetén szövetségeseket szerezhesse-
nek maguknak.

Ez a szokás tette lehetővé, hogy a férfiak növeljék hatalmukat,
mégpedig a nők hatalmának (vagy inkább befolyásának) rovásá-
ra – jóllehet a nő továbbra is kiváltságos helyet foglalt el a japán
társadalomban, mert az anya szerinti lakóhely hagyománya min-
dig kedvezett neki. Maszako, Joritomo hitvese, férje halála után
habozás nélkül magához ragadta az állam szekerének irányítá-
sát, és fia, Jorije miatt nyílt viszályba keveredett apjával, Hódzsó
Tokimaszával. A Kamakura-korszakban a nők helyzete a szamu-
rájok társadalmában meglehetősen szilárd volt, de a Muromacsi-
és a Momojama-időszakban vívott harcok során szüntelenül
gyengült. Végül, az edói kormány megalakulása után, Csu Hszi
újkonfuciánus filozófiájának növekvő hatására szerepük szinte
jelentéktelenné vált.

A szamuráj és arisztokrata családok asszonyainak szigorú el-
szigeteltségét gyakran enyhítette a meglehetősen szelíd atyai
hatalom. Végül is elég ritkán fordult elő, hogy egy lányt akarata
ellenére kényszerítettek a házasságra.

Az esküvői szertartás viszonylag egyszerűen zajlott, pompája
a szülők anyagi helyzetétől függött. Az esküvő legfőbb mozzana-
ta az volt, amikor a jegyesek három csésze rizsbort nyújtottak át
egymásnak és minden csészéből háromszor ittak.

A három csésze *szake* rituális cseréjét (*szanszankudó*)²³ – ami
ma napig jellemző részlete az esküvői szertartásnak – a *Sza-
murájok etikettjének szabályai* (Szangi Ittő Ó-Szosi, 1358–1408)
itt elő végleges formában. Valószínű, hogy ez a rendelkezés egy
részt, főképp a harcosoknál és az arisztokratáknál divatos szoká-
son alapult, amelyet később a köznép is utánozni kezdett.

Az egyszerű emberek családjában kevésbé szigorú rendben
zajlottak a szertartások. Folyt a rizsbor, a jókedv táncban és fék-
telen nótázásban tetőzött. A vaskos tréfálkozásból a vendégek
között lévő férjes asszonyok is kivették a részüket. Egy japán la-
koma mindig vidám esemény. Ilyenkor az emberek megfélemez-
nek gondjaikról, úgy érzik, hogy kis időre megszabadulhatnak
társadalmi kötelezettségeiktől. Ilyenkor vidám cimborákká vál-
nak, s a könnyű mámor állapotába kerülni szinte a jó modor kö-
vetelménye.

A házasságot az első gyermek születésének napjától tekintet-
ték véglegesnek. Amennyiben egy házasság rosszul sikerült – ami
a kisebbeknél viszonylag ritkán fordult elő – mindig volt lehe-
tőség a válásra, annak ellenére, hogy az ilyesmit általában rossz
szemmel nézték. A házasságot megszakíthatták a házastársak

kölcsönös megegyezése alapján vagy súlyos esetben az asszony eltaszításával. A feleség ilyenkor visszatért szüleihez, de gyermekei mindig a férjnél maradtak. Egy szamuráj vagy egy nemes felesége azonban – ha férje beleegyezése nélkül akart válni – csak egy módon tehetett: megszökött tőle. Esetleges üldözői elől Kamakurában menedéket találhatott a Tókei-dzsi nevű templomban, amelyet Joritomo kíséretének egy hölgye, Mino-no-Cubone alapított. Magát a szokást Tokimune régens felesége léptette életbe császári engedéllyel 1285-ben. A szökött asszonynak eszerint három évig kellett a templomban maradnia, és senkinek sem állt jogában őt sem zaklatni, sem kihozni onnan. Ezalatt a válás ténylegessé vált. Go-Daigo császár (1318–1339) lánya, Jódó apátnő később túl hosszúnak tartotta a három esztendei határidőt, ezért két évre csökkentette.

AZ ÉLETKOROK

A születés, a felnőtté válás és a házasságkötés mellett a középkori japánok rendkívüli jelentőséget tulajdonítottak a halál napjának, az elmúlásnak. Japánban őszintén tisztelték az öregséget. A császári udvar különösképpen fontosnak tartotta a koros és nemes személyek megjutalmazását: szolgákat adományozott nekik, ha pedig elérték a tiszteletre méltó kilencvenedik esztendőt (mint Fudzsiwara Tosinori 1203-ban), a megbecsülés jeleként egy galambbal díszített botot (*batozue*) kaptak. Akadtak nagyurak, akik birtokaikon minden évben összehívták a hatvanévesnél idősebb falusiakat és bőségesen megvendégelték őket.

Az ilyen magas kort megért családfő általában már régen átadta házat, földjét, vagyonát és gondjait az örököseinek. *Inkjo*²⁴ lett, azaz „visszavonult”. Családja felett gyakorolt jogait elvesztette, ám örökösei nem tisztelték kevésbé – a legfontosabb ügyekben mindig kikérték a tanácsát. A szamurájoknál – felsőbb utasításra – hatalmát is lehetett *inkjo* és hagyatékát átadhatta örököseinek. A parasztnál a szokás úgy kívánta, hogy a szülők akkor hagyják abba a tevékeny életet, amikor legidősebb fiuk megházasodik. Általában bevárták azonban a legkisebb fiú nősülését is, aki az apai házat örökölte. Gyakran előfordult, hogy a szülők, félrevonulva a világtól, beléptek valamelyik szerzetesrendbe.

A legenda szerint a régi Japánban, főképp a kietlen és szegényes hegyvidékeken, nyilván a szörnyű nyomor miatt különös szokás honosodott meg. A megöregedett szülőket a legidősebb fiú felvitte az Obaszute-jama hegy tetejére, majd otthagya őket. Így szabadultak meg a felesleges szájaktól. Az ilyen, nyilván csak szörványosan és valószínűleg többnyire éhínség idején előforduló esetek nyomán számos történet keletkezett. Ezeket a buddhista szerzetesek később felelevenítették és erkölcsi tanulságokkal látták el.

HALÁL

A középkorban élő japánok nem félték a haláltól; az étellel és a halállal kapcsolatos szemléletüket nagymértékben a buddhista tanítások határozták meg. A halál a sintó felfogás szerint sem fé-

lelmetes, inkább a hátramaradottakra ró különböző nehézségű feladatokat. Az elhunyt egy meglehetősen homályos túlvilágba távozik, afféle halálországba (*jomi-no-kuni*), és lélekké vagy védőszellemmé válva olvad bele a természetbe. Több-kevesebb jóindulattal őrködik az élők felett, aszerint, hogy azok tisztelik-e vagy sem. A japánok tehát megbarátkoztak a halál gondolatával, úgy tekintették, mint elkerülhetetlen végzetet, ami alapjában véve megfelel a természet törvényének. A harcos számára a halál végeredményben csupán eszköz volt arra, hogy majd egy új, a jelenleginél jobb életben születhessen újjá.

Minden esztendő hetedik hónapjának tizenharmadik napján három napos ünnep kezdődött, a „lelkek ünnepe” (*urabon-e* vagy egyszerűen *bon.*) A harmadik estén mindenki táncolt (*bon-odori*)²⁵, hogy a lelkeket megörvendeztessék s egyben megköszönjék látogatásukat. Másnap, egy meghatározott időpontban fáklyákat gyújtottak, hogy a családjukat meglátogató lelkek megtalálják a sírjukhoz vezető utat. A folyók vizére lámpásokat rejtő könnyű csónakokat engedtek. Ezen a napon nem végeztek semmilyen házimunkát, e népünnepély a pihenés ideje volt.

A *higan*-időszakban, az őszi és a tavaszi napéjegyenlőség idején a családfő kiment a temetőbe, vizet öntött halottai sírjára és imádkozott. A temetőlátogatás e szokását (*hakamairi*) mindmáig megőrizték.

CSALÁD

A japán család a szamurájok korában (1185–1603 között) lényegében nem különbözött a Heian-korszakbeli családtól. Elméletben öt rokonsági szintet különböztettek meg, a gyakorlatban azonban a család csak az egy fedél alatt lakó személyekből állt: egyenes ági apai felmenők, feleség és gyermekek.

A hatalom rendszerint a családfő kezében volt. Ennek gyakorlása a szamurájoknál a XIV. századtól kezdve abszolút jelleggel ruházta fel az apát. A közembereknél, bár a hatalommal elméletileg az apa rendelkezett, a család jólétével kapcsolatos kérdésekben az anya szava maradt a döntő. Társ és tanácsadó volt egyszemélyben, akinek hozzájárulása nélkül semmiféle fontos határozatot nem hozhattak. A harcosoknál (*buke*) ezzel szemben a családfő döntött csaknem mindenben, a Muromacsi-korszaktól kezdve gyakran a feleség megkérdezése nélkül. Az apának kellett engedélyt adnia, hogy családtagjai elfogadhassanak valamely tisztséget, mert a hűbérúr szemében ő volt a felelős minden elartott rokonáért.

A NŐ A KÖZÉPKORBAN

A különböző osztályokba tartozó nők élete a középkorban jelentősen eltért egymástól. Arisztokrata körökben napjaik éppoly unalmasan folytak, mint az előző időkben. A szamurájok és az egyszerű harcosok asszonyai nem élveztek teljhatalmat, de fon-

tos helyük volt a családban. Gyakran kezelték a ház pénzügeit és irányították a cselédséget. Rájuk hárult a kiskorú gyermekek, valamint a lányok nevelése. Ők tudatosították az ifjakban osztályuk szellemét, a halálmegvetést és a hűbérúr iránti engedelmességet. Megismertették velük a buddhizmus, illetve a konfuciánus filozófia alapvető elemeit. Mégis úgy véljük, hogy a busi-feleségek sorsa végső soron nem lehetett túlságosan irigylésre méltó, hiszen férjük legtöbbször háborúzott, vagy távoli vidékeken járt a hűbérúr szolgálatában.

Úgy tartják, hogy a harcosok asszonyai ebben az időszakban nem voltak sem elegánsak, sem műveltek. Lehetséges ugyan, hogy nem követték az udvari nemesség negédes modorosságát és meglehetősen pontatlan ismeretekkel rendelkeztek a kínai klasszikusokról, mégsem tartották magukat méltatlannak arra, hogy *jamato*, azaz szintiszta japán nyelven verseket írjanak. Számos esetben fogékonyak mutatkoztak a művészetek iránt. A harci krónikák, többek között az *Azuma Kagami*, felsorolják az otthonuk védelmében harcoló szamuráj-feleségek hőstetteit, akik alabárdot forgatva és íjat feszítve a háborúba is követték férjüket. Mindebből nem következik szükségszerűen, hogy e nőknek férfias tulajdonságaik lettek volna, de odaadásuk csodálatra méltó volt. Az egyszerű nép soraiban a nő igen szilárd helyet vívott ki magának és igen gyakran ő irányította a házat.

A férfiak, akár a nők, kendőzték magukat. A harcosnak tisztán és illatosan illett megjelenie az ellenség előtt. A szamuráj-felesé-

gek és nemesasszonyok nagy gondot fordítottak megjelenésükre. A világos bőrszínét kedvelték, ajkukat pirosították, fogukat fekete tere festették, szemöldöküket kitépdesték és különös gonddal ápolták hosszú, fekete hajukat.

SZERELEM

Pontos dokumentumok híján nehéz elképzelni milyen is lehetett a férfi és nő viszonya a köznép soraiban, a rendelkezésünkre álló szövegek ugyanis leginkább az arisztokraták és a magas rangú harcosok érzelmeit, viselkedését és cselekedeteit tárgyalják. Kiotó nemeseinek többnyire henye életét és tevékenységi körét számos cselekvést tiltó előírás (*kataimi*) szabályozta. A poligámia divatja miatt náluk nagy fontosságot tulajdonítottak az unaloműző szerelmi kapcsolatoknak.

Bár a nemesek elég szabados erkölcsök szerint éltek, cselekedeteiket mégis pontos előírások szabályozták. A szerelmes férfi alkalomhoz illő verssel, levélben tudatta választottjával szándékát. Üzenetét az évszaktól függően egy fűzfa-, cseresznyefa- vagy szilvafa gallyacskához erősítette.

*E szépséges éjben a hold
S a cseresznyék virágzása
Nem hasonlítható egymáshoz.
De szeretném megmutatni
Annak, aki megértené ...*

KUNIYOSHI UTAGAWA

*Nő borospobárral,
a „Hegy és tenger nevezetességei” sorozatból.*

Nem volt szükség eredeti költeményre. A szerelmes gyakran megelégedett a huszonegy császári antológia egyikében szereplő, a körülményeknek megfelelően átalakított valamelyik verssel, mert ezeket minden művelt embernek betéve kellett tudnia. Máskor a szerelmes férfiú egyszerűen elrabolta szíve hölgyét.

A szerelmi ügyek félhomályban kezdődtek és félhomályban végződtek. A házakat súlyos kárpitók zárták el és az asszonyok általában meglehetősen magas paravánok (*kicsó*) mögött rejtőztek – így a szerelmesek nem mindig lehettek bizonyosak partnereik személyazonosságában.

Az ily költői módon megnyilvánuló érzelmek azután, akár valódiak voltak, akár nem, sokszor értek véget olyan intim együttéléssel, amelynek nem volt folytatása. Az ilyen, gyakran véletlen együttlétekből született gyermekek rokon kapcsolatát nehezen lehetett később teljes bizonyossággal megállapítani.

A monogámia elvét valló egyszerű harcosoknál a nők szerepe merőben más volt, ám az ő helyzetük sem volt irigylésre méltó. Férjeik gyakran odaadóbb hűséggel viseltettek hűbéruruk, mint hitvesük iránt. A parasztnál a viszonylag szabadjára engedett serdülő fiúk és lányok, ha kedvük tartotta, szerelmi viszonyt folytathattak, ami azonban nem feltétlenül vezetett házassághoz. A szerelem ugyanis magánügy volt, a házasság viszont a családra tartozott és ezért már társadalmi ügynek számított. Valószínű, hogy a szüzesség tényének a férfiak nem tulajdonítottak túl nagy

jelentőséget, a házasságkötés után azonban az asszony feltétlen hűséggel tartozott férjének s ezt a nők általában nem is szegtek meg. Míg a samurájoknál a feleség hűtlenségét szigorúan, legtöbbször válással vagy eltaszítással büntették, addig a nemesnőknél vagy a parasztnál nem volt súlyosabb következménye feltéve, ha a dolog titokban maradt (nehogy a férj megszégyenüljön). Minthogy ily módon rendezték a szexuális problémákat, nem valószínű, hogy a középkori Japánban e téren súlyos lelkiellentétek támadtak volna; magát az aktust nem tekintették bűnnek, legfeljebb az etikett megszegésének (ha ugyan helyenvaló e kifejezés). A szerelem dolgai oly természetesek voltak, akár az evés vagy az ivás. A városokban és az országutak mentén egyébként számtalan vendégfogadó állt, ahol a férfiaknak nemcsak étkezést és szállást biztosítottak, de egyéb szükségleteiket is könnyen és olcsón kielégíthették.

A férjes asszonyok általában példás hűséget tanúsítottak férjük iránt. Az egyszerű harcosoknál szokásos egynejség a férfiak számára sem tett lehetővé sok kalandozást. Az asszonyok, bár feltékenyen óvták őket a külvilágtól, otthonukban viszonylagos szabadságot élveztek. Az is megesett, hogy ők vették kézbe a ház irányítását, ha legidősebb gyermekük túl fiatal kora miatt nem vállalkozhatott erre. A kézműves-feleségeknek ugyancsak segíteniük kellett férjük munkájában.

A legszegényebb paraszt és a leggazdagabb nemes között sokféle fokozat létezett, következésképp magatartási formák

sokfélesége is, akár egyéni, akár társadalmi szempontból nézzük. Amikor osztályokról beszélünk, ezt elsősorban összehasonlítási céllal tesszük. Mert bár a Heian-korszakban a nemesek és a nem-nemesek merőben különböztek egymástól, a Kamakura- és Muromacsi-korszak idején a társadalom felépítése jóval összetettebb és változatosabb lett. A kiotói arisztokratáknak a családi és emberi viszonylatokat tekintve ugyan csekély hatásuk volt a népre és az egyszerű harcosok rétegére, kulturális szempontból viszont erős befolyást gyakoroltak rájuk. Különösen igaz ez attól kezdve, amikor Kiotóban, a Muromacsi városnegyedben megalakult az Asikagák kormányszervezete (*bakufu*).

A CSALÁD GAZDASÁGI ÉLETE

Békeidőben a samurájok nagyszámú háznépük, családtagjaik (feleség, lányok, sógornők, fiú- és lánytestvérek) vagy cselédjeik segítségével birtokaik és házuk adminisztratív, jogi és gazdasági irányításával foglalkoztak. Az adót vagy földjeik jövedelmét természetben (rizs, selyem, kender, szövetek, a föld, illetve a tenger termékei) vagy pénzben (*kan*, kínai pénzfűzér) szedték be. Javaikat nem a házban, hanem földdel borított, olykor cölöpökön álló hombárfélékben (*kura*) tartották. Ezek az építmények megvédték a családi vagyont a faházakat fenyegető gyakori és rettegett csapástól, a tűztől. A női személyzetet a feleség irányította, aki a kisgyermek nevelésén kívül főképp a konyhával és a háznép ruházódását biztosító varrási munkákkal törődött. Valószínűleg bejárhatott a hombárba is és szükség esetén onnan

hozhatta ki a rizst, a rizsbort vagy a konyhai fűszereket, valamint a család öltözködéséhez nélkülözhetetlen anyagokat. A samuráj család jövedelmének nagy részét természetesen a hadi költségek fedezésére fordította: fegyverekre, páncélokra, lovakra, úti felkészítésekre, a harcosok eltartására és jutalmazására. Rendkívüli kiadást jelentettek a háztatarozások, az építkezések, a közösség javát szolgáló munkák, amelyek elvégzésére a felsőbb hatóságoktól kaptak utasítást. Háborús időkben, amennyiben a fiúörökös még kiskorú volt, távollétében vagyona gondozásával általában egyik öccsét vagy közeli rokonát bízta meg. A szegényebb harcosoknál gyakran a feleség foglalkozott mindennel. A parasztnak e tekintetben kevesebb gondjuk volt. Náluk de facto (valóságban) a ház asszonya rendelkezett a családi készletek fölött, beleértve a felmerülő főbb kiadásokat, a táplálkozást és az öltözködést is. Nagyobb munkálatok kezdetekor (új ház építése, kutás, egy híd helyreállítása) a paraszt a falu közösségéhez folyamodott.

Ily módon a falu csaknem zárt egységben élhetett. A parasztnak táplálták a harcosokat, azok pedig megvédték őket. A samurájok általában jól bántak házuk cselédjeivel, akik gyakran maguk is közharcosok voltak. Alkalomadtán, ha hadba vonult, követték gazdájukat mint gyalogosok vagy mint szolgák. A házban mindenkinek megvolt a maga pontosan meghatározott tisztsége, amelyet buzgón és hűségesen látott el. Az éjjel-nappal a gazdájuk rendelkezésére álló szolgáknak kevés szabad idejük maradt. Legfeljebb annyit engedélyeztek számukra, hogy évenként egy-

szer, a *bon* ünnepén meglátogassák rokonaikat. A szolgák végte-
len hűséget tanúsítottak uruk iránt. Számtalan olyan esetet jegyez-
tek fel a krónikák, amikor életüket áldozták gazdájuk és családja
biztonságáért. Mindezt nyilván nem tették volna, ha megvetett-
nek érezték magukat vagy rosszul bánnak velük. A nemesi házak
szolgáinak hűségére már kevésbé lehetett számítani. A gazda és
cselédei közötti kapcsolat korántsem volt olyan családias, mint
az egyszerű harcosoknál. A hűség és a lojalitás szelleme a neme-
sek cselédeinél ilyen fokon nem létezett.

ÖRÖKÖSÖDÉS

Az örökösödés, a javak elosztása olykor bonyolult problémá-
kat vetett fel, mert Kiotó törvényei sok szempontból különböztek
a szamuráj törvényektől. Az udvari törvények szerint az örök-
söknek juttatott hagyaték már az első pillanattól kezdve őket il-
lette meg, a régebbi kamakurai törvények értelmében viszont
mindaddig, míg az örökhagyó élt, tetszése szerint annyiszor ad-
hatta vagy vehette vissza az örökösei között szétosztott javakat,
amikor és ahányszor csak akarta.

Bár a családfőnek jogában állt megválasztani nevének vagy
vagyonának, esetleg mindkettőnek örökösét, a *Dzsóei Sikimoku*
mégis úgy rendelkezett, hogy amennyiben a törvényes örökös
(legidősebb fiút) mellőzik is, a teljes örökség ötödrészával meg-
egyező részt kell örökölnie. A szamurájok fiai közül általában azt
választották örökösül, akit a legalkalmasabbnak tartottak arra,

hogy kiváló harcos legyen, s hogy gondoskodják fivéreiről és
testvéreiről, akik ez esetben alárendeltjei lettek. A vidék hűbérura
vagy a sógun ügyelt arra, hogy vazallusainak családjában ne tör-
jen ki örökösödési viszály.

A fiúörökös fontossága miatt régóta elfogadott volt Japánban
az örökbefogadás (*jósi*) szokása. Egyedül ő végezheti el ugyanis
a szertartásokat az ősök szellemének tiszteletére, ő gondoskod-
hat anyjukról és fedezheti a család szükségleteit abban az esetben,
ha a többi leszármazottak lányok. Így alakult ki az a gyakorlat,
hogy a gyermektelen vagy a fiúörökös nélkül maradt házaspár
egy rokont fogadott örökbe.

Ha egy szamuráj örökbe akart fogadni valakit, engedélyt kel-
lett kérnie a sóguntól. Közemberek esetében az örökbefogadás-
hoz a helyi hatóságok hozzájárulására volt szükség.

Amikor két különböző család szolgái kötöttek házasságot,
gyermekáldás esetén – legalábbis az egyszerű harcosoknál – a fi-
úk az apánál, a lányok az anyánál maradtak. A nemesi családok-
ban, ahol a *ricurjó* előírásai szerint éltek, kevesebb tekintettel
voltak a cselédekre. Az ő gyermekeik nem a szülőket, hanem
anyjuk gazdáját illették meg.

IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

Valamennyi férfi és nő felelősséggel tartozott a tetteiért, mindenekelőtt családjá előtt. A családfőnek jogában állt megbüntetni családtagjait és szolgálait, de nyilvánosan nem verhetette meg őket. A hűbérurak ítélezéskor többé-kevésbé liberálisan alkalmazták a tartományok és a feudális magánbirtok (*sóen*) szerint változó szokásjogot. Amikor egy szamuráj bíraskodott, ítéletének alkalmazkodnia kellett a kamakurai kormányzat előírásaihoz. Elsősorban azokhoz, amelyeket 1232-ben az 51 cikkelyből álló *Goszeibai (Dzsóei) Sikimoku* tett törvényerejűvé, valamint azokhoz, amelyeket az 1297-ből származó *Einin-no-Tokuszei Rei* (csupán három cikkelye maradt fenn) tartalmazott. Az említett írások súlyos bűncselekmények néhány tipikus esetét tárgyalják, amiket a köznép képviselői (*bonge*), vagy különböző rangú szamurájok követtek el, a sógun közvetlen vazallusától (*gokenin*) kezdve egészen az egyszerű közharcosig (*busi*).

Azt a személyt, aki megvert valakit – amennyiben az elkövető egyszerű ember volt –, meghatározott ideig tartó börtönbüntetésre ítélték. A szamuráj büntetése viszont száműzetés vagy birtokának elkobzása is lehetett. Erre vonatkozóan a *Goszeibai Sikimoku* 13. cikkelye kimondja: „A megvert személy, hogy szégyenét lemossa, bizonyára kísértést érez, hogy megölje vagy megsebezze ellenfelét, ezért ha valakit megvernek, a vétket nem szabad jelentéktelennek tekinteni.” A büntetéseket a bűn súlyossága, valamint a tettes személye, illetve társadalmi helyzete alapján álla-

ították meg. Minél magasabb tisztséget viselt az elkövető, annál súlyosabb büntetést szabtak ki rá. Azt a közembert, aki nagyon súlyos bűnt követett el – lopott, súlyosan megsértett valakit, botrányos házasságtörésen kapták, átkozott vagy rágalmozott stb. – általában izzó vassal bélyegezték meg és kizárták a falu közösségéből. Amennyiben gyilkolt, a „társadalomból kitaszított” (*homin*), vagy a „faluból száműzött” (*murabacsibu*) lett, utóbbi esetben azonban másutt letelepedhetett. A szamurájok által elkövetett súlyos vétkeket rendszerint egy távoli tartományba való száműzetéssel torolták meg (ami egyben azt is jelentette, hogy jogaik vagy vagyonát át kellett adnia az örökösének), okirathatóság esetén pl. egy szigetre küldték, ha botrányos házasságtörést követett el, birtokainak felét elkobozták, illetve száműzték. Nőjait birtokán kívül elkövetett országúti rablásért a szamurájt napra szolgálaton kívül helyezték, vagy fejét az egyik oldalán kopaszra borotválták.

Olyan esetekben, amikor a sógunok törvénytörése nem tudott dönteni vagy nem akadt alkalmas tanú, aki segíthetett volna tisztázni a tényállást, istenítélethez folyamodtak.

MINDENNAPI SZÜKSÉGLETEK

ÉTELALKOZÁS

Jelleget úgy tűnik, hogy a középkori japán átlagembert nem túlságosan érdekelte, hogy mit eszik (mindenesetre sokkal kevésbé, mint európai kortársát), az étkezést azért mindig fontosnak tartotta. Az évszázadok tapasztalatai tanították meg arra, hogyan használja fel ésszerűen a szárazföld és a tenger sokféle adományát. A különböző osztályokhoz tartozó, más-más vagyoni helyzettel rendelkező japánok étkezési szokásai jelentősen eltértek egymástól. Kiotó arisztokratáinak étrendje például abban különbözött a közemberek, a parasztok és a harcosok étrendjétől, hogy szigorúan megtartották a húsról vonatkozó buddhista tilalmakat, csupán a hal esetében tettek kivételt. Mindig meglepődtek, amikor az alacsonyabb osztályokhoz tartozó embereket enni látták, akiknek szokásai számukra teljesen idegenek voltak.

Bár a nemesek általában nem fogyasztottak ugyan húst, azért előfordult, hogy egyes képviselőik éppen ebben az élelmiszerben találták meg az igazi élvezetet. Tény, hogy a vegetáriánusok, leginkább a háborúk vagy a szárazság miatti gyenge rizstermés idején, egyre nehezebben álltak ellen a tartalmasabb táplálékok csábításának. A nemesek (*kuge*) a húsos ételek hiányát mértéktelen ivásvázzal pótolták s emiatt számosan közülük gyomorbetegségeket, és sokan haltak meg egészen fiatalon. A fennmaradt írások jelentős számú olyan halálesetről számolnak be, melyet a túlzott alkoholfogyasztás, elsősorban a rizsbor (*szake*) mértéktelen élvezete okozott. Rizsborból többféle létezett. Szesztartalmuk általában nem volt magas, az ital mégis megártott a japánoknak, akik akkoriban zsír- és fehérjeszegény ételeket fogyasztottak. A „szake-partik” annak ellenére rendkívül népszerűek voltak, hogy gyakran tiltották őket. Az italt az asszonyok sem vetették meg.

Szokássá vált, hogy az élelmiszereket nevük hangzása szerint jókra, illetve rosszakra osztották fel. A japánok nyelvük hangjainak jelzésére csak nagyon kevés, mintegy ötven szótagjelet használtak, következésképp igen gyakoriak voltak az egyforma hangzású szavak. A pontyot (*koi*) például, amelynek neve hangzásra megegyezett a „szerelem” szóval, képzetársítás révén kitűnőnek tartották; a lazacot (*szake*) éppoly sokra becsülték, mint a rizsbor (ugyancsak *szake*). Az aranykeszeg (*tai*) nevét sajnos úgy ejtették, mint a „rossz szándék”-ot, a közönséges folyami hal neve (*aju*) viszont úgy hangzott, mint a „hízélgés” szó. A fácánhúst és a gombát jónak találták, a vadlibát nem nagyon kedvelték.

Az arisztokraták etikettjének megfelelő táplálkozás viszonylag hanyagul volt. Szigorú szabályok irányították az – általában családok szerint változó – étkezési szokásokat is.

A nagy városok piacai gazdag árukínálattal rendelkeztek. Bő választék állt itt rendelkezésre a tenger (ezeket becsülték a legelőbbre), a folyók, a hegyek és a termőföld javaiból. Minden tartományban megvolt a maga jól ismert különlegessége. A hegyekben kepződött jeget, amit télen összegyűjtöttek és földbe ásott mély veremekben (*himuro*) tároltak, nyáron igen drágán adták el a nemeseknek, akik szívesen itták az apróra tört jéggel készült, ízesített hűsítő italokat.

A nehezen beszerezhető, drága csemegéken kívül a következő ritkaságféléket árusították a piacokon: bogáncsot, zsázsát, uborkát, vastag répafélét (*daikon*), tojásgyümölcsöt (padlizsánt vagy törökparadicsomot), bojtorjánt (*gobó*), édesburgonyát (*imo*, batáta), egy gyömbérfélét (*mjōga*), gombát és különböző salátaféléket (a *Szeirjōki* többek között 12 fajta tojásgyümölcsöt, 24 fajta batátát, 14 fajta uborkát, 3 fajta bojtorjánt, 16 karórépafélét, 9 répafélét sorol fel). A gyümölcsfélék között gesztenyét, datolyaszilvát, a japán ébenfa gyümölcsét, szilvát, őszibarackot, naspolyát, nárgabarackot, diót, mandarint (*mikan*, *kódzsi*), keserű narancsot, különböző édes narancsokat, savanyú narancsokat (*juzu*, *daidai*), gránátalmát, epret, jujubát, liliomhagymát, icsói diót (*ginman*), makkot, a XV. század kezdetétől pedig már almát is találhatunk. Árultak továbbá algákat (legalább hétfélét), tengeri

halakat, rákokat és kagylókat, aranykeszeget, pontyot, lepényhalat, makrélát, pisztrángot, különböző apró folyami halakat (ezüstkárász, *funa*, sebespisztráng, *aju*), repülőhalat, szarvasrombuszhalat (*szazae*), delfint, tintahalat, bálnát, polipot, tengeri sünt, medúzát, Vénusz-kagylót (Veneridae), fésűkagylót, valamint halpástétomot (*kamaboko*), piócát és kígyót. A vadfélék közül fűrjet, fácánt, vadlibát, rigót, darvat, fecskét, hattyút, pacsirtát, szalonkát és sólymot, valamint nyulat, szarvast, egy borzfélet (*tanuki*), vaddisznót, vadkecskét, vidrát stb.

A konyhán mintegy ötvenféle hüvelyest használtak, elsősorban a szóját (*daizu*), a vörösbabot (*azuki*) és a tehénborsót (*szaszage*). A vörösbabot a vér- és gyomor bajok, valamint a beriberi betegség ellenszerének hitték. A nép azt tartotta, hogy a szójában és zöldbab elűzi a démonokat. Zen hatásra a XVI. századtól kezdve az arisztokraták és a buddhista szerzetesek (továbbá néhány gazdag harcos) – a hús tilalma miatt – erősen olajos ételeket kezdtek fogyasztani (főképp repce-, szója-, szezám- és kaméliaolajat használtak). Ez a „testet megtisztítónak” (*sódzsin rjóri*) nevezett különleges étrend *tófu-levesekből* valamint sült *tófu*-ból állt (a *tófu* egy tesztafajta, amelyet összezúzott és beáztatott szójában levével készítettek, majd erjesztéssel keményítettek meg), továbbá jamsz-gyökerekből (kenyérfa, *tororo*) készült levesekből, különféle zöldség- és algafélékből, rizs- és gabonasüteményekből és egyéb különleges fogásokból. Utóbbiak közül a legkedveltebbek egyike a *szuiszen* volt. Ez a *kuzu* (amaránt vagy kurkuma vagy nyílgyökér »gyömbérféle« ehető gumója) keményítőjéből

készült, keves vízzel keverve és felmelegítve. Amikor ez a keverék egy lapos edényben kihűtve megkeményedett, téglalapokra vágta és labosban megsütötték, végül rizsborba mártogatva fogyasztották. Amennyiben a *szuiszen* vendégek számára készült, mandlenával színezték, amitől sárga színű lett. A *szókei* egyfajta konyakvirág (*konjaku*, *Amorphophallus* Körtiak) porrá tört gyökereiből keves vízzel, gyengén sózva készült és miszóval fűszerezve fogyasztották. A *mandzsü* hússal vagy zöldségfélékkel töltött halpástétom volt. Az *unszó* olyan rizs, amit édes rizsborba áztatva ettek. Végül a XIV. század körül feltűnt a *jókan*, ez a napjainkban is közkedvelt csemege: porrá tört vörösbabból (*azuki*) készül, amelyet cukorral vagy a *Hydrangea* (hortensia, *ame*) nedvével edesítnek és kurkuma (*kuzu*, *Pueraria* *hirsuta* Matsum) porával, továbbá rizsdarával vegyítnek; ezt a pástétomot végül gőzben főzik meg.

A cukrot, amit Gandzsin szerzetes (668–763) hozott Kínából, mindaddig orvosságnak tekintették, amíg a szacumai illetőségű Himazu család nagy mennyiséget nem hozatott belőle a Rjú-Kjú-hegyekről.

A nemesek olykor a tehéntejet is megitták, leginkább orvosokként, ha betegek voltak. Rendszerint fényezett rizst ettek, míg az egyéb osztályokhoz tartozók megelégedtek az egyszerű hánthalt rizszel. Rengeteg ízesítőt ismertek, de enyhén fűszereztek. A legkedveltebb ízesítő a rizsbor, a rizsecet, a *miszo* nevű erjesztett fűszer, a só, a porrá tört aszalt gyümölcsök, a XIV. századtól

kezdve a szójamártás (*sóju*), valamint a külföldről importált bors volt. A szójamártást az arisztokraták már a VI. század óta ismerték, de csak a XIV. században vált igazán népszerűvé. Ebben az időben kezdtek nagy mennyiségben termesztetni a szójababot Kii tartományban. Többféle változatát is fogyasztották.

A teát már a Heian-korszak óta ismerték. *Minamoto Takaoki naplója* megemlíti, hogy a császári palota közelében kis teaültetvény terült el, amelyet e célra kiválasztott tisztviselők gondoztak. A nemesek a teát legtöbbször orvossággként itták. A teamagvakat Eiszai szerzetes hozta be az országba a Kamakura-korban (ő honosította meg 1187-ben a zen-filozófiát is Japánban), majd Szeburijamában, Csikuzen tartományban ültette el őket. Mjó-e szerzetes (Kóben, 1173–1232) is ültetett teát Udzsiban és a Jamasiro tartománybeli Tóganoóban (Kiotó környékén); a tealevelek preparálásának kínai módszerére azonban Eiszai tanította meg a japánokat. Eszerint a leveleket kora hajnalban, a harmat leszállta előtt kell leszedni, s egy papírlapon, gyenge tűzön pirítani anélkül, hogy a papír meggyulladna. Ezután bambuszlevelekkel lezárt edényekben kell tárolni. A kevés vízzel kevert teát áloműzőnek tartották és igen hatásosnak a máj-, a bőr-, a reumatikus és a beri-beri betegségek ellen. Eiszai mondotta: „A tea a hosszú élet titka, a legcsodálatosabb orvosság, ami megőrzi az egészséget. Úgy terem a dombok lejtőjén, akár a föld lelke. Most is ugyanazokkal a ritka tulajdonságokkal rendelkezik, mint régen és többet kellene fogyasztanunk belőle.”

A XIV. századtól kezdve a nemesek és magas rangú harcosok ünnepejöveteleket tartottak, hogy megízleljék és összehasonlítsák a különböző fajta teákat, amiből már mintegy hetven-száz félélet ismertek. A teaültetvények hamar elszaporodtak, a teát egyre szélesebb körben fogyasztották, még a legegyszerűbb társadalmi rétegekben is. A XV. század végétől a teaivás rendszeressé vált.

A SZAMURÁJOK ÉS A HARCOSOK ÉTRENDJE

A Kamakura-korszak kezdetén sem a magasabb, sem az alacsonyabb rangú harcosok nem voltak gazdagok: ismeretlen volt számukra az udvari emberek kifinomultsága, azt ették, amit a parasztok. Étrendjük csaknem spártai volt.

Amint a bakufu megszilárdította hatalmát, a kezdeti szegénységet hamarosan nagyobb bőség váltotta fel. Ennek ellenére ritkán fordult elő, hogy a harcosok az ünnepnapokra szánt fényezett rizst ették. Közülük a legszegényebbek valójában nem is ehettek minden nap rizst, mint ahogy a kor parasztjainak többsége sem. Főképp búzával, hajdinával és vöröskölessel, néha búzával kevert rizzsel táplálkoztak. A hántolt rizst (*gemmai*) legtöbbször vízben főzték vagy levest készítettek belőle, csak ünnepnapok és nagy szertartások alkalmával párolták gőzben. Az egyszerű emberek kezdetben kevés rizst fogyasztottak; e gabonafajta csak a XIV. század közepétől kezdve lett alaptáplálékukká. Ezt megelőzően bojtorjánt (*gobó*), gombát, tojásgyümölcsöt, uborkát, különböző zöldségfélét, búzát és kölest, a tenger mentén pedig

halat, rákot és algát ettek. Amikor a rizsfogyasztás általánossá vált, a rizses ételek számtalan változatát készítették. A rizst lábasban megpirították, zöldségfélékkel vagy algával keverték, sózták, szárították, ecettel ízesítették, főzték, hűtötték és pástétomot is készítettek belőle.

Háború idején a harcosok egyhangúan táplálkoztak. Zsoldként csak a rizsadót (*bjórómai*) kapták. A legfőbb problémát az jelentette, hogy mindig csak szükséges mennyiséget főzzenek belőle, mert a főtt rizs nyáron gyorsan romlik. A rizs elkészítésének legegyszerűbb módja az volt, ha a magvakat egy vászonzacskóba tették, a zacskót rövid ideig folyóvízben áztatták, majd nem túl mélyre a földbe ásták és nagy tüzet gyújtottak felette. Amikor erre nem nyílt lehetőség, és a közelben nem akadt paraszt, aki megfőzte volna a rizst, előfordult az is, hogy egyszerűen beáztatva fogyasztották. Néha csőszerű bambuszszárakba töltve, levelekbe csavarva sütötték meg.

A hadsereg élelme rendszerint főtt és szárított vagy pirított rizsből, szárított és reszelt makrelából, különféle szárított és sózott halakból, algákból, néha aszalt zöldségfélékből, sóból és egy fűszerféléből (*miszo*) állt. A sós pácban főtt aszalt szilvát (*umebosi*) nagyon kedvelték a harcosok – főképp nyáron, mert pótolta a hiányzó sót, és ugyanakkor fertőtlenítőszerként is szolgált.

A XVI. század végén a holland hajók a hajófenéken, nehezként hozták a rizst Jáváról. E korban külföldi (elsősorban európai)

termékeket is importáltak. A XVI. század végén megjelent a dohány és vele a délkelet-ázsiai típusú, hosszú szárú pipa (*rao*, Laosz nevéből, mert talán onnan származott) kis fémejjel (*kiszeru*). A dohányzás országszerte gyorsan terjedt. 1609-ben az edői kormányzat betiltotta, mert e szenvedély gyakorta tüzet okozott; egy évre rá pedig a dohány termesztését és árusítását is megtiltották. E rendeletnek azonban kevés fogantaja volt, mert a dohányt mint a „hosszú élet teáját” ezután is termesztették és árusították.

A NEMESEK ÖLTÖZKÖDÉSE

A Heian-korszak végéről ránk maradt regények és a Kamakura-korszak krónikái részletesen leírják az egyes személyek öltözködését és a színek területén tanúsított ízlésüket. A harcosokat és az egyszerű embereket látszólag nem érdekelte a divat, a nemesek és a császári tisztviselők azonban másképp vélekedtek. Ők – a rendkívül szigorú etikett miatt – kénytelenek voltak nagy fontosságot tulajdonítani ruházatuknak és fejfedőjüknek. Az öltözék akkoriban a rang és a tisztség jele volt. A felhasznált kelmék (közülük sokat Kínából importáltak) minőségét a gazdagság külső megnyilvánulásának tekintették. Esztétikai érzékük és a hivatalos előírások diktálta kritériumok segítségével a nemesek folyamatosan vetélkedtek egymással az elegancia és a jó ízlés terén.

Az udvari öltözék többnyire egy vagy több bő nadrágból (*hakama*), rövid ujjú alsóruhából (*koszode*) és a felsőruhából (*hó*) állt. Télen a ruhadarabokat vattával bélelték ki. Nyáron könnyű

nyebb kelmékből szabott ruhákat viseltek. Az öltözéket fegyverek egészítették ki: az övhöz vízszintesen felcsatolt kard (*tacsi*) és egy kisméretű, aszimmetrikus, fekete és arany lakkal díszített íj (körülbelül 1,80 méter hosszú). A tegezt legyezőszerűen helyezték el a háton. A nyílvevők tolla a levegőbe meredt, hegyüket kétszínű zsinórral rögzített vastag papír védte. A cipő feketére lakkozott fából készült, benne kipárnázott, kerek orrú papucsfélét viseltek, melybe harisnya nélkül bújtak bele. A felsőruha színe rangtól és hivatali beosztástól függött, a nadrág színét viszont az egyéni fantázia határozta meg. Amikor a fent leírt módon felöltözött hivatalnok belépett egy házba (a *tatami* ekkor még nem létezett), levette cipőjét, lábfejét pedig behúzta nadrágja szárába, és úgy lépkedett (vagy inkább csúszkált) benne, akár egy zsákban.

A főnemesség hölgytagjai fényűző selymeket hordtak. Piros színű nadrágjuk fölé több kimonót (a XII. században számukat ötre csökkentették) illetve elöl nyitott, hosszú ruhát öltöttek. A felső-, díszesebb ruha általában uszályban végződött. A kimonókat úgy viselték, hogy mindegyiknek látni lehessen a színét. Télen a vastag, vattázott ruhák alatt igen sok alsóruhát hordtak. Nyáron szellősebb kimonókban jártak. Könnyű selyemnadrágjuk fölé ekkor csak egy alsóruhát és egy áttetsző fátolszövetből varrt bő kimonót öltöttek. Szalmából font papucsban (*varadzsi*), rossz időben magas talpú facipőben (*geta*) jártak.

A NÉP RUHÁZATA

A közemberek öltözéke egészen egyszerű volt: többnyire egy zubbonyból és a mai golfnadrághoz hasonló, a térd alatt megerősített vászonnadrágból állt. A zubbony fölé olykor bő, a vállánál és az oldalán felhasított, zárt nyakú kabátot húztak. A kelméket (egy borsófajta »ai« leveléből erjesztéssel kinyert festőszerrel) általában indigókékre, lilára (ez a festék Japánban, főképp Kantóban, az akkoriban vadon termő atracél »muraszaki« összetört gyökeréből készült), vagy festőbuzér (*akane*) segítségével sötétvörösre festették. A szolgálatot teljesítő közemberek hálósapkára emlékeztető, fekete színű puhakalapot (*nae-ebosi*) viseltek. Meztláb jártak, de ha sokat kellett gyalogolniuk, szalmaszandált (*asinaka*) húztak, amely csak a talpat védte, a sarkat nem. A kelméből vagy szalmagyékényből készült lábszárvédőt a nagy lábujj köré tekert zsinór tartotta a helyén. Esős időben két haránt irányú falemezzel magasított facipőt (*geta*) viseltek, amelyet a lábujjak között áthúzott szíjjal erősítettek a lábfejhez. (Napjainkban is viselnek ilyen facipőt a japán parasztok.) Az időjárás viszontagságai ellen bambuszából, papírból vagy olajos vászonból készült, összecukható vagy merev esernyővel védekeztek, télen pedig szalmaköpenyt (*mino*) borítottak a vállukra.

A nép asszonyainak öltözete sokban hasonlított a mai japán női ruhához: csuklónál elszűkülő ujjú, egyszerű kimonót viseltek, aminek két szárnyát elöl keresztelték, majd a derékon egy keskeny övvel fogták össze. Hogy ezt a ruhát kíméljék, az övhöz kö-

tényféle szoknyát (*jumaki*) erősítettek. Az egymás fölött viselt ki-
monók száma az éghajlattól és tulajdonosa anyagi lehetőségeitől
függött. A vidéki nők a nyári hőségben meztelen felsőtesttel dol-
goztak a földeken. A fedetlen keblek látványa akkoriban semmi-
féle erkölcstelen gondolatot nem keltett a japán férfiakban: meg-
szokott dolog volt. Az ember már csak ilyen: minden országban
és minden korszakban az után vágyakozik, amit elrejtene előle.

HIGIÉNIA

Nyáron a köznép gyakran fürdött a folyókban vagy a tavak-
ban, esetleg a tengerben, de a nemesek nem szívesen mutogatták
magukat ruhátlanul. Csak akkor mártóztak hideg vízbe, ha úgy
éreztek, hogy rituális tisztálkodásra van szükségük. A monosto-
rokban általában kétféleképp fürödtek: meleg vízben (*ju*), illetve
gőzben (*furo*). A templomokban és a gazdagok házának udvarán
külön épület állt a fürdőzők rendelkezésére. Ennek a kis háznak
két helyisége volt a közelében levő kútból kötél vagy lengő rúd
(*banecurube*) segítségével húzták fel a fürdéshez szükséges vi-
zet. Az egyik helyiség agyagtűzhelyén egy vízzel telt, hatalmas
vaskondér állt. A vízgőz bambuszcsövön át jutott a szomszédos
helyiségbe, ahol egy vagy több fürdőző tartózkodott a gőzben.
Ugyanebben a helyiségben (*juja*) egy meleg vízzel teli nagy fa-
vagy kődézsában fürödtek is.

A nemesek felöltözve, mások viszont meztelenül fürödtek.
A meleg fürdő fényűzésnek számított, kivéve a szerzeteseket,

akik számára kötelező volt a gyakori rituális tisztálkodás. A meleg
fürdőt leginkább gyógy módként alkalmazták számos betegség,
például a nátha ellenszerként. A Japánban található rengeteg hő-
forrást ősidők óta hasznosították, és az ilyen helyeket – akárcsak
Európában – istenségek lakta szentélyeknek tekintették és isteni
fürdőknek (*kamiju*) nevezték. A nemesek előszeretettel látogat-
ták e forrásokat és szívesen időztek ott.

A szappan sokáig ismeretlen volt (csak a XVI. században im-
portálták Európából): finom fahamu helyettesítette. Az elegáns
hölgyek és a nemesek habkővel dörzsölték testüket, hogy bőrük
lágy és puha legyen.

Ami az egyéb testi szükségleteket illeti, azokat bárhol elvé-
gezték, akár az utcasarkokon, akár másutt a szabadban. Ilyenkor
egy elég magas talpú facipőt (*takasida*) húztak, nehogy ruhájuk
a földre érjen. Négyzet alakú kis papírlapokkal vagy apró fapálci-
kákkal (*szutegi*) tisztogatták meg magukat s ezeket azután a tett
színhelyén hagyták. A hulladék eltüntetése a városokban és a fal-
vakban a kiteszítottak dolga volt. A nemesek a lakóépületektől
független, különálló házikót emeltek a földbe vájt latrina fölé.

Sem az étkezések, sem az alvás idejét nem határozták meg szí-
gorúan. A nemesek, akik általában korán keltek, nyáron a nagy
hőség, télen a nagy hideg miatt gyakran az egész délutánt átalud-
ták. Az egyszerű emberek télen többnyire a tűzhely körül aludtak.
A gazdagok rendszerint szalmazsákokon feküdtek, párnának

egyszerű fakockát használtak. Nyáron a válaszfalakat fátalak helyettesítették, hogy a rovarok ne zavarják meg az alvók álmát. Az egyszerű házakban a férj és a feleség többnyire egy fekvőhelyen aludt és közös takarón osztozott. Éjszakai intimitás a házakban gyakorlatilag nem létezett, bárkit bármikor megzavarhattak a házakban lakó személyek. A nemesek, akik szerelmi ügyeiket szokás szerint éjszaka bonyolították és akiknek hajnal előtt kellett távozniuk kedvesük mellől, általában átaludták a délelőttöt (ha éppen nem voltak szolgálatban a palotában). Az egyszerű emberek ezzel szemben a Nappal keltek és feküdtek.

UTAZÁS

Az egyszerű emberek, a harcosok és a nemesek a háborús időktől eltekintve viszonylag keveset utaztak. Az utak rosszak és veszélyesek voltak, a távolságok túl nagyok, a közlekedési eszközök pedig meglehetősen lassúak. Ennek ellenére Kiotó és Kamakura, valamint Japán jelentősebb városai között szabályos időközökben postafutárok közlekedtek. A lovas katonai futárok a Kamakura és Kiotó közötti (körülbelül 600 kilométernyi) távolságot előírás szerint hét nap alatt tették meg. Az „expressz” futároknak ehhez csak öt nap kellett, másoknak azonban ez az út, olykor igen rossz feltételek mellett, általában tizenöt napig tartott.

Az utasokra sokféle veszedelem leselkedett. Leggyakoribbak az útonálló támadásai voltak. Az emberek ekkoriban leginkább

lőháton vagy gyalogosan közlekedtek. A nemesek, a betegek, az asztrológusok és az orvosok gyaloghintót (*palankin*) vagy ökrök vontatta szekeret is igénybe vehettek. A szekeret húzó ökröt egy hajlított fadarab segítségével fogták a két kocsirúd közé. A magas rangú személyiségeknek kijáró fedeles szekerek többfélék voltak: az ötödik osztályba sorolt nemesek fadeszkákból ácsolt, egyszerű kis fülkében utaztak, amelyet rudak (*kosi*) segítségével vállon cipeltek vagy küllős kerekeken húztak. A főnemeseket lakkal és seelyemkárpitokkal díszített, fényűző fedett szekér illette meg. Mindkettő lassú és igencsak kényelmetlen jármű lehetett, így hosszabb útra inkább lőháton indultak. A férfiak és nők – társadalmi helyzetüktől függően – lőháton vagy gyalog közlekedtek.

Az utasok az utat kisebb szakaszokban tették meg, gyakorta megpihentek a szentélyekben és a templomokban, ahol a nemeseket és a gazdagokat mindig szívesen fogadták. Az egyszerű emberek többnyire vendégszerető parasztnál, az út menti fogadóknál és a falvakban találtak szállást és ételmezt.

A VÁROS

KIOTÓ, A CSÁSZÁRVÁROS

Heian-Kjó császárváros (békés főváros), amelyet Mijakónak (fővárosnak) is neveztek, 794-ben ugyanolyan általános terv alapján épült mint Csangan, a kínai Tang-dinasztia mértani alaprajzú fővárosa. Fekvését a kínai geomancia (a földjósítás „tudománya”) törvényeinek megfelelően választották meg. Az északkelet felől áramló – feltételezett – rossz hatásokat a Kamo folyó terelte el, és a Hiei hegyen, pontosan észak-keleti vonalban épült szentély semlegesítette. A császári palota a város északi pontján emelkedett. A palota déli kapujától (*Szuzaku-Mon*) induló, a város déli kapujáig (*Rasó-Mon*) vezető igen széles út két egyenlő, keleti és nyugati részre osztotta a várost. Maga a város szabályos négy-szöveget alkotott, amelynek oldala észak-déli irányban 5312 méter, kelet-nyugati irányban 4570 méter hosszú volt. A várost kétfelé osztó fő útvonal (*Szuzaku-Ódzsi*) mintegy 90 méter széles lehe-

tett. Ennek az útnak védelmi jellege is volt: csökkentette a korban oly gyakori, a faszervezetes épületek miatt sebesen terjedő tüzek okozta károkat.

Heian-Kjó városa elméletben egy *Mandala* szerint lett kijelölve (valószínűleg az elpusztíthatatlan »a szanszkrit *Vadzsradbhatu* Kongókai Mandala, a „gyémántvilág” alapján), amely elképzelhető, hogy a buddhista kozmoszt volt hivatott ábrázolni. »Egy *Mandala* a kozmosz térképe; az egész világegyetem fő vonalakban; egy isteni emanáció folyamata a dualizmusban és beleolvadása az emberibe a szétszóródás és az újraegyesülés dialektikájában; egy kozmoprogram, amely a kozmikus fejlődés és visszafejlődés paradigmája.»²⁶ Úgy tűnik, hogy a Kongókai Mandala, a „gyémántvilág” Kóbó Daisi Kínába való visszatérte előtt (806) nem szolgált hivatalos vallási célokat, mégis bizonyos, hogy a japánok már régebben is ismerték. Egy ezoterikus buddhizmus része volt, amelyet ma »régi ezoterizmusnak» (*komikkjó*) neveznek. Heian-Kjó (vagy Kiotó) eredeti tervei minden pontban megegyeznek ezzel, a tökéletes szabályosságtól kezdve egészen a császári palota övezetének (*dai-dairi*) elhelyezéséig. A palota az északi rész közép-pontjában, azon a helyen áll, ahol a Mandalában *Mahavairocana* (*Dainicsi Njorai*), a napot ábrázoló Nagy Buddha képe látható. Ez utóbbi a Mandalában kicsit nyugatabbra helyezkedik el, de lehetséges, hogy ez az eltolódás geomanciai megfontolások alapján történt. Mindez azonban csak feltételezés.

Az elméleti elrendezés meghatározta tehát az építkezések helyét és az útvonalak irányát, de konkrétan nem jelölte ki a városnak sem a határát, sem a körvonalait. A japánok mindig hajlandók voltak átvenni kínai vagy egyéb külföldi szokásokat, de csak mintaként alkalmazták őket, és ha az alapokat lerakták, igyekeztek saját szellemük szerint átalakítani. A város elméleti határaitól igen gyorsan megfeledkeztek, az építkezéseket sokkal inkább a síkság adottságai, mintsem a teoretikusok irányelvei szerint folytatták. A tűzvészeket követően, amelyek a várost – alapításától kezdve a XIII. századig – több ízben elpusztították (egyes források szerint tizenhét, mások szerint többször), újabb építkezésekre és különböző változtatásokra került sor. Ez az oka annak, hogy Kiotó városa a Kamakura-korszak kezdetén igencsak eltért attól a képtől, amelyet alapítása idején mutatott. Bár a főutak és a tűz továbbterjedését gátló, elengedhetetlenül fontos területek még léteztek, a város formája meglehetősen szabálytalanná vált. Csangan kínai várossal ellentétben, melyet hat méter magas fal vett körül, a japán fővárost, Heian-Kjót semmiféle erődítmény nem választotta el élesen a környező vidéktől.

Az utcákat számtalan csatorna szelte át, amelyek üdévé varázsolták a várost. Ezek tették lehetővé azt is, hogy a lakosság tűz esetén minél gyorsabban vízhez jusson. Az egyszerű nép a középkori japán városokat jellemző hosszú házakban lakott. E házak közös homlokzattal és közös tetővel épültek és igen sok lakás elfért bennük. Mögöttük kis kertek, főképp konyhakertek terültek el. A császár lakhelyéül szolgáló épületeket őrhelyekkel ellá-

tott, négy kapuval rendelkező kettős fal vette körül. Ez az épület-együttes a hivatalos lakóhelyen (*szeirjōden*) kívül magába foglalta a császár magánlakosztályait (*nindzsuden*), továbbá családjának, ágyasainak és kísérideinek lakosztályait. Ebben az övezetben voltak a fogadótermek (a főterem bejáratát »*sisinden*« kétfelől egy narancs-, illetve egy cseresznyefa díszítette), az irattár, az orvosok és az asztrológusok szobái, a császári kincstár, a fegyvertár, valamint a császári szolgák számára fenntartott termek.

Az 1227. évi nagy tűzvész után, amely szinte teljesen megsemmisítette a palotát, az épületet csak részben sikerült helyreállítani, mivel a császári kincstár kimerült. A nagy falövezet fokozatosan összeomlott, nem védhette meg többé a Sinszen-in szép kertjét sem a köznéptől, sem az állatoktól. Napjainkban már csak egy kis tó emlékeztet rá, a Ni-dzsó palotától délre. A tavat néhány szintoszentély és a Tó-dzsi kis melléktemploma őrzi. Partján ma gyermekek játszadoznak.

A várost sújtó szerencsétlenségek sora azonban még nem ért véget. A következő századok folyamán harcosok dúlták fel, és nyomukban rendszerint csak füstölgő romok maradtak. Az egymást követő háborúk, lázadások, rablótámadások, a Hiei hegyről lezúduló harcos szerzetesek, a tűzvészek és a földrengések teljesen megváltoztatták Kiotó arculatát.

Az Ónin-korszakbeli tízéves háború csatáinak nagy része a város utcáin zajlott. A harcosok fedezékeket ástak maguknak és sok

esetben még az ép házakat is felgyújtották. A császár egy rompalotában élt, ám a város lakosainak elszántsága a kemény megpróbáltatások ellenére is rendületlenül kitartott. A rombolásokkal párhuzamosan építgették városukat, amely a sorozatos csapások ellenére újabb építményekkel, templomokkal és csodálatos kertekkel bővült. A sógunok nyári lakokat emeltek (Kinkaku-t a Rokuon-dzsi, Ginkaku-t a Dzsizó-dzsi mellett), de virágkorukat éltek a zen-monostorok (Daitoku-dzsi, Mjósin-dzsi, Tenrjú-dzsi, Sóko-ku-dzsi, Nanzen-dzsi), csakúgy, mint a templomok és a szentélyek. A palotából elköltözött császár ekkor a Cucsimikado-Donóban lakott, nem messze a Kamo folyótól, az első és a második főútvonal között.

Midőn a béke kis időre visszatért, Mijako visszanyerte fővárosi arculatát. Az utcákat ismét kereskedők boltjai és hosszú házak szegélyezték: mint minden katasztrófa másnapján, most is újraindult az élet – tevékenyebben és fényűzőbben, mint valaha.

KAMAKURA, A SÓGUNOK VÁROSA

Az ország másik végén levő Kamakura, a Minamotók harcosainak városa, csak 1333-ig őrizte meg ősi címét. Ebben az évben a Nitta család harcosai, a lázadó császár ügyét szolgálva, elárulva ezzel az utolsó Hódzsó-régenst, lecsaptak a városra és egy véres csata során porig rombolták. Hasonló sorsra jutott a kamakurai sógunátus is. A sógun egyik volt vazallusa új sógunátust létesített, ezalkalommal Kiotóban. Az újjáépült Kamakura Kanto tartomány

fővárosa maradt 1603-ig, amikor is Tokugava Iejaszu Edóban megalakította kormányát.

Kamakurát a hegyek felől hét hágón át lehetett megközelíteni, az átkelőhelyeket fakapuk védelmezték (*kido*). A város központját – a nagy Hacsiman-szentélytől kiindulva – széles út kötötte össze a tengerrel. Az útvonalnak mintegy méternyi magasan megemelt közepső sávja egy fasor volt (*Vakamija-Ódzsi*). A főút két oldalán sorakoztak a nagy harcosoknak és a kormányzat legfontosabb személyiségeinek házai. A sógun lakhelye és a kormányzati hivatalok a nagy szentélytől kissé nyugatra terültek el.

A kereskedőnegyedek az Ómacsi-Ódzsi környékén, a tengerpart, a Vakamija-Ódzsi és a dombok között terültek el. E negyedeket egy út kötötte össze a kissé délebbre fekvő Vagae kikötővel. Vagae 200 méter hosszú és 40 méter széles kőgátjával a nagy hajókat is fogadhatta. Ebben az 1232-ben alapított, igen forgalmas kikötőben – amely elsősorban a Szungok Kínájával kereskedett és a beérkező adók kikötőjéül szolgált – álltak a jelentős céhek székházai, például a fakereskedőkéi (*zaimoku-za*).

A város körüli dombokon, a védekezés szempontjából legkedvezőbb részeken, a nagy hűbéresek erődített házakat emeltek. Így könnyen ellenőrizhették a városhoz vezető utakat. Amikor Nitta Josiszada 1333-ban Kamakura közelébe ért, ezek a kis erődök tartóztatták fel az előrenyomulásban.

Kamakura lakóinak száma a XIII. században – a város akkori területéhez képest – viszonylag magas lehetett. Pontos adatokkal ugyan nem rendelkezünk, de amikor 1252-ben a kormány megtiltotta a lakosságnak, hogy otthonában túl sok rizsbort tartson, házkutatást rendelt el, amelynek során 37.274 palack italt foglaltak le. Házanként vagy családonként egy-egy palacknyit hagytak meg, a többit megsemmisítették. Egy 1293-ból származó krónikából azt is tudjuk, hogy egy földrengés következtében 24.023 személy vesztette életét. Az említett adatok alapján feltételezhető, hogy a város lakóinak száma mintegy 50.000 lehetett.

A krónikák megőriztek számukra néhány leírást a városról, amely az utcák tisztítását előíró szigorú parancs ellenére is elég piszkos lehetett. Az utcasarkokon mindenféle hulladék hevert, olykor még lótetemek is. Az emberek szegények voltak. Előfordult, hogy a foglyok őrzésével megbízott harcosok hagyták, hogy foglyaik éhen haljanak, így ők ehették meg e szerencsétlenek élelmiszeradagját is. A zen-templomokban segélyhelyeket (*mu-dzsó-dó*) létesítettek a betegek és az árvák istápolására. Amida Buddha „Paradicsom templomának” (*Gokuraku-dzsi*) szerzetesei 1270–1290-ig, abban a 20 évben, amikor Rjókan volt az apát, 56.250 beteget ápoltak. Közülük 46.800-at állítólag meggyógyítottak. A legenda azt állítja, hogy ez a jótékony apát ugyanebben az időszakban 83 templomot emeltetett, illetve építtetett újjá, 189 hidat és 71 utat létesített, valamint 33 kutat ásott – nem beszélve számos kegyes vallási vagy világi alapítványáról. 1298-ban monostorának udvarán kórházat létesített lovak számára.

HIROSHIGE UTAGAWA

A Saruwaka-cho színház 1856-ban,
az „Edo száz látképe” sorozatból.

Az útkereszteződéseknél *biva*-játékosok ültek, a kapukon kívül vak szerzeteseket lehetett látni, akik hagyományos hősi gesztákat énekeltek, továbbá mesemondókat és szemfényvesztőket, majomtáncoltatókat és bábosokat. A közbiztonság a szigorú tilalmak és előírások, s a fáklyákkal ellátott fegyveres őrk éjszakai körútjai ellenére is igen rossz volt. Egyik éjszaka még a kormányzat kincstárát is kifosztották. Útonálló, lánykereskedők és emberrablók (akik zsákmányukat vagy az út menti fogadóknak adták el vagy rabszolgaként értékesítették) garázdálkodtak. Az élet rendkívül nehéz volt. A XIV. század kezdetén azonban, amikor egy hosszú, békés időszakban ismét beköszöntött a jólét, a nagy szamurájok a dekadens élvezeteknek kezdtek hódolni. Takatoki, az utolsó Hódzsó-régens például kutyái verekedésében lelte örömeit. A győztes ebeket gazdagon felöltöztette és gyaloghintóban sétáltatta. Ez a régens Kiotóból két színésztársulatot is hozatott és tagjait elhalmozta ajándékokkal.

Ám Kamakura átélte a mélyleges hit időszakait is. A zen-szerzeteseket igen nagyra becsülték. A legenda szerint ebben a városban zajlott le a híres vita Ippen (1239–1289), a dzsódo egyik híve és Dórjú, a zen-szerzetes (1213–1278) között. Ez a költői versengés Ippen magába szállásával végződött.

A TÖBBI VÁROS

A Kamakura-korszak többi fontos városa közül csak keveset ismerünk annyira, hogy részletesebb leírást adhassunk róluk.

Az e korszakban alakult városok elrendezésében azonban megfigyelhető egy jelentős változás: a házak gyűrűként vették körül a várakat. Az utcák körkörösök, keskenyek és kanyargósak voltak, hogy megkönnyítsék a város védelmét. A városok a háborúk miatt, továbbá az emberek és árucikkek szüntelen áramlása következtében leginkább az ország fő útvonalai mentén és a nagyobb országutak találkozásánál keletkeztek. Akkoriban néhány száz ház már várost alkotott. Egy-egy nagyobb templom vagy szentély bejárata előtt meghatározott időszakokban vásárokat rendeztek. Ezek a vásárok fokozatosan egyre fontosabbá váltak, az árucseré növekedésének ütemében fejlődtek, míg végül valószínű kereskedelmi hálózattal szőtték át az országot.

A várak építése (mint amilyen az Oda Nobunaga által emeltetett Azucsi, vagy Hidejosi vára: Ószaka – hogy csak a leghíresebbeket említsük) újabb városok létrejöttét segítette elő. Nobunaga 1577-ben egy chartát kényszerített Azucsi városára, amelyben kikötötte, hogy a város ettől kezdve adómentes szabad piac lesz, és a központi úton (*Nakaszendó*) áthaladó kereskedők kötelesek ott megállni és legalább egy éjszakára megszállni.

A monostorok és szentélyek ünnepélyes szertartásai általában nagy tömegeket vonzottak. Ilyen alkalmakkor vásárokat tartottak és a környező vidék lakossága kedvére szórakozhatott. Rengeteg ember tanyázott a nevezetes helyek kapui előtt abban a reményben, hogy valami módon hasznot húzzon a nagy ünnepekre (*macuri*) vagy szertartásokra odaözönlő sokaságból.

LAKÁS

A lakóházak általában fából készültek és három különböző típusuk volt: úri ház, az egyszerű városi polgárok háza és a parasztház. Az egyszerű harcosok háza rendszerint a városi polgárok és a parasztek házához volt hasonlatos. E házak tartományok, illetve tulajdonosuk vagyoni helyzete szerint kisebb eltéréseket mutatnak. Mindezeket majd a harcosok életének ismertetésekor fogjuk közelebbről megvizsgálni.

A nemesek házai alig különböztek a Heian-korszakbeliektől. Nagyságuk a benne lakó nagyúr társadalmi helyzetétől függött. A házak mindig *sinden*-stílusban épültek, de a belső épületek száma a korszakban felmerülő szükségletekkel arányosan növekedett. Kamakurában és más városokban a fontos személyiségek házai általában a kiotói nemesi lakhelyek stílusát követték.

A házak terveit – úgy a palotákét, mint a templomokét – lényegesen befolyásolta, hogy milyen talajra épültek, ezért a ház helyét is előrelátóan kellett megválasztani. A japánok azonban, akárcsak sok más téren, itt sem ragaszkodtak oly makacsul a szabályok túl szűkre szabott kereteihez. A művészetekre vonatkozó megkötések kivételével, a japánok irtóznak a precizitás minden formájától, amely szerintük „rögzíti”, vagy mozdulatlaná dermeszti a dolgokat és nem tűri, hogy azok az ember és a természet közötti viszonylatokat szabályozó harmonikus arányok szerint fejlődjenek. Úgy látják, hogy a szabályok már maguktól kialakul-

tak, legfeljebb csak javasolnak és irányítanak, hiszen bizonyos határokat mindig illik tiszteletben tartani, nehogy esetleg megzavarjuk a dolgok természetes rendjét. A szabályokat, bármilyenek is legyenek – márpedig Japánban minden területen igen sok van belőlük –, mindig nagyon rugalmasan értelmezték és értelmezik ma is, nem az egyéni fantázia, hanem az egyensúlyra, a harmóniára, az esztétikumra, egyszóval a „természetes életre” való törekvés szellemében.

A *sinden* elnevezésű főépületet, amely lehetőség szerint egy folyóvízzel táplált kis tóval (*jarimizu*) ellátott tágas kert végében emelkedett, ciprus- vagy fenyőfakéregből készült zszindellyel, illetve cseréppel fedték be. A melléképületek teteje általában nád-ból, máskor falemezekből készült. A *sinden* terjedelmes tetőzetét, melynek lejtős része jóval túlért a ház körül futó verandán, tömör, hengeres, hántolt faoszlopok és egymásra helyezett gyámkövek tartották. Ezek az elemek oly módon illeszkedtek egymáshoz, hogy a szerkezet ellenállhasson a szélnek és a gyengébb földrendéseknek is. Az oszlopok a csupasz földre helyezett alapköveken álltak. A szerkezet így csak a tető súlyának köszönhette stabilitását, ezért is készítettek ilyen hatalmas tetőzetet. A padló szintjét olykor egy méternél is magasabbra emelték, hogy a talaj és a padló közötti „egészségügyi térség” az utóbbit az esős évszak alatt is megvédje a nedvességtől. A XV. század előtt a házak padlóját fényezett, egymás mellé illesztett falemezekből állították össze. Ezeket könnyen elmozdíthatták, hogy a ház alatti talajt megtisztítsák. A padlóra, szokás szerint több különböző nagyságú, kerek

szalmapárnát (*en-za*) helyeztek. A XV. század vége felé a finom gyékénnyel (*tatami*) borított szögletes szalmaderékaljak, amelyek a ház ura ült vagy aludt, végleges méretet kaptak (1 *kenszer* $1/2$ *ken*) és beborították a ház teljes padlóját, így pontosan meghatározták annak alapterületét. Egy-egy *tatami* hossza az előírás szerint két pillér közötti távolsággal, azaz 1 *ken*nel volt egyenlő. Mivel 1 *tatami* kétszer olyan hosszú, mint amilyen széles, 2 *tatami* együtt egy minden oldalán 1 *ken* hosszúságú négyzetet alkotva meghatározta az 1 *cubo* (körülbelül $3,60 \text{ m}^2$) területét. A szobák általában $4 \text{ és } 1/2$, 8, 10 vagy 12 *tatami* területűek voltak. 4 *tatami* alapterületű helyiség nem készült: ezt a számot szerencsétlennek tartották, mert kiejtve úgy hangzott, mint a „halál” (*si*) szó. A helyiségek méreteit az elmozdítható válaszfalak segítségével (*fusuma*) szükség szerint módosíthatták.

A XV. századtól kezdve, amikor az előkelők és a samurájok életében egyre fontosabbá váltak a tea- és a füstölőszertartások, az etikett megkívánta, hogy a fogadóhelyiségben függőleges tekerceket (*kakemono*), virágokat vagy ritka porcelánokat helyezzenek el. Egy lakóház területének felosztásakor számolni kellett a *tokonoma* helyével is, mert anélkül egyetlen ház sem lehetett igazi nemesi hajlék. *Tokonoma* volt a neve annak az 1 vagy másfél *ken* hosszú, $1/4$ és $1/2$ *ken* között változó mélységű, mintegy 15 centiméterrel megemelt, *tatami* nélküli beszögellésnek, amely mindig a ház legjobb fekvésű és legszebb helyiségében épült, általános szabály szerint a vendégfogadásra szánt szobában.

KERTEK

Japánban lehetetlen elképzelni méltó otthonot kert nélkül. Ekkoriban a kertet nem úgy tekintették, mint a háztól elválasztott, különálló egységet, ellenkezőleg: a ház egyik legfontosabb eleme volt. A japán kert tehát nem a ház tartozéka, sokkal inkább a lakóhely volt a kert egyik alkotórésze. A *sinden*-stílusú házat körbefutó veranda kapcsolta össze az épületet az azt befogadó természettel. A kert felé vezető sövény azt a célt szolgálta, hogy a tekintetet a környező táj felé irányítsa. Tudjuk, hogy a japán ember milyen szeretettel és tisztelettel viseltetett a természet és annak alkotóelemei, a folyók, sziklák és fák iránt. A japán szemlélet mindig is ellene volt a természet erőszakos megváltoztatásának. Igyekeztek inkább – az őket körülvevő természetre emlékeztető – olyan kisebb egységeket létrehozni, amelyeket aztán, sajátjukként, bármikor megcsodálhattak. A japán kert bennünket, nyugatiakat, akik megszoktuk a francia kertek szabályos vonalait és az angolkertek üde árnyasságát, elsősorban szelíd bájával bűvöl el: szikláinak részleteivel, szigeteivel, hídjaival, amelyeket mintha valamely csodás véletlen tett volna a helyükre. Emellett megigéz változatosága is: mindig akad benne néhány felfedezésre érdemes zug és ismeretlen részlet. Legvégül csodáljuk csak meg a kertész munkáját, mert bizonyos időre van szükség, mire észrevesszük, hogy mindebben az emberi kéznek is szerep jutott. Az előkelőségében is oly diszkrét japán kéznek, amely örvendezik azon, ha észrevehetetlen tud maradni. Egy japán kert nemcsak sétára alkalmas hely, hanem a ház verandájáról szemlélhető kép is, egy elmélke-

dés kerete. Nem azért készült, hogy szórakoztassa a szemet, hanem hogy eltérítse a szórakozástól, és az élet dolgainak központja, az emberi szív felé terelje. Nem véletlen, hogy Japán kertjeinek egyik leglátogatottabbika a Muromacsi-korszakban épült Szaihódzsi²⁷ templom kertje Kiotóban. E kert eleven központja a *sin* betű formájára kialakított tó, mely a „szív” vagy „érzés” kínai jele.

A japán kert egyben paraván is. Végső feladata az, hogy elrejtse a házat és lakóival együtt belefoglalja az uralkodó természetbe, amely egyedül méltó a csodálatra. Az otthon a kertenél kezdődik. Egy ház kapuja valójában nem az a fatábla, amelyet éjszaka kihúznak tokjából, hogy eltorlaszolja vele a sódzsikat, a tolóajtókat: az igazi bejárat a kertre nyílik, a kert valójában előszoba, amely a szó szerint értelmezett házba vezet.

VÁROSI HÁZAK

A városok egyre népesebbek lettek, emiatt fokozatosan csökkent a kishivatalnokok és az udvari hivatalnokoknak juttatott területek nagysága. A köznép hosszúira nyúlt lakóházai az utcák két oldalán húzódtak; házaik – általában padozat nélkül – az utcával egy szinten sorakoztak. A kert a ház mögött terült el. A többnyire döngölt földpadlójú bejárati helyiség volt egyben a konyha is. A többinél mindig emeltebb szintű főhelyiséget néha deszkapadló borította. A kishivatalnokok által lakott városi házak nem kertek mélyén épültek. Homlokzatuk általában három (pillérközi) falsíkból állt, közülük az egyiket képezték ki a kaput.

A hosszú házakon kívül sok más magánház is épült, rendszerint olyan típusúak, mint a földművelők házai, de kevésbé szépek. A kerítéssel körülvett, kertben álló deszkabódék valójában csak tetővel ellátott, egyszerű dobozok voltak. E házak látványa szerkezetük épphogy odavetett jellege és durva stílusuk miatt szöges ellentétben állt a nemesi házakéval. Könnyen megérthetjük az okokat, ha e házak rendkívül gyakori pusztulására gondolunk, továbbá arra, hogy ilyenkor a lehető leggyorsabban és a lehető legkevesebb költséggel kellett ezeket romjaikból újjáépíteni. Az idők nagyfokú bizonytalansága miatt valójában sokkal célszerűbb védelmet nyújtottak, mint az igazi lakóépületek. Éppen ideiglenes voltak miatt sikerült a városoknak a túlélés és az állandó megújulás.

AZ OTTHON

Nem állíthatjuk, hogy a szamurájok korában a japán házak kényelmesek lettek volna. Ez még akkor sincs így, ha nem európai követelmények szerint ítéljük meg őket. Az egyetlen évszak, amikor a japán házban vagy palotában kellemesen érezhette magát lakója, a meleg és roppant nedves nyár volt. A többi évszakot nehezen lehetett elviselni a vékony falú, huzatos, óriási tetőzetű, vékony padlójú, fűtetlen vagy csaknem fűtetlen házakban. Amikor a hideg évszakban a paraszt vagy a városi polgár családja szükség esetén ott szoronghatott a földbe süllyesztett, négyszögletes tűzhely (*irori*) körül, a tágasabb házakban lakó előkelők vagy a szamurájok csak fából készült, földdel vagy fémmel bélelt

kis parázstartók mellett melegedhettek. A bennük pislákoló néhány szem parazsat időről-időre vaspálcával (*bibasi*) szították fel. A XIV. századig a faszenet fényűző cikknek tartották, magas ára miatt csak az előkelők vagy a gazdag monostorok szerzetesei fűtöttek vele. A szegény emberek tűzhelyében farönkök égtek. Télen az előkelők több rétegnyi ruhát viseltek, s a párnázott takarók alá bújva nem tehettek egyebet, mint, hogy dideregve várták a szép, meleg idő visszatértét.

A japán házak akkoriban csaknem üresen tátongtak; a bútorokat – néhány könnyen elmozdítható, lakkozott bambuszládán kívül, amelyben a ruhákat, fegyvereket és a mindennapi használatra szánt tárgyakat tartották – gyakorlatilag nem ismerték. Néhány elmozdítható, alacsony asztalka, pár derékalj (*csódai*) vagy gyékényszőnyeg (*tatami*), szalmából készült kerek ülőpárnák (*en-za*), továbbá ellenzők vagy paravánok tették ki az átlagos berendezést.

A konyhában alacsony asztalkák sorakoztak. Ezeken táltak a vendégeknek, de csak ünnepi alkalmakkor, hacsak a ház ura nem volt valamely főrangú, gazdag személy. Legtöbbször azonban a szokásnak megfelelően, a puszta földön étkeztek. Az ételleket papírlapokon vagy tálcákon helyezték el.

Világításra az előkelők a legegyszerűbb típusú olajlámpásokat használták (szezámolajjal megtöltött serleget, amelyben gyapot- vagy kenderkanóc ázott). Ezeket magas lábazon helyezték el

(*kikutódai*). A gyantával készült sodrott gyertyafélék igen szegényes fényt adtak. Amikor a nap lenyugodott, az előkelők félhomályban éltek, ami kedvezett a fiatalabbak szerelmi vállalkozásainak. A köznép csak ritkán használt lámpást, a Nappal együtt tértek nyugovóra. A szabadban, ha az éjszaka folyamán világosságra volt szükség, gyantával bekenet hosszú fenyőfa fáklyákat (*kagaribi*) gyújtottak, amelyeket kézben tartottak vagy a földre szúrtak.

A konyhában lényegesen több holmi akadt, mint a lakás többi részében: az agyagtűzhelyen vagy -tűzhelyeken kívül az élelmiszerek tárolására alkalmas, lábakon álló faládák, olajos- és rizsboros korsók, különböző konyhaeszközök, főzőüstök, fazekak, vödrök és tálcák, a tálaláshoz szükséges csészék, továbbá számtalan kosár és doboz. Az egyik sarokban a rizskalácshoz (*mocsi*) szükséges rizs és a magvak megtörésére szolgáló nagy famozsár állt mozsártörőkkel, továbbá kisebb konyhai mozsarak. A vödrök (*oke*) összetekert vékony falemezekből készültek. A kútnál levő, amellyel a vizet mérték, összeillesztett deszkalapokból állt, és szegletes dézsaformája volt.

Az értékes tárgyakat, pl. az *igo* vagy a *szugoroku* játék tábláit, a festményeket, zeneszerszámokat, a ruhásládákat és mindazt, amit nem állandóan használtak, a házhoz tartozó raktárban (*ku-ra*) tartották. Ez a raktár kőből és földből épült hombárféle volt és földdel betapasztott vastag ajtókkal zárult. Tűzvész esetén a raktárban lévő tárgyak általában épségben maradtak. Amennyiben

valami baj érte a házat, lakói a raktárból elővették az ellenzőket, a paravánokat, elhelyezték őket a *kura* bejárata körül (a hombár éghetetlen lévén, legtöbbször ellenállt a lángoknak) és a ház felépültéig ideiglenesen ott laktak.

VIDÉK

A PARASZT ÉS KÖRNYEZETE

Japán talajának sajátosságai, valamint igen kis részben megművelhető területe nem tette lehetővé a nagyüzemi gazdálkodást. Ebből adódóan Japán egész történelme során a VII. században kialakult kisbirtokrendszer maradt a föld hasznosításának alapvető formája. Ha egy kisbirtok történetesen valamely nagybirtokos tulajdona volt is, a paraszt a neki átengedett földdarabkán azt termelt, amit akart. Az általa folytatott gazdálkodást semmiféle általános terv nem szabályozta. A parasztok, akik nemzedékek óta művelték a földet, törvényes tulajdonosoknak tekintették magukat, miközben adót fizettek a földesúrnak. Az, hogy ez a hűbérúr egy kiotói előkelő (*kuge*) vagy épp a bakufuhoz tartozó samuráj volt, nem sokat változtatott az életükön. Mindenképp adózásra és robotra kényszerültek.

A kamakurai kormányzat megalakulásakor felmerült egyik fő probléma, a földek összeírása, szétosztása és hasznosítása volt. Emellett korlátozni kellett a munkaerő-lemorzsolódást is, mégpedig annak elkerülésével, hogy a parasztokat szolgál- vagy jobbagyosorba kényszerítsék. A harmadik, igen jelentős probléma az adók behajtására vonatkozott. Tekintettel arra, hogy a parasztság alkotta a lakosság kilencvenkilenc százalékát, mondhatni, ez volt az az osztály, amely munkája révén lehetővé tette az ország megélhetését és az uralkodó osztály létét. Akinek joga volt a földhöz, az bizonyos hatalommal is rendelkezett. Aki e jogokat birtokolta, ha élvezni akarta azokat és hatalomra vágyott, műveltetnie és hasznosítania kellett a földet. Kénytelen volt tehát a parasztra támaszkodni, így, miközben uralkodott fölötté, egyben függött is tőle. A szokásos termésátlag akkoriban csak mintegy egynegyede volt a mainak.

Súlyos problémaforrás volt az ország különböző részei közötti érintkezés nehézsége is. Ennek oka egyrészt a talaj roppant egyenetlensége volt, másrészt az, hogy a tartományok (elméletileg hatvanhat) gyakran egymással ellenségeskedő hűbérurak kezében voltak, akik sorompókat állítottak fel az utakon, és súlyos vámot vetettek ki mind a személyekre, mind az árucikkekre.

Joritomo, hatalomra jutásakor szétosztotta hívei között a Tairák családjának egykori nemesei és szövetségesei által birtokolt földjeit. Minden földbirtokra (*sóen*) egy harcos-hivatalnokot (*dzsító*) telepített, aki ügyelt a rendre és behajtotta az adókat. A harcos-

hivatalnokok némelyikének jogában állt saját használatra beszedni a termés mintegy tizenegyed részét, ezen kívül katonai adót is szedhetett (*kacsomai*), amely a megművelt földek után tanonként akár 5 só rizsmennyiség is lehetett (egyized hektáronként körülbelül 9 liter rizs). A harcos-hivatalnokok saját földet (*kjuden*) is kaptak, amelynek területe nagyjából megegyezett az általuk igazgatott sóen területének egytizedével. Osztottak továbbá a nagybirtokosokkal (*rjoke*) a megműveletlen közös földek, a folyók és – amennyiben partmenti lakosok voltak – a tenger termékeinek jövedelmén. Jogot formálhattak az általuk behajtott bírságok és elkobzott javak egyharmadára is. Kapzsiságuk miatt gyakran éltek is e jogokkal. Egyes sóeneken a nagybirtokosok összejátszottak a harcos-hivatalnokokkal, és földjeiket – általában fele-fele arányban – megosztották velük. Ez utóbbiak valódi, csupán a sógunnak alárendelt hűbérurak lehettek.

A XIV. század elején tehát a földek hozama megosztott a sógun, a hűbérúr vagy egy nagy monostor (*bonke*), a föld tényleges tulajdonosa (*rjoke*, *rjobu* vagy *dzsító*), a harcosok és hivatalnokok (akik juttatott földjeikkel *onkju* nem rendelkezhetek szabadon), a névre szóló földet (*mjosu*) kapott parasztok, valamint azok között, akik meghatározott időre bérelt földet műveltek.

A kamakurai bakufu bukása (1333) után a harcosok még több jogot kaptak. Mivel az országot hűbérbirtokokra és sóenekre szabdalták, a harcosok (*buke*) családjai előszeretettel élőködtek a földbirtokos-parasztok földjein, hogy a családfők szabadabban

gyakorolhassák katonai mesterségüket. A harcos-hivatalnokok és az intézők (*dzsito és sugo*) mindenhatókká lettek földjeiken és hamarosan bekebelezték a gazdag földbirtokosok (*rjoke*) földjeit is, megvásárolva vagy kisajátítva azok címeit (*siki*). 1368-tól kezdődően gyakorlatilag valamennyi föld az övék volt (kivéve a császár és a családja, a sógunok és a kivételezett templomok vagy szentélyek földjeit). A Kamakura-korszak alatt viszonylag szabad életet élő parasztok igen gyorsan leigáztakká és megvetettekké váltak. A vidéki embereknek hamarosan csak két osztályát lehetett megkülönböztetni: a harcosok családjait (*buke*) és a földművelőket (*bjakusonin*). Ez utóbbiak megőrizhették hagyományos jogukat a föld megművelésére (elméletben nem átruházható, de valójában örökölhető jog), feltéve, ha megfizették a hűbérúrnak járó adót. A XIII. századi kezdetleges feudális függőség a XIV. század közepétől fokozatosan szigorúbbá vált, amit természetesen a parasztok szenvedtek meg leginkább. Ez a folyamat a továbbiakban egyre súlyosbodott.

Hidejosi hatalomra jutása 1583-ban némileg változtatott a tartományi nagyurak (*dajmjo*) önkényeskedésein. Mindez azonban végül is ahhoz vezetett, hogy még inkább sanyargatták a paraszti osztályt, miközben viszonylagos biztonságot nyújtottak neki. Hidejosi adóreformot készült végrehajtani, ezért megkezdte egy telekkönyv-rendszer (*Taiko Kencsi*) kidolgozását. Az adóbehajtás volt számára a legfontosabb, mert a hatalmas seregek fenntartása, a béke megőrzése, vagy Korea és Kína lerochanása ürügyén, nagy anyagi erőforrásokat igényelt. 1590-ben, amikor a telekkönyve-

zés még be sem fejeződött, Hidejosi máris a mezőgazdasági termelés nyereségének kétharmadát követelte, és ennek következtében alig maradt a földművelőnek annyi élelme, hogy éhen ne haljon. A lázadások elkerülése végett Hidejosi óvintézkedéseket tett, és idejekorán megtiltotta a fegyverviselést (1587) a szerzeteseknek és azoknak, akik nem született harcosok voltak. „Ami pedig a parasztokat illeti – mondta ki a *Katanagari* (kardvadászat) néven ismert rendelet –, úgy kell lennie, hogy fiaik és unokáik is a földművelésnek szenteljék magukat és csakis földművelőszámmal rendelkezzenek.” Néhány évvel később, 1591-ben megszámlálták a falvak házait és az ott lakókat, a gazda és föld nélküli személyeket (*ronin*) pedig száműzték. Ettől kezdve a parasztoknak tilos volt elhagyni földjeiket, tilos volt kereskedéssel vagy kézművességgel foglalkozniuk. Idegeneket sem fogadhattak be a faluba. A családoknak egymástól jól megkülönböztethető házakban kellett lakniuk. Végül a parasztok – tíz személyből álló csoportonként (*dzsunin-gumi*) – kollektíven felelősek lettek egymásért. A samurájokat és a közkatonákat ugyanilyen módon, ötösével csoportosították (*gonin-gumi*), és egyikük mint a csoport vezetője, felelős volt társaiért a falu és a hatóságok előtt.

A FALU

A XVI. század előtti falvak szervezetére és területi megoszlására vonatkozóan nagyon kevés adattal rendelkezünk. Mégis úgy tűnik, hogy a falvak eléggé különböző típusúak voltak, elsősorban a vidék fekvése, illetve a védekezés szükségessége szerint.

HOKUSAI KATSUSHIKA

A nádszedő (részlet),

a „Kínai és japán versek igaz tükre” sorozatból.

Nagyjából kétféle típusra vezethetők vissza: az egyiket a „béke-idők”, a másikat a „háborús idők” falujának nevezhetnénk. Ez utóbbi talán Honsú északi részén fejlődött ki, ahol a parasztok kénytelenek voltak összefogni, hogy ellenállhassanak az ainuk nyomásának. A „békeidők” falvait egészen a XIV. század kezdetéig még a földek régi fölosztása alapján szervezték meg: egy nagyobb területen legfeljebb hat-hét házból álló kis települések voltak, szétszórtan a szántóföldek között. A közigazgatási felosztás – amelynek során egy bizonyos számú, szabályos méretű területet egyesítettek – tette lehetővé később e házaknak egy meghatározott „földhöz” való sorolását. Az ilyen körzetek mindegyikéhez legalább egy templom, továbbá szentélyek tartoztak. A házaknak azt az együttesét, amelyet egy adott terület magában foglalt, lényegében egy faluval megegyező közigazgatási egységnek lehet tekinteni. A szó szoros értelmében vett falu nem létezett, csupán házak vagy tanyák csoportjainak egyesülése volt olyan elrendezettségben, amely különféle elnevezések alatt (*buraku*, *mura*) még a második világháború előtt is létezett.

A falusi ács tökéletesen ismerte mesterségét. A falusi ház építését éppen úgy kezdték el, akár a legnagyobb palotákét: legelőször a tető fődémszerkezetét állították össze a főpillérek fölött. Ha az egyéb alkotóelemeket már előkészítették, egyetlen munkanap alatt felépítették a házat. Nem maradt más hátra, mint a padló lefektetése, a szegletes agyagtűzhely (*irori*) megformálása valamint a konyha berendezése. A ház birtokbavétele jeléül a kapu fölé felakasztották a tulajdonos nevét viselő fatáblácskát (*mon-ma-*

mori), továbbá a tető peremére a rossz szellemeket távol tartó varázsszereket. A ház központi, illetve fogadószobája rendszerint egy eressel védett, külső verandára nyílt. A bejárati helyiséget, ahol a cipőket hagyták, csak egy paraván vagy könnyű közfal választotta el a nagy lakókonyhától (*daidokoro*). A ház udvarán erős cölöpökön egy vagy több, fából épült hombár (*kura*) emelkedett, amelyet föld- vagy kőfal vett körül. Állt még itt egy kis tetővel fedett fakávás vagy gémeskút, továbbá különböző egyszerű gazdasági épületek, amelyekben a szalmát, a szénát, a szerszámokat és a taligákat tárolták, illetve az állatokat tartották. Az is előfordult, hogy a nagyobb házak udvarának egyik sarkát kertté alakították, kisebb medencével, néhány sziklával és egy sétánnyal.

FALUSI ÉLET

A hús- vagy több házból álló nagyobb települések, amennyiben nem estek messze a fővárostól vagy Kamakurától, jelentős hasznot húztak e városok közelségéből. A falvak egy- vagy több utcájának mindkét oldalán, szorosan egymás mellett vagy kis kertekkel elválasztva, nem egészen szabályos rendben sorakoztak a házak. A rendszerint nagyon széles falusi utcák közepén olykor vízelvezető árok húzódott. Az ezen való átjutást egy- vagy két keresztbe fektetett fatörzs biztosította. Éjszakára sok falut lezártak, az utcák két végén felállított sorompók segítségével. A házak fából épültek, tetejüket deszkával fedték, a kíváncsi pillantásoktól pedig magas bambuszrácskerítés védte őket. Némelyiknek elmozdítható táblával ellátott ablakai voltak. Nem messze e házak-

tól emelkedett a földfallal körülvelt templom, melyben egy istenszobor állt, legtöbbször Kannonnak, a könyörület Bódhiszattvájának, vagy a lelkeket Nyugati Paradicsomába befogadó Amida Bucunak a képmása. Különálló építményekben helyezték el a harangot és a rituális tisztálkodáshoz szükséges medencét. Egy udvarhoz egy vagy két melléképület tartozott. Előfordult, az is hogy a templom mellett, alacsony fallal körülvelt egyszerű építményekben helyezték el az Amida-hívők táncai (*nembucu-odori*) számára ácsolt színpadot. Távolabb, a fák között egy roppant egyszerű sintó-szentélyt lehetett sejteni, ottlétét csupán a hozzávezető út elején emelkedő fakapu (*tori*) jelezte.

A nagyobb házakhoz lóistálló is tartozott. Erre akkor volt feltétlenül szükség, ha a paraszt egyben samuráj is volt. Az elől nyitott istállók fából készültek, ahol az európai szokással ellentétben, a lovakat fejjel a bejárat felé helyezték el. Gazdájuk a lehető leggondosabban ápolta lovait és szívesen járta lóháton a földeket, ha történetesen éppen nem hadakozott hűbérura szolgálatában valamely távoli vidéken. Este, munka után a lovakat és szarvasmarhákat bőven ellátták takarmánnyal.

A buddhista tilalmak miatt eléggé ritkán vadásztak, kivéve az ínséges időszakokat. A harcosok íjjal vadásztak, nekik ez sport és gyakorlás is volt egyben. A parasztok inkább csapdákat állítottak a kisebb vadaknak.

A lakóházak körül a parasztok zöldségfélét termeltek a saját szükségleteikre, valamint azért, hogy vásár napján a legközelebbi piacon eladják őket. Némelyik parasztnak eldugott kis földcskéje volt a bozótban vagy az erdőben; ezt szorgalmasan művelte szabadidejében, hogy némileg javítson életkörülményein. A falu körül szántó- és rizsföldek terültek el, amelyek keskeny gátakkal elválasztott, négyzet alakú kis földdarabkák voltak botokra aggattott, ócska rongyokból készült madárijesztőkkel. A lakóházak közelében ritka volt a megműveletlen föld. A parasztok minden parlagon heverő és nem adóköteles területet kihasználtak, jórészt ennek köszönhették, hogy nem haltak éhen, ha a dajmjó túlságosan mohónak bizonyult, vagy nagyon szűkös volt a termés. Kevés ilyen saját föld létezett azonban, hiszen azt a rendes munkaidőn kívül kellett megművelni.

A falusi élet egyhangú volt. Napközben csupán az aggastyánok, a rájuk bízott kisgyermek és az országszerte hemzseggő kutyák kószáltak a lakóházak körül. Valamennyi munkabíró ember reggeltől estig a földeken vagy másutt robotolt. Időnként egy-egy szerzetes tévedt a faluba, aki a nagylelkű vendéglátásért cserébe imádságokat mondott (igaz, a szerzeteseket többnyire elkerülték, mert azok a halálra emlékeztettek). Ünnepnapokon egy-egy *biva* (lantféle) játékos, máskor éppen tudós majmait mutogató csepűrágó érkezése okozott csődületet.

A parasztok számára, főképp az északi falvakban, a legnehezebb időszak a hosszú, kemény tél volt. E kényszerpihenő alatt

végezték el a különböző cselédmunkákat a helyi hűbérúrnál és egyéb házi teendőkkel foglalatostkodtak. A kovácsműhely beköltözött a faluba; ilyenkor javították meg az ekevasakat meg a kapákat. A tűz körül összegyűlt parasztok kihasználták az alkalmat, hogy kissé megmelegedjenek. Szabadidejükben szalmacsizmákat és -köpenyeket készítettek, szalmakötelet fontak, megfoltozták a ruhákat, kikészítették a bőröket, újratapasztották a tűzhelyet vagy a falat, megtörték a rizst és tanígtatták a gyermekeket.

MESTERSÉGEK

KÉZMŰVESEK

Egyetlen társadalom sem fejlődhet és virágozhat a művészetekben, a kézművességben, a tudományban vagy kereskedelemben jártas emberek nélkül. Minden társadalomban kialakultak ezért olyan testületek, amelyek hasonló adottságokkal bíró személyeket tömörítettek. Az ilyen tömörülések célja részint az volt, hogy tagjai könnyebben kicserélhessék, illetve átadhassák egymásnak a mesterség titkait, másrészt a titkokat így biztosabban őrizhették, kevésbé kellett tartaniuk az esetleges konkurenciától. Akadtak olyan emberek is, akiknek mestersége nem igényelte testületek létesítését, tudományuk csak néhány család osztályrésze maradt. Már Japán történelmének kezdetén léteztek olyan kézműiparos családi csoportosulások, „egy mesterség emberei” (*be*), amelyeknek titkai apáról fiúra szálltak.

Hasonló volt a helyzet azoknál a foglalkozásoknál is, amelyek a szó szoros értelmében nem tartoztak ugyan az igazi kézműves-séghez, mégis egy foglalkozási ágat képviseltek. Ilyen volt például a gyógyítás mestersége. A középkori Japánban nagyon kevés igazi orvos élt. Az udvari orvosokon kívül csak kuruzslókkal lehetett találkozni, akik faluról falura járva ajánlgatták szolgálataikat, vagy a vásárok idején álltak a betegek rendelkezésére. Az ilyen vándororvosok (kuruzslók, házalók) azonban csupán háziszereket és „varázserejű” orvosságokat árusítottak.

Az orvosok alkalmazták többek között az akupunktúrát (*bari-rjódzsi* – szűrés hegyes tűvel) és a moxát (meggyújtott száraz anyagokkal való kiégetés), amelyet a Kínából származó VII. századi módszerek alapján a japánok fejlesztettek tovább. A Muro-macsi-korszaktól kezdődően a masszázs technikáját (*amma*) és gyógyfürdőket is alkalmaztak. A japánok viszonylag jól ismerték a kínai gyógyászatot és módszereit gyakorta felhasználták.

A gyógynövényeket és azok gyógyászati felhasználását ismerető kézikönyveket régóta használták Japánban. A képes teker-csek (*emakimono*) némelyike említi is őket. A gyógynövényeket mindig nagy pontossággal mutatják be (például a XIII. századból származó *Bai Szósi Emaki*, amelyet főként állatgyógyászati célokra szántak). Jónéhány újabb kórt (például a XVI. század közepén jelentkező vérbajt) a vonatkozó kezelési eljárásokkal együtt igen pontosan ismertettek. A nyugati gyógyászati módszerek 1557-ben

jelennek meg Japánban, amikor Luíz de Almeida (1525–1583) néhány portugál misszionárius segítségével megalapítja kórházát.

Vidéken leginkább a „javasasszonyok” szereikhez és a mágikus ráolvasásokhoz folyamodtak. Orvost általában csak akkor hívtak (a gazdag családokhoz), ha a gyógyításnak már minden egyéb, szokásos módszere csődöt mondott. A parasztok megszokták, hogy önmagukat kezeljék a maguk módszereivel: növényi teákat és főzeteket vagy ősi recept szerint készített orvosságokat használtak. Idegrendszeri megbetegedések esetén és a vérkeringés szabályozásra alkalmazták például a moxát.

Sok esetben valamelyik sintó-szentély papnőjéhez (*miko*), af-féle varázslónőhöz fordultak, akinek ráénekléssel kellett elűznie a betegséget okozó démonokat (*oni*). Az is előfordult, hogy vándorszerzetest hívtak a betegágyhoz, hogy gyógyulást siettető imákat mondjon. A hivatásos orvosokon, kuruzslókon és varázslókon kívül a templomi szerzetesek is igen tevékenyen igyekeztek enyhíteni az emberek bajain és gyakran ápolták is a betegeket. Sok orvos egyházi személy is volt egyben.

Ekkoriban gyakorlatilag ugyanazokat a gyógyászati eljárásokat alkalmazták az állatoknál is, főképp a lovaknál. A „lódoktor” (*bai*) személyét nagyon megbecsülték, mivel a samurájok sok gondot fordítottak lovaikra. Meleg vassal rendszeresen vakarták őket és ínyükön eret vágtak. Megpatkolva nem voltak, ezért

gyakran pihentették őket. Hosszabb lovaglások alkalmával szalmával tekerték körül a patájukat, nehogy megsérüljenek.

Japánban a leggyakrabban használt és legismertebb anyag a fa volt, amelynek hasznosítása sokféle kézműipari ágazat kialakulásához vezetett. Az ácsok magas taglétszámú céhekbe tömörültek. A tűzvészek, tájfunok és földrengések, amelyek válogatás nélkül mindenfajta építményt megsemmisítettek, lehetővé tették, hogy mindig bőségesen el legyenek látva munkával. Akadtak közöttük hajóépítő szakemberek is. Csógen szerzetes (Dai-Kandzsinnak vagy Nagy Építésznek nevezték), akit a Tairák csapatai által 1181-ben felgyújtott Tódai-dzsi nagytemplom újraépítésével bíztak meg, a Szung-császárok Kínájából újabb munka- és szervezési módszereket hozott. Ezek segítségével rövid idő alatt tudott felépíteni hatalmas épületeket, szigorúan szakosítva az ott dolgozó ácsokat.

Az ácsokkal vállvetve sok asztalos dolgozott Japánban: közéjük tartoztak a faszobrászok is. Ez utóbbiak gyakran szerzetesek vagy a monostorokhoz tartozó művészek voltak. Ők faragták azokat a kisebb-nagyobb istenszobrokat, amelyek előtt a papok áldozatokat mutattak be.

Az oly változatos szerkezetű (textúrájú) és külföldön oly nagyra becsült japán papírt teljes egészében kézi munkával készítették. A hagyomány szerint 610-ben egy koreai szerzetes, Doncsó honosította meg Japánban csakúgy, mint az ecsetkészítést. Mégis

úgy tűnik, hogy a papírt már régebben ismerték és talán készítették is. Egész családok foglalkoztak ezzel a Muromacsi-korszakig, amikor a szükséglet jelentősen megnövekedett. Divatosá váltak a papírablakok (*sódzsi*), és az államigazgatással kapcsolatos adminisztráció is egyre több papírt igényelt.

A fa- és papírkézművességhez kapcsolódott a lakkművesség. A lakktechnikát (*urusi*) egész Ázsiában művelték, de a japánok olyan tökélyre fejlesztették, amelyet más országokban csak ritkán értek el. A japán mesterek kezűgyessége és türelme lehetővé tette, hogy neves festők közreműködésével igazi remekműveket alkossanak. A lakkot már a buddhizmus előtti időkben is gyakran használták a fonott tárgyak vízhatlanítására, valamint a fésűk és íjak díszítésére.

A kerámia az egyszerű nép számára is hozzáférhető volt – az ókor kezdete óta ismerték Japánban. (Agyagedények már hétezer évvel időszámításunk előtt is készültek.) A Nara- és Heian-korszak alatt a fazekesség nem sokat fejlődött, az előkelők Dél-Kínából hozatták a szükséges edényeket. Bizen, Tamba (Kiotó) és az Ovari-beli Szeto kemencéi továbbra is termeltek, de csak a helyi szükségleteket elégítették ki (elsősorban kobaltzománcos tetőcserepeket gyártottak). Olykor visszakanyarodtak a kezdetleges munkamódszerekhez: korong helyett hengert használtak. A Kamakura-korszakban Szeto kemencéinek termelése megnövekedett; zöld, sárga, fekete és mázas, igen hőfokon égetett edények kerültek ki onnan. Bizen és Sigaraki kemencéinek termékei, el-

lentétben a kínai edények fényűzésével, sokkal inkább megfeleltek a zen-filozófiát követő emberek egyszerű ízlésének. Amikor a teaszertartás szokása elterjedt a harcosok és a nép körében is, megnőtt a rusztikus kerámia iránti kereslet, ami a régi kemencék újrainyitását és újabbak építését tette szükségessé.

A számos kézművest foglalkoztató fémmegmunkálás az egész középkor folyamán virágzó iparágként működött. Ez a nagyműtű ipar a harcosok számára szükséges fegyverek egyre növekvő keresletének ütemében gyorsan fejlődött. A fémművesség legtisztábban a kardpengék (*tacsi, katana* stb., formájuk és alkalmazásuk szerint) és a kézvédővasak (*cuba*) kovácsolásában nyilvánult meg. A gigantikus bronzszobrok öntésén kívül, mint amilyen Kamakurában az 1252. évben emelt Daibucu (körülbelül 15 méter magas szobor), a fémművészet a XII. század végétől kezdve főképp a kardok és a különböző fegyverek, páncélok, tükrök (*ekagami*), vasmacskák, varrótűk, lószerszám tartozékok, mezőgazdasági szerszámok, konyhaeszközök, záruk, épületvasalások, harangok, horgok és szögek készítésére korlátozódott. Többféle kard létezett: a legrégebbek (*ken, curugi*) egyenesek és kétélűek voltak, gombos markolattal. Ezeket a pengéket csak a VIII. század körül szorították ki a könnyedén hajlított, egyélű kardok. Régi japán szokás szerint kotónak nevezték az 1530. esztendő előtt készült kardpengéket és sintónak a későbbieket; úgy tartották, hogy a kovácsolás technikája ekkor érte el a csúcspontját. A kardok tartozékaira, elsősorban a díszes markolatokra igen nagy gondot fordítottak az ötvösök, és tulajdonosaik is ezekre voltak a legbüszkébb-

ek. A kardokat értéktárgyaknak tekintették, és mint roppant drága kincsek szálltak apáról fiúra.

TUDOMÁNY

Az európaikkal való kapcsolat révén a japánok továbbfejleszthették technikáikat és mind a kézművesség, mind a tudomány területén megindulhatott a fejlődés. Az első lőfegyverek 1543-ban, az első ágyúk 1550 körül jelentek meg Japánban. A XVI. század végén, Hidejosi koreai hadjárata után, a koreai fémbetűk és egy ugyancsak fémből készült, cserélhető betűket használó európai nyomda importálásának eredményeként sokat javult a nyomtatás technikája is. Ez volt az a korszak, amikor a misszionáriusok és a kereskedők egyre újabb eljárásokat ismertettek meg a japánokkal, például a gyapjúszővést és az üveggyártást (az üveget már régóta ismerték, de ritkán készítették). A XVI. század végén Japán új technikai korszakba lépett.

Mégsem állíthatjuk, hogy e korban a tudomány sokat fejlődött volna – kivéve a gyógyászat területét. A tudományos koncepciók kevés kivétellel csaknem ugyanazok voltak, mint a XII. században. Az egzakt tudományok művelése az arisztokraták időtöltése maradt. Jóformán csak a szerzetesek tudtak számolni. Egy eléggé kezdetleges rendszert (*szangi*) alkalmaztak: fapálcikákat helyeztek el oly módon, hogy azok számokat reprezentáljanak és áthelyezésükkel lehetővé vált az egyszerűbb számtani műveletek elvégzése. A kínai golyós számológép (*szoroban*) használata csak

a XVI. század végén, a kereskedelem fellendülésével egyidőben terjedt el Japánban: a matematika addig csupán a négy alpművelésre és a hármasszabályra szorítkozott. Ezeket is csak a kereskedők, olykor a jövendőmondók alkalmazták.

Az asztronómiában és az asztrológiában semmiféle haladás nem mutatkozott. Azt a néhány írástudót, aki el tudta olvasni a kínai könyveket inkább érdekelte a jövendőmondás vagy a káros hatások elűzésével kapcsolatos praktikák, mint a tudományos megfigyelések.

KERESKEDELEM

A kamakurai bakufu bukását követő háborús időszak távolról sem ártott a kereskedelem és a kereskedelmi forgalom fejlődésének, sőt nagyobb ösztönzést adott neki. Azok a Kamakura-korszakbeli kereskedők, akik a templomok, monostorok, gazdag szentélyek és jelentős személyiségek szállítói voltak, igyekeztek maguknak kizárólagos vevőkört biztosítani és ezáltal bizonyos előjogokra szert tenni. Hogy jobban ellenállhassanak a *sóen*-birtokosok követeléseinek és a háború pusztításainak, testületekbe (*za*) tömörültek. Ezek a testületek gondoskodtak a legvagyonosabb vevők megtartásáról, miközben hasznot húztak a testület tagjainak (*zasu*), a kereskedőknek, a csempészeknek és a különféle zálogkölcsönzők kereskedelmi tevékenységéből. Az említett testületek Kiotóban kezdték meg működésüket, ahol a kereskedők többsége általában egy-egy gazdag vevőkört elégített ki, kö-

szönhetően annak, hogy az Asikagák kormánya véglegesen berendezkedett a Muromacsi-negyedben. Néhány város és kikötő, mint például Szakai vagy Hakata, minthogy lakói csaknem mind kereskedők voltak, annyi előjogot tudott szerezni, hogy autonóm közigazgatást létesíthetett. Szakai például annyira meggazdagodott, hogy 1543-ban pénzt kölcsönzött a Muromacsi-kormányzatnak. E nagyszabású kereskedelmi tevékenység elősegítette egy újabb társadalmi osztály kialakulását, amely azután közvetítő szerepet játszott a parasztok, samurájok és papok között. Az új réteg a kereskedelem valamely ágazatát művelő polgárok osztálya volt, amelynek kialakulását még inkább megkönnyítette a Kínából egyre nagyobb mennyiségben érkező rézpenz (*mon*) növekvő forgalma.

A hajók szokás szerint júniustól februárig vagy márciusig hagyták el a japán kikötőket, kivéve természetesen a tájfunos hónapokat, augusztust és szeptembert. Koreába, majd onnan Kínába vagy egyenesen a Sanghaj melletti Nimpó kikötője felé vették útjukat. Az átkelés öt-tizenöt napot vett igénybe az északi és három-hét napot a közvetlenebb, de veszélyesebbnek tartott déli útvonalon. A hajók, kihasználva a kedvezőbb szeleket, június környékén tértek vissza Japánba.

A kezdetlegesen megépített japán hajók rendszerint kicsik voltak: általában 60-100 utast és a legénységet szállították. Az ennél nagyobb hajókat (300 személyig) már sokkal nehezebb volt

kormányozni, s ezek nem is merészkedtek ki a nyílt tengerre, inkább csak a japán partok közelében hajóztak.

A japán hajók annyi pénzt hoztak Kínából, hogy ez már nyugtalanná tette a Ming-kormányzatot. A japán bakufut ezért 1432-ben felkérték, hogy a rézpénz kiáramlásának csökkentése érdekében kevesebb kereskedelmi hajót küldjön a kínai kikötőkbe. (Kínát ugyanis az a veszély fenyegette, hogy saját szükségleteinek fedezésére nem marad elegendő rézpénze.) Japánban az egyetlen forgalomban lévő pénznem valóban a kínai *szen* volt mindaddig, amíg Hidejosi 1587-ben nem veretett pénzt, bevezetve ezzel az ezüst és az arany *tenso-cubo* és 1592-ben az ezüst *bunraku-cubo* használatát. Olykor papírpénz is került forgalomba, nevezetesen a Kemmu-korszak restaurációja idején (1333–1336). A *Taiheiki* valóban megemlíti, hogy: „olyan papírpénzt készítettek, amelyet a régi időktől kezdve napjainkig még soha nem használtak országunkban” – anélkül, hogy bővebben foglalkozna e témával.

A tengereken nemcsak kereskedők hajóztak. A koreai és kínai partoknál számos japán kalóz (*vako*) garázdálkodott a dajmjók legnagyobb örömére, akik szintén bekapcsolódtak e jövedelmező tevékenységbe. A Ming-császár kénytelen volt megerősíteni partvidékét, hogy a 10-20 hajóval, csoportosan „dolgozó” kalózek ellen védekezhesen. A kínai uralkodók kérésére aztán a bakufu arra kényszerült, hogy betiltsa a kalózkodást, amit mindaddig felettébb tiszteletreméltó foglalkozásnak tekintettek.

Az ország belsejében a kereskedelem egyre nagyobb akadályokba ütközött a vámsorompók szüntelenül növekvő száma, illetve az utak rossz állapota miatt. Az árut csak emberi erővel vagy lóháton szállíthatták. A vámsorompókat katonák őrizték.

Hidak gyakorlatilag nem léteztek, helyettük összeeszkábált pontonokon keltek át a folyókon. A keskeny, kényelmetlen utak vajmi kevés biztonságot nyújtottak. Útonálló bandák fosztogatták a náluk gyengébben felfegyverzett utasokat, vagy kíméletlen csatákat vívtak velük, hőstetteikkel pedig eldicsekedtek a fogadókban. Ezek a haramiák rettegésben tartották az egész országot. Az áruszállítás ezért sokkal kifizetődőbb volt a partok mentén közlekedő hajók segítségével. Szárazföldön a házaló árusok és a kereskedők összeálltak és néhány kísérő harcost béreltek, akik szükség esetén megvédelmezték őket. Éjszakára templomok mellett vagy keresztutaknál épült fogadókban szálltak meg, ahol teljes ellátást kaptak, sőt ha kedvük tartotta, különféle szórakozásokra is lehetőségük nyílt.

HOKUSAI KATSUSHIKA

*A száműzött Tóba (részlet),
a „Kínai és japán versek igaz tükre” sorozatból.*

A HÁBORÚ ÉS A HARCOSOK

A KOR HARCOSA

A Kamakura-korszak kezdetén a harcosok még az egyszerű emberek osztályának csak kis részét alkották – legalábbis a központi tartományokban. Kantóban és a legészakibb tartományokban ez másképp volt, az északi nemzetségek harcosai ugyanis csaknem valamennyien a parasztok soraiból kerültek ki. Feletteseik (akkori nevük *szaburai*) azok voltak, akik mint hűbérurak is irányították őket, tehát elsősorban a sógun közvetlen hűbéresei (*gokenin*), vagy ez utóbbiak hűbéresei (*kenin*), továbbá olyan katonai méltóságok, akik fontos tisztségeket töltöttek be a bakufu közigazgatásában. E személyek saját csapatokkal és szolgálkával rendelkeztek, s ha hadra keltek, jogukban állt lóra ülni. A többi harcos (*busi*) a köznéphez (*kóocunin*, *bonge*) tartozott. A XIV. századtól kezdve a *szaburai* névvel csak a Muromacsi-kormányzatnak engedelmessé „vezéreket”, valamint a császári ház

szolgálatában álló néhány nemes harcost jelölték. Ez utóbbiakat megkülönböztetésképpen gosozamurainak is nevezték, mely szót később fonetikai fejlődés folytán „szamurájnak” ejtettek ki. Mi ez utóbbi kifejezést használjuk.

A keleti tartományok harcosai, akiket az udvar „barbároknak” tartott, az „Íj és a Ló Útjának” (*Kjúba-no-Micsi*, hadászati elmélet a samurájok korában) gyakorlataiban kellően megedződve marcona hadfiak lettek, némileg hasonlóan a középkor francia „báráihoz”. A heian-kjó-i udvar modorosságai még nem puhították el őket. Joritomónak a Tairák felett aratott győzelme, bár ezt nagyrészt a Heikék csapatait elgyengítő éhínségnek köszönhetette, egyben ez utóbbiak Kiotó-beli tunya életén való felülkerekedést is jelentette. A számos nemzetségre oszlott keleti és északi harcosok csupán a csatatéren ismerték az összetartást, ezt a pillanatnyi egységet azonban a kifinomultan tájékozott Joritomo ügyesen kiaknáztatta katonai kormányzata javára, és kihasználva vazallusainak függőségét, tartósan meg is szervezte azt. Az „Íj és Ló Útja” megtiltott mindenféle összejátszást a samurájoknak a főváros arisztokratáival. Hallgatólagos kódex alakult ki, amit olyan törvények szentesítettek, mint az 1232-ben érvénybe lépő *Goszeibai Sikimoku*, amely a tartományokban már működő szokásjogot a gyakorlatban is megerősítette. A bakufu tekintélyének és hatalmának gyengülésével, (amely az 1274 és 1281 között, a mongol betörési kísérletek ellen védekező ország szerencsétlen „jutalom nélküli háborús állapotának” következménye volt), valamint a Kiotóval való kapcsolatok újrafelvételével a Joritomo és az első Hódzsó-

régensek idején uralkodó harci szellem hamarosan megváltozott. Természetesen továbbra is számos erkölcsi elv létezett, amelyeket a zen-filozófiák, valamint Csü Hszi akkor bevezetett neokonfucianizmusa támasztottak alá, de az erkölcsök szigora eltűnt. A háborúskodás többé nem létérdek, csupán alkalom volt arra, hogy jutalmakat szerezzenek, dicsőséget vagy gazdagságot hajszoljanak. A XIV. század elején, amikor Asikaga Takaudzsi megalapította új kormányzatát Kiotóban, már távol álltak attól a szellemtől, amely Joritomót egykor áthatotta.

A GYALOGOS HARCOSOK

A hatalmas hadvezérek és nagyurak mellett, akik tetszésük szerint támogatták a nekik megfelelő pártokat (legalábbis a Muromacsi-korszaktól kezdve), igen sok gyalogos harcos (*zusza*) szolgált. Ők könnyebb felszereléssel, általában mezítláb jártak, tulajdonképpen csak segítői, illetve szolgálói voltak a samurájoknak, nem pedig igazi harcosok. A XIV. század végétől számos „fürgelábúnak” (*asigaru*) nevezett gyalogost fogadtak fel a kisebb rangú hadvezérek. Ezek a katonák inkább azért verekedtek, hogy zsákmányt szerezzenek, mintsem gazdájuk dicsőségéért.

A háborúban nemcsak hivatásos vagy alkalmi katonák vettek részt, hanem a fegyverforgatásban kevésbé jártas emberek tömege is, akik a hadakat kísérték. Ők a karbantartás és az élelmezés feladatait látták el. E nehéz mesterséget folytató „kisemberek” (*csugen, komono, arasiko*) általában inkább parasztok voltak,

mint katonák. Végül következtek a vazallus harcosok (*fudai, go-kenin*), akik afféle magasabb rangú szolgálkként, többé-kevésbé örökletesen tartoztak egy-egy harcos családhoz. Valamennyi harcos között a legalantasabb, a többiek által lenézett réteget az asigaru képviselték. Amikor azonban Japánban megjelentek és elterjedtek a lőfegyverek, ez a gyalogság mind szükségesebbé vált és végül nélkülözhetetlennek bizonyult. A gyalogosok többsége harcos vagy paraszt volt, akiket a háborúk, a szövetségek és a politika változásai (főképp a Szengoku-korszakban, a XV–XVI. század belső háborúi alatt) teljesen megfosztottak létalapjuktól. Zsoldosok, akik bárkinek felajánlották szolgálataikat, tulajdonképpen régóta léteztek, de tömegesen és módszeresen csak a Muromacsi-korszak vége felé használták fel őket. Az új gyakorlat teljesen megváltoztatta a háborúk jellegét, amelyek a közönséges nagyurak vagy szamurájok között folytatott csetepatékból szabályos, rendezett csatákká változtak. A hagyomány szerint egy szegény asigaru fia volt Hidejosi is, aki később az ország diktátora lett.

A keleti tartományokból származó szamurájok és más harcosok általában csekély műveltséggel rendelkeztek – legtöbbjük szinte teljesen tanulatlan volt. Alig néhányan tudták csak olvasni és megérteni a kínai-japán írásjeleket.

A SÓGUN VAZALLUSAI

A sógun mint a császár hivatalos megbízottja (többnyire jóval nagyobb hatalommal rendelkezett, mint őfelsége) gyakran úgy

bánt harcosaival, mintha azok alattvalói és nem vazallusai lennének, és minden próbát kiálló hűséget követelt tőlük. Kezdetben semmiféle törvény nem szabályozta a hűbérúr és vazallusa közötti viszonyt. Az alárendeltség eszméje mélyen gyökerezett e nyers harcosokban, akik szabadon választhatták meg gazdájukat, ezért mindent tőle vártak: földet, dicsőséget, igazságot és jutalmat. A kamakurai bakufu írott esküt (*kisomon*) követelt a tartományok katonai hivatalnokaitól és vazallusaitól. Az esküt véres hüvelykujjuk lenyomatásával (*keppan*) pecsételtek meg egy istenség, általában Hacsiman előtt, aki a háború kamija és a Minamotók családjának védőistensége volt. A vazallus számos kötelezettséggel tartozott hűbérurának, elsősorban természetesen hűséggel. Őrszolgálatot kellett teljesítenie Kamakurában vagy a sógun lakhelyén, Kjúsún, a part menti erődökben (a XIV. század kezdetéig), a tartományok vámsorompóinál és határain, vagy pedig Kiotóban a császár palotájában, illetve Rokuharában, a kamakurai sógun képviselőjének fővárosi rezidenciájában. A nagy vazallusok (*gokenin*) kötelesek voltak házat tartani a kormányzat székhelyén, előbb Kamakurában, később Kiotóban, ahol családtagjaikat túszként kellett otthagyniuk. A vazallusnak kezességet kellett vállalnia rokonai hűségéért és magatartásáért. Vagyonához mért részt kellett vennie a bakufu kiadásaiban, és az első parancszoóra embereivel együtt, harci felszereléssel kellett megjelenie a hűbérura által kijelölt helyen. Amennyiben jelenlétére nem volt szükség, írásos felmentést kapott.

A HARCOSOK TÖRVÉNYE

A harcosok, a szamurájok és a többi társadalmi réteg a lojalitás és hűség erős érzelmeivel viseltettek vezetőik iránt, tisztelték az intézményeket és a törvényes rendet. A szamurájok azonban úgy vélték, hogy elsődrendű feladatuk a „harcos kötelessége”. A szamurájnak családja és csoportja dicsőségéért (s hogy övéi meg ne vessék) teljesítenie kell a harcos kötelességét. A közkatoná halálmegevetése is kapcsolatban áll azzal a szemlélettel, ahogyan a jövőt nézi. A halált azonban mégsem kíséri, bár életének önkéntes feláldozása kétségtelenül a tetőpontja harcosi kötelességteljesítésének. A halálmegevetés, a feltétlen hűség, az adott szó tisztelete egyenes folyománya a konfuciánus filozófia által tanított gyermeki tiszteletnek. A korszak „gesztái” szüntelenül a régi Kína erkölcsi mintaképeire, valamint a Heikék és Gendzsik által vívott eposzi méretű harcok legendássá vált hőstetteire céloznak. Mivel a harcosok hittek abban, hogy egy leendő új életben majd megjutalmazták a földi életben véghezvitt tetteiket (*karma*), vállalták a halált, hogy nagyurukat a túlvilágra kísérik.

Az egymással versengő szép érzelmek, melyeket sok szamuráj és közkatoná házuk asszonyaival együtt vallott, mégsem voltak egészen általánosak. A történetírás rengeteg alantas vonást, hitzegést, árulást, felesleges kegyetlenkedést is feljegyzett e korból. Esményi harcos még Japánban is csak a regényekben fordult elő, ahogy a korszak gesztái által dicsőített, Josicunéhoz hasonló eszményi szamurájt is csak a biva-játékosok énekeltek meg ro-

máncaikban hallgatóságuk épülésére. A középkori szamurájok edzett férfiak voltak, jól tűrték a fájdalmat, beletörődtek a sorscsapásokba, de azért mégiscsak emberek voltak, mindama gyengékkel, amelyek ezzel együtt járnak. E harcosok mélyen vallásosak voltak. Közülük sokan szentképeket rejtettek páncéljuk alá, mielőtt harcba indultak. A legvadabb szamurájok egy-egy kemény csata után, ha az elegendő hasznot hajtott utódaik számára, leborotválták hajukat, papi nevet vettek fel, majd visszavonultak egy monostorba, hogy ott imádkozzanak azok lelkéért, akiket a harc mezején megöltek. Az a harcos, aki egész életében sintó-istenségeknek (*kami*) áldozott, semmi égbekiáltót nem látott abban, ha a vallási szinkretizmus ezen időszakában buddhista szerzetessé lett. A legnagyobb vazallusok, a gazdag szamurájok és sógunok sokat költöttek a monostorokra és a szentélyekre. Kápolnákat emeltettek azoknak a bátor harcosoknak az emlékezetére, akik szolgálatukban estek el, így ők maguk is úgyszólván istenségekké váltak. Ha a vallás nem is igazolta e harcosok magatartását (ellentétben a mi középkori lovagjainkkal) és nem nyújtott számukra bűnbocsánatot, mégis lehetővé tette, hogy enyhítsék a következményeit mindannak, amit az erkölcsi normák ellen vétettek. Biztos menedéket kínált a földi bajok ellen. Ritkább esetekben azt is lehetővé tette, hogy a harcos megmeneküljön a fogságtól és a haláltól, mivel a szerzetest afféle szent embernek tekintették. A szamuráj életét csakúgy, mint a közkatonáét, a minden dolgok mulandóságába vetett mély, lényegében buddhista érzelmek hatotta át: „A virágok színe tanúsítja azt az igazságot, hogy mindannak, ami virágzik, el kell hervadnia ...” A beletörődés bánatos érzése

ez, amely természetesen nem akadályozta meg, hogy ezek a férfiak alkalomadtán ne örüljenek az életnek, ne dorbézoljanak, és ne ünnepeljék lelkesen a győzelmeket, a zsákmányt, a jutalmakat.

Ilyen értelemben a középkori japán szamurájok nagyon közel állnak a mi hajdani lovagjainkhoz. Ha a geszták olykor számunkra rettenetesnek tűnő kegyetlenségekről számolnak is be (olyan kegyetlenségekről, amelyeket nem a természetük, hanem inkább az diktált, amit harcosi kötelességüknek hittek), azért olyan pillanatokat is megörökítenek, amikor társadalmi kötelezettségeik alól felszabadulva, még ellenségeik iránt is gyengédség tölti el őket. A középkori szamuráj létének értelme, amely a XX. század japán emberénél is felfedezhető, mindenekelőtt a kötelességtudat érzése volt.

A HARCOS ÉLETKÖRÜLMÉNYEI

A Kamakura-korszakbeli szigorú erkölcsök, valamint az, hogy a szamurájok osztálya elfogadta a buddhista filozófiát, hatással volt lakóhelyükre is, amelynek erődített helynek és monostornak is kellett lennie egyidejűleg. Midőn a sógunok és vazallusaik hatalma megnövekedett, az egyre szegényebb kiotói nagyurak megpróbálták valamiféle átmenetet találni a harcosok házáinak nyers stílusa (*bukezukuri*) és a nemesek körében még mindig népszerű régi stílus (*sindenzukuri*) között. Ez a kevert stílus azonban igen mérsékelt sikert aratott. Körülbelül az 1400-adik esztendőől kezdődően a zen-szerzetesek hatására egy egyszerűbb, kifinomul-

tabb, de arányaiban gazdagabb stílus jött létre (*soinzukuri*). Ezt az új irányvonalat, amelyet egyrészt a katonák házáinak komorsága, másrészt a sinden-stílus határozott meg, a gazdag szamurájok és a dajmjók csakhamar elfogadták.

A szamurájok kénytelenek voltak könnyen védelmezhető, ezért nehezen megközelíthető helyeken lakni. A háznak tehát szerény méretűnek kellett lennie. Az úgynevezett lakóépületen kívül legalább egy lóistállóval (*umaja*), továbbá néhány melléképülettel kellett rendelkeznie a vazallusok és az egyszerű harcosok elszállásolására. A gazdagabb szamurájoknak szabad térségekről is gondoskodniuk kellett, hogy harcosaik gyakorolhassák az íjlövészetet, a lovaglást és a különböző fegyverek használatát. A könnyebb védekezés céljából (a gyújtónyilak veszélye ellen) házukat földpajzzsal fedett fapalánkok, olykor sáncok, vizesárkok vagy akadályokkal telerakott övezetek vették körül. Az ilyen övezetekbe egy kapun át lehetett bejutni: a kapu fölött védőtorny, vagy fából ácsolt erkélyes tornyocska állt az íjászok számára. A házakat függönyökkel kisebb helyiségekre osztották. A szabadban, vagy az e célra emelt tetőféle alatt főztek. A közkatonák mindig nagyuruk rendelkezésére álltak. A kapuknál állandóan szolgálatot teljesítő őrség ellenőrizte a ki- és bemenőket. Háborús időkben az övezeten belül megfigyelőtornyokat építettek, hogy azokból figyelhessék a környékbéli falvakat és jelezhessék az ellenség közeledtét.

A várkastélyok építésének kezdetéig az erődök nem voltak állandó lakóhelyek. Háborús időkben olyan területen épültek, ahol a hadat viselő seregeknek támaszpontul vagy ellenállási bázisul szolgálhattak. Gyakran hegyek tetején, nehezen hozzáférhető helyen álltak, és falaik már nem egyszerű mellvédek, hanem sáncokkal megerősített védőállások voltak. A sziklán végigvonuló, fából készült falakat kötelekkel, illetve a rájuk kötözött nehéz kövekkel rögzítették a talajhoz. Egy-egy erődítmény értéke a víz- és az élelemellátás lehetőségeitől függött.

Sík területen vagy tengerparton az erődített helyeket nagyon széles, valamely közeli folyó vize által táplált árkok védelmezték. Ezek az erődítmények nemcsak a falvak lakóinak, hanem igen sok katonának is menedéket adtak. Ezek közül később több vár vagy város lett, mint Ószaka vagy Edo (a mai Tókió) – amelynek fellegrát az Ueszugi családot szolgáló samuráj, Óta Dókan egy elsáncolt kiserőd helyén építette 1457-ben. Egy évszázaddal később, a lőfegyverek megjelenése után, a háborús időkben emelt alkalmi erődök nem tudtak többé megfelelő védelmet biztosítani. A dajmjók és a hadvezérek úgy érezték, hogy tartományaik eredményesebb ellenőrzése végett stratégiai helyeken épült erődített támaszpontokra van szükség (hegyekben, közlekedési csomópontoknál), amelyek ellenállnak a muskéták golyóinak és a kis ágyúk lövedékeinek, de eléggé tágasak és kényelmesek ahhoz, hogy állandó lakóhelyül is szolgáljanak. Az első, talán európai hatásra épült várkastélyok egyike Azucsi vára volt, amelyet Oda Nobunaga emeltetett a Biva-tó partján 1576-ban. Nobunagát igen

sok hadvezér és dajmjó utánozta, s tartományaikban ugyanilyen stílusú tornyos erődítményeket emeltettek. A XIX. századig ezek a várkastélyok nem sokat változtak. A várba csak hidakon át lehetett bejutni, amelyeket veszély esetén könnyen felhúzhattak. Ezután zegzugos kapuk során kellett áthatolni. A korszak kezdetén az erődített várkastélyokat könnyen védelmezhető magaslatokra építették (*jamadzsiro*). Később szívesebben helyezték el síkságokon (*hiradzso*), ahonnan jobban szemmel tarthatták az utakat, és békeidőben a kereskedelem szempontjából is megfelelőbb választásnak bizonyult. Akárcsak a középkori Európában, e várak övezete a középkori Japánban is sok személynek nyújtott hajlékot és védelmet. Gyakran előfordult, hogy vár és falu összeépült, az egyik magába olvasztotta a másikat.

Háború idején a táborokat, a samurájok és a különböző seregek gyülekezőhelyét igen hevenyészetten alakították ki. Az egyes nagyurak és tartományok csapatait sokszor csak a négyzet alakú területeket határoló karók között kifeszített kelmesávok (*dzsinnaku*) választották el egymástól. A kelmébe szabályos távolságban lyukakat vágtak, hogy megfigyelhessék, mi történik odakint. Ezeket a kelmesávokat olykor a samurájok „jelei” (*mon*) díszítették, hogy könnyebben fel lehessen ismerni tartózkodási helyüket. Az ilyen „tető nélküli sátrakat” tartományok, illetve csapatok szerint csoportosították. Csak háborúban, főképp ostrom esetén használták őket.

Ebben a korban, amikor mindenki magának vagy utódainak igyekezett dicsőséget és vagyont szerezni anélkül, hogy túlságosan törődött volna bármely eszménnyel, a fegyelem bizonyára nem tartozott a seregek erősségei közé. A samurájokat az sem érdekelte, hogy a vezéreik támogatta ügy jó-e, avagy rossz.

FEGYVERZET

A japán harcos fegyverzete, akárcsak az európai középkor vasba öltözött lovagjáé, ha meg is felelt az egyéni harcnál, egyáltalán nem alkalmazkodott a közös hadmozdulatokhoz, sem a hadsereg gyors helyváltoztatásaihoz. Ezért aztán, amikor szakállas puskákkal szerelték fel a seregeket, a gyalogos katonák (*asigaru*) hirtelen nagyobb fontosságra tettek szert a harcok során, mint a súlyos öltözékű és lovukon poroszkáló samurájok. Békeidőben a samuráj viselete a hasonló rangú polgárétól annyiban különbözött, hogy háromszögforma, keményített fekete vászonkalap volt a fején (*szamuráj-ebosi*), amit az álla alatt megkötött szalag tartott. A magasrangú samurájok általában úgy öltöztek, mint a császári udvar kisnemesei, derékig érő vadászzubbonyt (*kariginu*) hordtak. A háborúban tagolt, részben egymásra csúsztatott, lakkozott vaslemezekből készült páncélt viseltek, mely lemezeket színes zsinórok tartották össze. Az egyszerű samurájok a páncél alatt hosszú kabátfélét (*hitatare*), fölötte az alacsonyabb osztályokhoz tartozó emberek köntösét viselték. Súlyos páncéljukat azonban csak szükség esetén csatolták magukra, egyébként ládában tartották. A nagy samurájok harci öltözéke a mellet, a hátat és az olda-

lakat védő, több részből álló, lakkozott vas- vagy bőrvértből állt, amelyet a háton zsinórok fogtak össze. Egymáshoz illeszkedő részei szegletes szoknyafélét alkottak. A harcosok karját vasláncokkal vagy zsinórokkal összefogott, lakkozott vaslemezekkel fedett, erős kelméből készült, hosszú kesztyű védte. A vállat csuklókkal ellátott szegletes fémlemezek takarták. A lábszárat olykor combig érő merev lábvért fedte, amelyet a lábikránál és a bokánál zsinórral kötöttek meg. A samurájok szöges talpú medvebőr cipőt, néha rövid szárú, lakkozott bőr- vagy facsizmát húztak a lábukra. Fejükre kétoldalt szárnyakkal ellátott ellenzős vassisakot tettek, hogy a kardcsapásokat eltérítsék. A félkör alakú tarkóvédő három vagy öt tagolt fémlemezéből állt. A rendszerint gazdagon díszített sisakot elől kiálló fémszarvak ékesítették, tetejére olykor egy állat vagy sárkány bronzszobrát erősítették. A felszerelést egy nyíltartó tegez, egy nagy íj, egy övbe dugott tőr és egy vagy két kovácsolt pengéjű, többé-kevésbé hosszú kard (*tacsi és katana*) egészítette ki. Az övre tűzszerszámot is akasztottak, továbbá különböző apró tárgyakat, amelyekre a hadban járó harcosnak szüksége lehetett (póthúrokat az íjra, pénzeszacskót stb.).

A gyalogos közkatonák sokkal könnyedebben öltöztek. Páncéljuk kevésbé merev, sisakjuk kevésbé pompázatos volt. Rövid nadrágot és kenderszövetből készült, párnázott, erős lábszárvédőt viseltek, a lábfejen bőrből készült háromszögletű résszel. Leginkább mezítláb vagy fonott szalmaszandálban (*asinaka*) jártak. Fegyverzeteik általában hosszú, hajlított vasalabárdból (*naginata*) és kardból állt. Némelyek íjat és nyilakat is használtak.

A samurájok mindig magukkal hordtak egy összetekert, illetve összehajtogatott dámvad- vagy szarvasbőrt. Ezen ültek, ezzel jelezték helyüket a nyíllövő gyakorlatokon, és ha egy napon kivégezték őket, ez volt a halottas párnájuk.

A közkatonák (*asigaru*) rendszerint kacatokkal fegyverkeztek fel, olykor a csatamezőn talált ócska holmikkal. Később azonban szakállas puskát kaptak. Felszerelésük egészében véve meglehetősen szedett-vedett volt.

A harcosok soha nem hordtak pajzsot, de a gyalogos katonák, főképp a házak és az erődök védelménél, használták őket. A pajzsok fából készültek. Nagyon súlyos, néha enyhén díszített téglalapok (*tate*) voltak, amit a katonák maguk elé állítottak a földre, hogy az ellenség nyilaitól védve legyenek. Valahányszor előbbre mentek, a pajzsot is magukkal vitték és egy mozgatható támaszték segítségével ismét felállították. A pajzsot olykor szolgálta tartotta, hogy urát védelmezze, amíg az nyílveszőt helyez ijának húrjára. A pajzsokat szalmával, máskor kemény bőrrrel borították.

Többféle nyílveszők léteztek az egyszerűtől a villás hegyűkig – s a végükre néha sípot erősítettek (*kabura-ja*). Tégezben, fonott és lakkozott fűzfavessző tokban, vagy bambuszcsőben tartották (hogy az eső ne érje) őket. A samuráj fegyverzetéhez kötelezően tartozott egy zászló és egy hordozható legyező, amelynek egyik oldalára vörös alapon aranszínű napot festettek. A hadvezérek a legyező mozgatásával adtak jelt csapataiknak.

A lőfegyverek, amelyeket egy 1543-ban Kjúsú déli részén, Tanegasimánál zátonyra futott kínai dzsunka portugál utasai hoztak Japánba, megdöbbsentettek mindenkit, de hamarosan utánozták és használták is őket.

Hódzsó Szóun (1432–1519) családjának huszonegy előírása között található az alábbi szakasz: „A kultúrát és a katonai tudományokat, a nyíllövészetet és a lovaglást állandóan tanulmányozni kell.” Az irodalom és a katonai tudományok tanulmányozása tehát ősi szokás, mégpedig mindkettő egyidejűleg.

A nyíllövészet gyakorlatai rendszerint a következők voltak: elsőként három célpontot kellett állva eltalálni – egy nagy célpontot (*omato*), egy dämvadcélpontot (*kuszadzsiszi*) és egy nagy kerek célpontot (*marumono*) –, továbbá három célpontot lóhátról: egy vágató ló útvonala mentén elhelyezett célpontot (*jabuszame*), különböző távolságra elhelyezett kalapokat (*kaszagake*) és szaladó kutyákat (*inuoimono*). Naponta gyakorolták a kard és az alabárd használatát is, valamint a birkózást (*szumo*).

Sok harcos tanulmányozta a zen-filozófiát, amely arra tanította őket, hogy magukba szálljanak és ne féljenek a haláltól. A vallási ünnepségek során (*macuri*) számos versenyt rendeztek. Ilyenkor a harcosok bizonyíthatták rátermettségüket és ügyességüket; az ilyen vetélkedők tartották ébren bennük a versenyszellemet.

HOKUSAI KATSUSHIKA

Kagemasa és Yasunori,

a „Legendás harcosok képei” sorozatból.

HÁBORÚ

A háború rendszerint olyan katonákat juttat hatalomra, akik meg akarják őrizni rétegük tekintélyét, s ezzel együtt általában zsarnoki kormányzatot kíván, amely nem hajlandó tekintetbe venni a civil lakosság véleményét. A Minamotók 1185-ben megdöntötték a Tairák nemzetségének uralmát, akik egykor a Fudzsi-varák három évszázados uralmának vetettek véget. A Minamoto nemzetséghez tartozó Joritomo ekkor mindent elkövetett, hogy katonamberből hivatalnokká válják. Éppúgy cselekedett, mint Asikaga Takaudzsi 1334-ben, Oda Nobunaga és Hidejosi a XVI. század végén s végül Tokugava Iejaszu 1603-tól kezdődően.

A japánok, ezek a bátor és vakmerő, halálmegvető harcosok valójában nem voltak katonaberek. Alapvetően földművelő parasztok voltak, a szó legnemesebb értelmében, akik mindenek felett szerették szülőföldjüket, tartományukat, és örültek, ha ott rend és béke uralkodott. A háborús állapot mélyen megrendítette, sőt erkölcstelensége megbotránkoztatta őket, és jóllehet kötelességüket teljesítették, mégsem szerettek harcolni a harc pusztágyönyörűségéért. Mindig kötelességből verekedtek, elsősorban hűbéruruk, majd övéik iránti kötelességből. A harcos fontosnak tartotta, hogy nagy hőstetteket végrehajtva, még élete árán is dicsőséget szerezzen családjának. Jutalomra törekedett, ám ezt főképp azért tette, hogy családja jövőjét biztosítsa. Ha balszerencse érte, filozofikusan beletörődve viselte el a legyőzött sorsát. Máskor megundorodva a küzdelemtől, hátat fordított e siralomvölgy-

nek, hogy szerzetesruhát öltjön és imádkozzék, nem önmagáért, hanem azoknak a lelkéért, akiket megölt a csatában.

A büszkeség, a becsület és az emberi méltóság fennkölt érzései mégsem váltak hasznára az országnak, mert ebben a korban a japán nemzet eszméje még nem tört utat a lelkekben, a haza fogalma nem jelentett többet egy klánhoz tartozó tartomány fogalmánál. A mongol betörés veszélye azonban olyan körülmény volt, ami egygyé forrasztotta a különböző klánok harcosait, és egy időre mozgósította az egész ország erkölcsi és anyagi erejét, kivéve talán néhány távoli és jelentéktelen tartományt. A szamurájok és egyszerű harcosok, abban a reményben, hogy némi jutalomra vagy zsákmányra tesznek szert a háborúban, egy emberként feleltek a régens felhívására – de érdektől függetlenül támadt fel bennük egyúttal a védekezés ösztöne is, anélkül, hogy ennek akkor még tudatában lettek volna. Elfogadhatatlannak tűnt számukra, hogy idegenek szállják meg szigeteiket. A több, mint száz esztendeig tartó éber őrködéstől kimerült ország igen nagy árat fizetett eleven erőinek az inváziótól való félelmében történt mozgósításáért. A japánok csupán ekkor értették meg, hogy léteznek idegenek, akik hódító szándékot táplálhatnak velük szemben, tehát határozott megkülönböztetést kell tenni a japán szigetek lakói és a többiek között.

Japánnak azonban a szerencsétlenségben némi szerencséje is volt: nemcsak a mongol csapatok támadták meg a szigeteket 1274-ben és 1281-ben, hanem vazallusai, a koreaiak és a kínaiak

is, akik lelkük mélyén nem lelkesedtek azért, hogy a Pekingben székelő mongol uralkodóért harcoljanak. A dél-kínai mintájú hajók készítése túl sok ideig tartott, ezért 1274 januárjában a kínai Jüan-uralkodó parancsot adott Koreának egy hajóhad megépítésére. Harmincötezer hajóács látott munkához, és sietve (tulajdonképpen elég anyagul) megépítettek 300 nagyobb dzsunkát, 300 gyors bárkát és 300 kis csónakot. Tizenötezer mongol és kínai, valamint csaknem ugyanennyi koreai katonának kellett volna behajóznia még ez év júliusában. Korea királya azonban meghalt, így az indulást október 3-ra halasztották. Mivel a koreaiak értesítették a japánokat a küszöbön álló támadásról, a samurájok elszántan várták a betolakodókat. Azok, miután feldúlták Cusima és Iki szigetét, a terveknek megfelelően Kjúsú északi partján, a Hakata-öbölben szálltak partra. A japánok meghökkenek, amikor azt látták, hogy a mongolok nem a samurájoknál megszokott törvények szerint hadakoznak. Az első japán lovasokat ugyanis, akik megindultak a mongol csapatok felé és hangosan kiáltva nevüket kihívták ellenfeleiket, hogy egyenként álljanak ki velük párviadalra, nyílzápor fogadta. Ezután gyalogos katonák sokasága fogta körül és gyilkolta le őket. Ráadásul a mongol csapatok, szokásukhoz híven magukkal hozták nagy dobjaikat, amelyeknek fülsiketítő robaja megrémítette a japán lovakat. Így hát – bár a mongoloknak, vezéreiket kivéve, nem voltak lovaik és könnyen öltöztek – fegyverzetük mégis felülmúlta a japánokét. Ez megdöbbenette a samurájokat, akik mindeddig az ember ember elleni harchoz szoktak. A könnyebben kezelhető, kicsi, de erős mongol íjak ráadásul 220 méternyire is elrepítették a mérgezett hegyű, rövid

nyílvesszőket, míg a legjobb, de igen nagy, aszimmetrikusan hajlított japán íjak csak alig több, mint száz méterre lőtték ki a hosszú és súlyos nyilakat. Röviddel az ellenség partraszállása után azonban a viharos tenger hullámai a sziklákhöz verték a rosszul megépített koreai hajókat s azok darabokra törtek. Ez súlyos csapás volt a mongolok számára, akik megmaradt hajóikon sietve vissz tértek Koreába, s ha hinni lehet a koreai krónikáknak, 13.500 embert vesztek. Amikor e „kalandtól” óvatossá és előrelátóvá vált bakufu megbizonyosodott róla, hogy a mongolok nem érik be ezzel a kísérlettel, megparancsolta, hogy erősítsék meg a Hakata-öblöt, és a part mentén építsenek egy 2,10 méter magas, 2,80 méter széles, belül földgáttal megerősített kőfalat. Kjúsú nagyurainak földbirtokaik minden csója után 30 centiméternyi fal építését kellett vállalniuk. A folyók torkolatainál cölöpöket vertek le, rohamcsónakokat építettek és fegyverraktárakat létesítettek (főképp íjak és pajzsok számára). A fal építése hosszú időt vett igénybe és gyakorlatilag 1332-ig tartott.

A második mongol támadás 1281-ben erősebb volt, és Japánt ekkor valóban súlyos veszély fenyegette. A japánok segítségére sietett azonban a koreai csapatok határozatlansága, fegyelmetlensége, valamint az a tény, hogy a kínaiak és a mongolok kevésé ismerték a tengert és megint rosszul épített hajókon érkeztek. Egy tájfun szétszórta a hajóhadat és ezzel ismételtelen megmentette a japánokat, akik minden bátorságuk ellenére is csak nehezen tudtak volna ellenállni a mongolok támadásának, kőgolyókat és kanócos bombákat hajító hadigépeinek. E bombák robbanása

megrémítette a japánokat, akik ekkor észlelték első ízben a lőpor tulajdonságait. Kilencszáz hajón negyvenezer katona indult el Koreából, hogy a Hiradón és a Hakata-öbölben csatlakozzék a Kínából érkező 3500 hajót számláló flottához, amely százezer katonát hozott. Közülük már sokan partra szálltak, és a tengerpart számos pontján elkeseredett csaták zajlottak le. A merész és roppant harcias japánoknak közel két hétig sikerült feltartaniuk a megszállók özönét. Ekkor egy tájfun, amelyet a japánok „isteni szélnek” (*kamikaze*) neveztek, megsemmisítette a mongolok hajóhadát, majd – miután rengeteg embert vesztettek – menekülésre kényszerítette őket. Azokat, akik nem tudtak idejében hajóra szállni, a japánok elfogták és közülük sokat lefejeztek.

Amikor a bakufu megtudta, hogy Kubla kán még mindig nem tett le szándékáról, okosabbnak vélte, ha csapatait harci készütségben tartja. Meglepő azonban, hogy a gyengén felfegyverzett japánok (kivéve a kézitusákban csodákat művelő kardjukat), bár alkalmuk nyílt megismerkedni az új fegyverekkel – messzehordó íjakkal, íjpuskákkal, követőkkel, bombákkal –, mégsem gondoltak fegyverzetük tökéletesítésére!

E területhódítás nélküli győzelem csalódást okozott a samurájok és a közkatonák körében, mert a bakufu így nem jutalmazhatta meg őket a prédából. Sok nagyúr elszegényedetten tért haza és a kormányzatba vetett bizalmuk is jelentősen megingott. Mégis ötven esztendőre lesz szükség, hogy Go-Daigo császár, isteni küldetése magasztos eszméjétől vezérelve, elérkezettnek lássa az

időt, és a harcosok egy részét felláztatja Kantó (az arisztokrata uralom alatt álló központi terület, Kiotó és Jokohama körzete) ellen. Zavaros időszak következett, amely csak a XVII. század kezdetén ért véget, olyan katonai diktatúrákkal, amelyeknek az egyszerű nép lett vétlen áldozata. A kamakurai bakufu rendteremtésre törekvő szelleme a bukását követő családi és klánokon belüli vetélkedések forgószelében teljesen megsemmisült. Később, amikor Hidejosi meg akarta alapítani távol-keleti birodalmát, megszállta Koreát és készült leigázni Kínát. Nem is sejtette ennek az országnak a méreteit és erejét – a Japánt lekicsinylő Kína ugyanis csak igen kevés embert vetett be a koreai csatába.

Hidejosi halála után, midőn Tokugava Iejaszu vette át az ország vezetését, lemondott elődje hódító terveiről. Az ő becsvágya csupán annyi, hogy adminisztrálja Japánt, rendet és békét teremtsen az országban. Felvetődik tehát a kérdés, hogy Hidejosi Koreában folytatott értelmetlen háborújának nem az volt-e mögöttes célja, hogy megszabaduljon felesleges harcosaitól, akik követeléseitekkel megzavarhatták volna az országgal kapcsolatos közigazgatási terveit – s csak később, seregeinek Koreában aratott első győzelmei után engedte át magát nagyzási hóbortjának, míg végül valóban hinni kezdett Kína meghódításának lehetőségében? A történelemnek ez a részlete még távolról sincs tisztázva.

A samurájok háborúi és harcos élete kegyetlennek tűnhet, de nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezek a harcosok a halált dicsőségnek tartották, illetve eszköznek ahhoz, hogy kimene-

küljenek az állhatatlanság és a fájdalom földi világából és belépjenek egy nagyon szilárd és békés másik világba.

Hogy a bakufu tisztában lehessen azzal a katonai erővel, amivel szükség esetén rendelkezhet, minden család köteles volt bejelenteni a helyi nagyúrnak készletállományát – úgy a létszámot, mint az anyagiakat tekintve.

A harcba induló szamuráj mindig átvizsgálta felszerelését, és gondosan felöltözött: fogát újrafeketítette, megfésülködött, be-
rizporozta és beillatosította magát (az ellenség, ha fejét veszi, ne gúnyolódhasson megjelenésén). A ruhájába vagy a kalapjába rejtette egy buddhista védőistenség képét, vagy egy sintó-szentély által adományozott talizmánt. Ily módon biztosítva magát, búcsút vett övétől.

A könnyebb felismerés céljából a harcosok sisakjukon vagy ruhájuk ujján szövetcsíkot viseltek, amelyre megkülönböztető jeleket vagy írásjegyeket festettek. A hadvezérek és a nagy családokhoz tartozó szamurájok megkülönböztető jeleket (*mon*) hímeztek ruházatukra, vagy festettek páncéljukra. A mont rendszerint egy kör vette körül, így azonnal fel lehetett ismerni a harcos családját vagy klánját. Ezeket a jeleket gyakran az európai lovagság címerpajzsaihoz hasonlítják, azoktól azonban mindenekelőtt abban különböztek, hogy inkább a felismerést segítő jelek voltak, mintsem címerek. Minthogy a régi Japánban nem létezett családi név (kivéve néhány nagyon ritka esetet, amelyről már szóltunk), a nemzet-

ségeknek valamely jellel kellett megkülönböztetniük magukat egymástól. Háborúban valamennyi szamuráj kitűzte saját jelét, akár egy zászlóra vagy lobogóra, akár a ruhájára. A magas rangú szamurájok, dajmjók és hadvezérek jelét olykor – az összetartozás jeleként – katonáik is viselték. Később az alkalmazottak és a szolgák is követték példájukat – viselni kezdték az őket alkalmazó családfő vagy társaság megkülönböztető jelét. A mon használata gyorsan elterjedt a társadalom valamennyi rétegében. Az alsóbb osztályokhoz tartozó személyek azonban nem hordhattak ilyen megkülönböztető jeleket.

Amikor két ellenséges had szembekerült egymással, a támadásra készülő felek először is sípoló nyilakat (*kabura-ja*) lőttek ki, hogy jelt adjanak az ellentábornak (kezdetben talán azért, hogy megfélemlítsék őket). Ekkor a legvitézesebb szamurájok egyenként előlovagoltak, és amikor hallótávolságba értek, párbajra hívták ki az ellenséges sereg lehető legmagasabb rangú szamuráit. Az egyéni párviadalokat követő nagy összecsapás során a lovas szamurájok főképp a többi szamurájt igyekeztek megölni, a gyalogos népet csak menet közben kaszabolták. Azok csselfogásokkal élve, hosszú alabárdokkal felfegyverkezve ütötték mind a szamurájt, mind a gyalogost. Nem tétozáztak orvul leütni valakit, vagy többedmagukkal megtámadni egyetlen szamurájt. (Leggyakrabban nagy késükkel *naigama* elvágták a ló vagy a lovas lábát). Minél több levágott fejet igyekeztek szerezni, ugyanis ez volt vitézségük egyetlen bizonyítéka, amelyért jutalmat remél-

hettek – feltéve, hogy a harcos, aki a fejeket gyűjtötte, életben maradt, hogy a táborba vihesse őket!

A harcok olykor másféle arculatot öltöttek: amint azt nemrég láttuk, a mongol csapatokkal szemben szó sem lehetett lovagi szabályokról. A muskéták és a szakállas puskák megjelenésével, valamint a gyalogos katonák (*asigaru*) elszaporodásával a háború technikája fokozatosan fejlődött: a csekély következményekkel járó kisebb csatározásokat a többé-kevésbé fegyelmezett nagy seregek összecsapása követte. Az 1600-as szekigaharai csatában – amely megszilárdította Tokugava Iejaszu hatalmát – a résztvevő emberek számát (lovasokat és gyalogosokat) csaknem kétszázharmincezerre becsülték; ezeknek több, mint a fele a csatatéren gyűlt össze, a többi tartalékban maradt. Az Ónin-korszak háborújának kezdetén, 1467-ben, a Kiotó körül harcoló két sereg mindegyike körülbelül nyolcvanezer emberből állt. Ez a korszakhoz viszonyítva és a nagy csapattestek mozgatásában tapasztalatlan hadvezéreket tekintve, roppant figyelemreméltó.

Amint látjuk, a lehető legegyszerűbb technikát alkalmazták: először is meg kellett közelíteni az ellenfelet. A szárazföldön, nyílt terepen folytatott harcok és az egyéni párviadatok mellett az erődök ostromát és védelmét tekintették a legfontosabbnak. A hosszú ideig tartó ostromok során gyakran cselekhez és kevésbé hagyományos módszerekhez folyamodtak. Harci eszközöként legtöbbször gyújtónyilakat és nagy vaskampókat használtak. Ha a fellegvár vagy a várkastély túl sokáig tartotta magát, a táma-

dók megpróbálták kiéheztetni a védőket és betemették az árkokat. Amikor Tokugava Iejaszu 1614-ben ellenségeinek utolsó menedékét, Ószaka várát ostromolta, több mint kétszázezer emberre volt szüksége ahhoz, hogy az árkokat betemettesse, és így körülzárja a helyet, amelyet mintegy százezren védelmeztek.

Az esetek többségében a seregek és a dajmjók kémeket (*kandzsa*) fogadtak, akik az ellenség hangulatáról, az ellátásról, szövetségeseiről és vezéreik esetleges viszályairól hoztak híreket. A hadvezérek olykor a gonosztevők „klánjaihoz” tartozó „szakemberek” szolgálatát vették igénybe, akik rendkívüli ügyességre tettek szert mind a házakba való besurranásban, mind az elrejtőzésben. A céhekbe tömörült bűnözők (*nindzsa*) szolgálataikat bizonyos időre bérbe adták hol ennek, hol annak. Az is előfordult, hogy egy dajmjó adott parancsot egy harcosnak (szamurájnak) valamilyen különleges feladat végrehajtására. Szervezett kémkedés vagy kémelhárítás azonban még nem létezett. A háborúban harcoló katonák igyekeztek megkímélni a termést, amelyre szükségük volt, azonban többnyire mostohán bántak a paraszttal, akiknek gyakran ok nélkül felgyújtották a házaikat. Ezért aztán, midőn egy sereg közeledtét sejtették, a legszegényebb parasztok a lehető leggyorsabban a hegyekbe menekültek. Ha nagybirto-koshoz tartoztak, a *jasiki* erődített falai mögé húzódtak. Amikor a csata véget ért és a csapatok elvonultak, a parasztok megrohanták az elnéptelenedett csatamezőt, hogy összeszedjék az ott maradt fegyvereket, páncélokat, lovakat vagy egyéb értékeket, mert ezek számukra jelentős vagyont képviseltek. Az ország néhány

elmaradott vidékén az is előfordult, hogy a parasztok könyörte-
lenül végeztek a sebesült harcosokkal, hogy kifoszthassák őket.
Ilyen esetek viszonylag ritkán adódtak, a parasztok sokkal többet
szenvedtek a háborúktól, mint amennyi hasznuk származott
belőlük. Az Ónin-korszak háborúja után a Kiotó környékén élő és
a háborútól kimerült parasztok ligákba tömörültek, Udzsi városá-
ban ideiglenes kormányt alakítottak, és a kíméletlenül fosztogató
csapatok azonnali távozását követelték. A katonák, attól tartva,
hogy az elkeseredett falusiak megtámadják őket és így dicstelen
véget érnek, elhagyták a vidéket.

Bár általában becstelennek tartották azt a samurájt, aki meg-
adta magát, ez mégis gyakran előfordult (főképp, ha csellet ejtet-
tek foglyul). Amikor egy samuráj megadta magát, levette sisakját
és összetekerte zászlaját. Sok esetben a foglyul ejtett hadvezérnek
jogában állt (mint a japán sakkjátékban) valamennyi hűbéresével
és harcosával átállni a győztes táborába.

A foglyokat olykor megkínozták (például izzó szénparázson
kellett sétálniuk), hogy felvilágosítást csikarjanak ki tőlük, illetve,
hogy bizonyos cselekedeteik bevallására ösztönözzék őket. Ke-
véssé valószínű azonban, hogy a hadifoglyokat módszeresen kí-
nozták volna. Az esetben, ha egy hadvezér nem akart kínzáshoz
folyamodni, vagy ha a foglyok vezérét csatában megölték, a szo-
kásos szertartás szerint, egyetlen kardcsapással levágták a fog-
lyok fejét. A Muromacsi-korszaktól kezdve viszont a lázadással
vádolt alacsony rangú foglyokat igen gyakran megkínozták: „fej-

jel lefelé keresztre feszítették őket, karóba húzták, megégették,
leforrázták, bambuszfűrészsel levágták végtagjaikat vagy feldara-
bolták őket.” A magas rangú foglyokat legtöbbször lefejezték
vagy öngyilkosságra kényszerítették – olykor kénytelenek voltak
szerzetesnek állni. A katonák szívesebben adták meg magukat
szerzetesként, mint harcosként, bár úgy tűnik, hogy ezt a mester-
kedést gyakorisága miatt is elítélték.

Az elesettek nevét a csatatéren mindig feljegyezték; az utódo-
kat ugyanis meg kellett jutalmazni, azon kívül tudni akarták vesz-
teségeiket. Az e feladatra kijelölt hivatalnokok megszámlálták az
ellenségétől szerzett fejeket is: „Egyetlen napon a halottak és a se-
besültek száma öt-hatezer ember volt; és midőn a csata biztosa,
Nagaszaki Siró Szaemon-no-Dzsó vizsgálatot tartott, tizenkét ír-
noknak kellett jegyezni a neveket, három napon keresztül, éjjel és
nappal, anélkül, hogy ecsetjüket leteheték volna.”

A legyőzöttek, akik nem estek el a csatában, gyakran öngyil-
kosságot követtek el. Az ilyen öngyilkosságokról számos történet
maradt fenn: előfordult, hogy a harcos törével felhasította a hasát
(*bara-kiri* vagy *szeppuku*), vagy kardjába dőlt, esetleg magára
gyújtotta házát, ahol leghívebb szolgálóival és hűbéreseivel együtt
pusztult el (*dzsunszi*, kollektív öngyilkosság). Josicune, amikor
már csaknem elfogták, „a bal melle alatt megszurta magát, oly
mélyre dőve a pengét, hogy az csaknem a hátán jött ki, aztán há-
rom irányba kitágította a nyílást, kiemelte beleit, és a kardját a ka-
bátja ujjába törölte.” A felesége ezután egyik vazallusukkal, Kane-

fuszával ölette meg magát (mert ebben a hősi korban az asszonyok gyakran éppoly elszántak voltak, mint a férfiak), aki urának gyermekeivel is végzett, mielőtt felgyújtotta volna a házat, hogy maga is a lángok közé vesse magát.

A kollektív öngyilkosságok nem voltak ritkák. A klánok vezetői magukkal vitték a halálba több száz harcosukat, szolgáljukat és hűbéresüket, valamint cselédjeiket, akik saját elhatározásukból követték őket. A harcosok sokszor szándékosan látványos körülmények között lettek öngyilkosok, hogy utódaik épülhessenek példájukon.

A szamuráj családokban az elesett nevével ellátott kis táblácska (*ibai*) tartotta ébren a halott emlékét a családi oltáron. A kertben vagy valamelyik a temetőben akkor is sírkövet emeltek neki, ha holttestét nem találták meg. Ilyenkor hamvai helyett valamely használati tárgyat, vagy egy hajfürtjét temették el.

„Mint ahogy Jion templomának harangja hirdeti az ember viszontagságait, úgy a virágzó fákon átcikázó villám mutatja, hogy minden fellendülés után hanyatlás jő. A gőgösek nem élnek sokáig, létük olyan, mint egy nyáréji álom. Végül a harcosok is elhullanak, mert hasonlók ők a szélbe kitett lámpáshoz.”

VALLÁS

KÖZÉPKORI VALLÁSOK

Amikor Japán politikai színpadán megjelenik a kormányzás új gyakorlata, amely tökéletes ellentétben áll mindazzal, amit Kiotó arisztokratái addig hirdettek, a társadalmi rendszer szellemi és erkölcsi síkon egyaránt megújul. A változás új eszméknek, valamint olyan vallások és filozófiák kifejlődésének nyit utat, amelyek hamarosan meghódítják a népet. A sintó szokásokkal és kínai eredetű hiedelmekkel keveredett hagyományos japán buddhizmust új áramlatok gazdagítják. Kialakulnak az amidizmus pietista, a Niciren intranzigens és a zen meditatív elméletei. A szamurájok elfogadják a konfuciánus etikát, a feltámadt sintó-kultusz színtiszta japánná lesz. Hatalmas vallási egyéniségeik hatására a japánok belső érzülete felfokozódik. A szamurájok – vallás által visszafo-gott és a zen-filozófia által átspiritualizált – szellemisége friss erővel tölti meg az új szektákat is.

Semmi esetre sem beszélhetünk azonban sajátos japán buddhizmusról, hiszen többféle irányzat létezett. Kiotó nemesei olyan buddhizmust követtek, melyben fontos szerepet kaptak a rítusok, a szamurájok azonban nem a szertartásokat, hanem elsősorban azokat a filozófiai elveket vették át, amelyek a dolgok állhatatlanságát hirdették. A nép a buddhizmusban csupán az istenségeket látta, akiket tisztelni kellett, csakúgy, mint korábban a szántóföldek vagy a hegyek védőszellemeit (*kami*). A papok buddhizmusról alkotott fogalma szekták szerint különbözött. A vallási szempontból hagyományosan türelmes japánok soha nem formáltak abszolút doktrínát, és nem voltak hajlandók egy kizárólagos kultusznak áldozni. Arra törekedtek, hogy minden hitből és filozófiából azokat az elveket vegyék át, amelyeket egy adott közösség minden tagja lényegesnek gondolt, és amelyek – életmódjukkal összeegyeztetve – morálisan és szellemileg egyaránt kielégítették őket. A japán lélekben a szent teljesen elkülönült a profántól, jóllehet akadtak körülmények, amikor ezt a megkülönböztetést nehéz volt megtenni. A japánok ilyenkor a maguk módján reagáltak, s hogy elkerüljék az első pillantásra összeegyeztethetetlenek tűnő elemek keveredését, egymás mellé helyezték őket. Ezért aztán a japánok többsége egyidőben volt sintóista, buddhista és konfuciánus, a XVI. század végétől kezdve olykor még keresztény is. A szamuráj, aki harcosként kénytelen volt ölni, húst enni, ártani felebarátjának, látszólag abszolút ellentmondásban állt az élet elpusztítását tiltó buddhista doktrínákkal – ám mindenekfelett tisztelte nemzetsége és családja ősi istenségeit, valamint az őt és felebarátait védő istenségeket (*kami*): tehát sintóista volt.

Sajátjának tekintette az odaadás, a hűség, a gyermeki tisztelet erkölcsi elveit, amelyeket a konfuciánus etikából merített. Tisztelte a buddhista istenségeket, minden dolgok állhatatlanságát vallotta, hitt a jó megjutalmazásában és a rossz megtorlásában egy leendő élet során, a halál utáni paradicsomi életben – tehát buddhistának vallhatta magát. A japánok számára végül a legfontosabb az volt, amit a tisztességes életet követő „jó halálnak” (*odzso*) neveztek, ugyanis ez tette lehetővé számukra az Amida-paradicsomban történő újjászületést.

Az elvek ilyenfajta keveredése, a jól kitapintható ellentmondások, amelyek alkalmasak arra, hogy meghökkentsék a dogmatikus összefüggésekhez szokott Nyugatot, teljesen természetesek egy olyan nép számára, amely mentes az eretnokség fogalmától. A japánok vallási érzülete változó és rendkívül összetett volt, s ez tette lehetővé, hogy párhuzamot fedezzenek fel a hazai és a buddhizmusból átvett istenségek között. Gondolkodásmódjuk e korban nem szabta meg szükségszerűen életmódjukat is.

AZ AMIDA-VALLÁS

A pietista hit szerint a megmentő Buddha könyörülete a hívőt az utolsó percben befogadja paradicsomába. Ez a hit a Kamakura-korszak alatt vált általánossá, de már a X. században felbukkant Japánban, amikor is Kuja, a vándor szerzetesnek állt császári herceg, Amida Buddha nevét énekelve járta a városokat és falvakat. Ez a „vásári szent”, ahogyan olykor nevezték, megkísérelte elter-

HOKUSAI KATSUSHIKA

*Vicsorgó női démon,
a „Száz szellemtörténet” sorozatból.*

jeszteni a buddhizmust a nép körében és összebékíteni az embereket a vallással. Az üdvözülés egyszerű doktrínáját hirdette, ami nem igényelt nehéz tanulmányokat, csupán tiszta hitet.

A népi pietizmus alapjait a Hiei hegy egyik szerzetese, Hónen (Genkú, 1133–1212) vetette meg, mondván: „Talán milliónyi ember létezik, aki szívesen gyakorolná a buddhista tant, és maga is végigjárna a tökéletesedés útját, és mégis, a »Törvény utolsó napjaiban« nem lesz majd senki, aki elérheti az eszményi tökéletességet.” Hónen kijelentette, hogy minden hitét Amida Buddha személyébe veti, s kizárólag annak nevét kell ismételtetni a *Namu Amida Bucu* invokálásával, mert „nem lesz különbség a férfiak és a nők között, sem a rosszak és a jók között, sem a gazdagok és a szegények között; mindannyian a Tisztaság Földjére (*Dzsodo*) jutnak, pusztán azáltal, hogy őszinte hittel Hozzá, Amidához fohászkodnak.”

Bár Hónent 1207-ben a Hiei hegy szerzetesei kívánságára száműzték, doktrínája – éppen egyszerűsége miatt – igen gyorsan elterjedt nemcsak a parasztok, hanem a harcosok között is. Két nappal halála előtt Hónen az alábbi feljegyzést hagyta hátra, amelyet azóta is szellemi végrendeletének és a *dzsodo* eredeti doktrínájának tekintenek:

„A végső üdvösség módszere, amelyet tanítottam, egyfajta meditáció, ahogy azt Kínában és Japánban sok tudós gyakorolta, nem pedig Buddha nevének ismételtetése azok által, akik tanul-

mányozták és megértették mély jelentőségét. Nem szükséges tehát semmi egyéb, mint a *Namu Amida Bucu* egyszerű ismétlése minden kétely nélkül az Ő irgalmában, amely által az ember újraszülethet a Tökéletes Áldás Országában. A mélységes hittől kísért egyszerű ismétlés magában foglalja az olyan gyakorlatok valamennyi részletét, mint a lélek hármasság előkészülete és a négy gyakorlati szabály. Ha nekem mint egyénnek ennél mélyebb doktrínám volna, nem részesülhetnék a két tiszteletreméltó, Amida és Saka kegyében, és kívül rekednék Amida Buddha fogalmán. Akik hisznek ebben, bár mindent értenek, amit Saka (Sákjamuni Buddha) tanított egész élete során, tegyék azt, amit azok az egyszerű emberek cselekednek, akik egyetlen betűt sem ismernek (az ábécé-ből), vagy azok a tanulatlan apácák, akiknek hite magától értetődően egyszerű. Így anélkül, hogy tudálékosnak tetteznék magukat, buzgón kell gyakorolniuk Amida nevének ismételtetését, és csupán ez elegendő lesz.”

Hónen doktrínáját azonban – amely szerint az egyén lelke azonos Buddha lelkével (a tendai-szekta doktrínája) – mégis gyakran cáfolták tanítványai, akik közül néhányan azt állították, hogy a hívő üdvössége teljes mértékben Amida kegyének köszönhető, míg mások ezt egyszerűen a hitnek tulajdonították. A Hiei hegy egyik szerzetese, Sinran (1173–1263), Hónen tanítványa megalapította ezért saját szektáját, a „Tisztaság Földjének Új Szektáját” (*dzsodo sinsu*), amelynek „természetes” üdvözülési doktrínája hatalmas sikert aratott. Azt hirdette, hogy azok, akik eddig soha nem olvastak szent írásokat – tehát az emberek legkitaszítottabbjai – végül

mégiscsak üdvözülhetnek Amida puszta „kegyénél” fogva. „Még a jók is újraszületnek a paradicsomban; hát mennyivel inkább újraszületnek a rosszak!”

*Ha majd gyémántkemény bit
Gyökeredzik meg bennetek,
Amida szellemi fénye ejt rabul, s őriz meg,
S örökre mentesít élettől, haláltól.*

Sinran szerint a *Nembucu* puszta ismételtetése s a buzgó könyörgés Amida Buddhához a halál pillanatában majd az újjászületés valamennyi útját biztosítja a Tiszta Föld Paradicsomába.

NICSIREN, A REFORMÁTOR

Merőben más volt a Japán délkeleti partjain, egy szegény halászcsaládban, 1222-ben született Nicsiren pályafutása, akinek intranszignens (meg nem alkuvó) doktrínája bizonyos fontosságot tulajdonított a Szent Iratoknak, a néphitnek és a sintó-kultusznak is, ellentétben az amidizmussal, amely tisztán buddhistának vallotta magát. Nicsiren mindenekelőtt reformátor és próféta volt, és mint ilyenek, cselekedeteiben szenvedély és szelídség nyilvánult meg egyidejűleg. Meg nem alkuvó, féktelen szenvedélyesség a hatalmasokkal és doktrínájának becsmérőivel szemben, szeretetteljes szelídség és elnézés testvérei, a szegények iránt. Miután elűzték a Hiei hegyről, mert vakmerően leleplezte a tendai-doktrínák hiányosságait, hírhedt bajkeverő lett belőle, mivel a többi

szektát szüntelen gúnyal és káromlással zaklatta. Nicsiren hamarosan a bakufut is támadta, ezért letartóztatták, és száműzték.

Nicsiren 1263-ban visszatért száműzetéséből és sok hívőt nyert meg ügyének. Rendíthetetlenebb volt mint valaha, de mindenfelől üldözték. Megjósolta (!) a mongolok betörését, emiatt azonban a kormányzat összeesküvőnek tekintette és 1271-ben halálra ítélte. A végső pillanatban egy csoda mentette meg:

„Hogy példát mutassanak, a foglyot lóra ültették, és őrei, mielőtt a kivégzésére kijelölt helyre vitték volna, bejárták vele Kamakura utcáit; az éjszaka közepén érkeztek Kataszéba. Sok, bánat sújtotta tanítványa és híve gyűlt össze az út mentén, hogy végső búcsút vegyen tőle. A hűséges Kingo és fivérei tartották a ló kantárját. A hagyomány szerint Nicsiren, szüntelenül az Írás szavait ismételve, letérdelt a kötélből font gyékényre, és lemeztelenítette tarkóját, hogy a végzetes csapást fogadja. Abban a pillanatban, amikor a hóhér felemelte kardját, váratlanul mennydörgés remegtette meg a földet, az ég fénylőn világossá vált, a fekete felhők közül tűzgolyó szállt alá és három darabra törte a magasra emelt kardot, megbénítva ezzel a hóhér karját, aki a földre roskadt. Ezt a csodás jelenséget természetesen az isteni harag megnyilvánulásának tekintették, és sietősen küldöttet menesztettek Kamakurába, hogy jelentse a csodát. Útközben a küldött találkozott egy társával, aki a kegyelmet hozta, mivel Tokimune régens álmodott, amiben parancsot kapott, hogy kímélje meg a fogoly életét.”

ZEN

Jóllehet, a dhjána-buddhizmus (kínaiul csan) meditatív doktrínáit régóta ismerték Japánban, azok mindaddig nem honosodtak meg, amíg a Kínából visszatért szerzetes, Eiszai (1141–1215) egy tendai-pap, monostorokat nem alapított, hogy ott a zen-módszerek alapján tanítványokat neveljen (rinzai-szekta).

Eiszait később Dógen (1200–1253) követte, aki 1244-ben egy szódó (vagy szoto) nevű másik zen-szektát alapított. A zen-filozófia, amelynek egyik lényeges eleme az „üresség szemlélésének” ülve, teljes csendben folytatott hosszú, meditatív szeánsza, továbbá egy nehéz lelkigyakorlat, nem válhatott túlzottan népszerűvé. Sok magas rangú harcos tetszését elnyerte azonban az önmagunk valójától történő teljes elszakadás gondolata, amely által lehetővé válik a legfelső valóság intuitív észlelésének elérése. A harcosok ettől kezdve a tanításokból merítették mind a harc, mind az élet és halál tudományát. A zen-szerzetesek azt tanították, hogy szavakkal nem lehet kifejezni azt, ami a Legfőbb Igazságra vonatkozik, azt csak a mester és tanítványa közötti, az ember és a Legfőbb Igazság közötti lelki kapcsolat által lehet megismerni.

„A zen-szekták mestereinek nincsenek szilárd doktrínáik, amelyekre minden pillanatban hivatkozhatnak. Azt nyújtják, amit a tanítás alkalmanként megkíván, úgy prédikálnak, ahogy lelkükből fakad, nincs szigorúan vett vezérfonal, amely irányítaná őket. Ha megkérdik tőlük, hogy mi a zen, válaszolhatnak Kung-Fu-ce

(Konfucius), Meng-ce (Mencius), Lao-ce, Csuang-ce vagy különböző más szekták szövegeivel, de népi közmondásokkal is. Olykor felhívják a figyelmet a pillanatnyi helyzetre, amellyel szembe kell néznünk, máskor »kacu« kiáltással füttyöseit lóbálják, vagy öklüket és ujjaikat emelgetik. E zen-szerzetesek által alkalmazott módszerek, melyeket úgy tartanak számon, mint a »zen-buddhizmus erélyes gyakorlatát«, érthetetlenek azok számára, akik még járatlanok ezen a területen.”

SINTÓ

A sintó, vagyis az Istenek Útja, Japán eredeti vallása, ami a IX. század óta – amikor istenségei asszimilálódtak a buddhizmus istenségeivel – számos változáson ment keresztül. A Nap Buddhát (Dainicsi Njorai, Mahavairocana) a Nap istennőjével, Amateraszu Ómikamival azonosították, aki a tennók (a Nap fiai), vagyis a császárok őse. A japánok olykor képtelenek voltak különbséget tenni a buddhizmus és a sintó között, egyes teendőik azonban segítettek ebben: a buddhizmus jelentette mindazt, ami a halál utáni életre vonatkozott, a sintó viszont kifejezetten a földi élettel foglalkozott. Az élettel kapcsolatos valamennyi eseményt: születést, házasságot, csatákat, ünnepeket mind úgy tekintették, mint ami a sintóra, pontosabban a sintó istenségekre tartozik, akiket ezekről az eseményekről alkalmanként tájékoztatni kellett. Megtisztító szertartások (*harai*), ajándékok felajánlása, táncok vagy rituális invokációk (*norito*) bemutatása tette lehetővé, hogy e feladatra alkalmassá váljanak. A buddhista kultusz egyre pompázatosabb

szertartásai a sintót másodlagos vallássá tették, majd a buddhista szekták közötti könyörtelen harcok idején az istenségek kultusza – bár vidéken és a harcosok között még élt – látszólag elvesztette egyeduralmát.

A sintó, minthogy sem szentírása, sem dogmája nem volt, nem helyettesíthette a buddhizmust, amely a népnek valláserkölcset és filozófiát adott. A sintóban nem lehet pontosan elhatárolni egymástól a Rosszat és a Jót, maradéktalan felismerésük mindig a körülményektől függ. Az emberi lélek alapvetően jó. Az ember csak azért követ el rosszat, mert az adott pillanatban nincs összhangban a természettel és a kamikkal. Azért nincs összhangban, mert „tisztátalan”. A rosszat gyakran betegségnek tekintették, amely időnként meglepi az embert, s ezt a betegséget elsősorban a tisztátalanság okozza, amely elválasztja az embert a kamik világtól. A betegséget tisztító eljárásokkal lehet megszüntetni. Bár a buddhizmus befolyása mind erőteljesebbé vált, a sintó azért továbbra is elszakíthatatlanul kötődött a hagyományokhoz – csakúgy, mint a japán nép gondolkodásához és életmódjához.

A sintó mindennapi kapcsolatban állt a japán nép ünnepeinek többségével – minden, az egyén életét befolyásoló fontosabb eseménnyel és a mindennapi földművelő tevékenységgel. Jelentős hatással volt a japán buddhizmus arculatának alakulására is. Nagy valószínűséggel maga a zen sem gyökerezhetett volna meg Japánban, ha a sintó nem készítette volna elő a közgondolkodást a természet rejtélyeinek ösztönös megértésére, valamint az is-

tenségekkel való kapcsolatra – anélkül, hogy dogmákhoz vagy bonyolult rítusokhoz folyamodott volna. Ilyen értelemben még az az állítás is megkockáztatható, hogy az esztétikai rend zenek tulajdonított megnyilatkozása valójában a japán lélek immanens sajátja, amit a zen csupán a felszínre segített. Tény, hogy Japánban a zen inkább tűnik a sintó spiritualizált formájának, mint egy tisztán buddhista szektának.

KONFUCIANIZMUS

Japánban a buddhizmussal együtt (sőt, talán még előtte) számos olyan kínai vallás bukkant fel, amelyek Konfucius és Lao-ce filozófiai rendszerébe tartoztak. A kínai klasszikusok tanulmányozása jelentősen elősegítette a konfucianus és taoista eszmék elterjedését a japán írástudók között. Ezek az eszmék mélyen behatoltak életükbe és érezhetően átalakították azt. A zen szerzetesek akaratuk ellenére is tevékeny terjesztői voltak a konfucianus eszméknek, amelyeket főként a gazdag és semmittevő rétegek, valamint az Asikagák környezetében élő befolyásos harcosok vettek át. Sok egyéb kínai vallásnak (köztük a taoizmushoz tartozóknak) is akadtak hívei Japánban. A zen szerzetesek például Lao-ce szemléletében – „cselekedni anélkül, hogy bármit cselekednénk” – bizonyos párhuzamot találtak saját „módszertelenségükkel”. A különböző kínai vallások a sintót is befolyásolták, és már régebben meghonosították Japánban a dualizmus fogalmait, valamint az udvarnál szokásos jövőmondó praktikákat. Ezeket a „*Jang és Jin hivatala*” (*Ommjo-rjo*) foglalta rendszerbe.

Ugyancsak ez a hivatal rendszerezte az asztrológiai megfigyeléseket is. E szokásokat eleinte csak Kiotó arisztokrata körei gyakorolták, később azonban az egyszerű emberek is alkalmazkodtak hozzájuk, anélkül, hogy megértették volna az okokat. „Többségük érzelmileg az *Ommjo-do (Jang és Jin)* istenségeihez kötődött, és ez az érzelem főképp a természeti csapásoktól való félelmen és a jó szerencse keresésén alapult.”

Az áttekinthetőség miatt ugyan külön kellett tárgyalnunk minden szektát és vallást, mégsem szabad elfeledni, hogy Japánban (legfőképp a középkorban) a szinkretizmus volt az uralkodó elmélet – így valójában még az intranzigens Nicsirennél is. Egyetlen doktrína sem kizárólagosan tiszta, egyetlen hívő sem tartozik csupán egyetlen hithez vagy doktrínához. A legbuzgóbb amidista is sintó-hívő, a zen szerzetes egyben a konfuciánus eszmék követője, és az egyszerű ember szinte valamennyi kultusznak hódol, bár csupán ennek, vagy annak vallja magát. Ráadásul még a legtűrelmetlenebb nicsirenista is tiszteli a sintó-istenségeket (*kami*). A japán lélek ugyanis képtelen belenyugodni, hogy valamely dolog jó lehessen a többi kizárásával. A japánok – szándékolt gúnnyal – minden dogmának észreveszik a jó és a rossz oldalát is:

*A zen seperni szeret,
A singon viszont főz,
A monto (dzsodo sinsu) örül a virágnak,
A hokke az ajándéknak,
Míg a dzsodo teljesen értelmetlen –*

vallja egy tanka versformába szedett régi közmondás, kifestve a legfontosabb szektákat.

A KERESZTÉNYSÉG KEZDETEI

1545 körül jezsuita misszionáriusok kíséretében portugál kereskedők érkeztek Kjúszúra. Értesüléseik azoktól a hajótöröttektől származtak, akik miután 1543-ban lőfegyvereket vittek az országba, visszatértek Kínába. A dajmjók jó szívvel fogadták az idegeneket, akik sok újdonsággal érkeztek. Úgy tűnt, csupán azért jöttek Japánba, hogy kereskedjenek és hittérítő tevékenységet folytassanak. Az e korban élő emberek jó politikának tartották, hogy a kereskedelmi haszon érdekében látszólag elfogadják a keresztény vallást. Hagyományos vallási türelmük (leszámítva Nicsiren rendíthetetlen harcoságát) engedékennyé tette őket a feketébe öltözött emberek doktrínáival szemben. Xaveri (Xavieri) Ferencet, aki 1549-ben szállt partra kíséretével, kifejezetten szívélyesen fogadták. A kereskedőkkel egyidejűleg egyre több jezsuita misszionárius érkezett és kezdte el hittérítő tevékenységét. Az első jezsuiták azonban, ha el is értek némi eredményt, hamarosan a hokke (nicsirenista szekta) papok és a zen szerzetesek ellenállásába ütköztek. Az idegenekkel való kereskedés gyümölcsöző volt azon tartományok dajmjói számára, ahol a portugálok kikötöttek. E kereskedők lőfegyvereket szállítottak, amelyekre a szüntelenül háborúzó feudális uraknak nagy szükségük volt. A kereszténységet úgy fogadták, mint az idegen civilizáció részét, mint egy Indiából jött vallást, amit akkoriban az ország japán nevéen, tendzsiku-sú-

nak neveztek. Az új vallás, jóllehet azt is befogadták, mégis sértette a japánok legmélyebb érzelmeit. Az eredendő bűn, a papi nőtlenség, a mindenható Isten kizárólagos volta, azé az Istené, aki parancsokat adhat császároknak – mindezen vonások következtében, hogy csak a legjellegzetesebbeket említsük, a japánok nagyon gyorsan kiábrándultak az „idegen” vallásból. Érdekük azt kívánta, hogy ne támogassák túlságosan.

Mindezek ellenére a megtértek száma 1605-ben már közel hét-százötvenezer főt számlált, ami akkoriban a Japán lakosság csaknem 4 %-át jelentette. Domonkos-rendiek és Ágoston-rendiek is érkeztek, hogy csatlakozzanak a lendületes térítéshez. A holland és angol (a pápaság ellenségei) hajók érkezése, amelyeknek célja kezdetben csupán kereskedés volt, később csak súlyosbította a helyzetet. A pápista keresztényeket igyekeztek lejáratni, és így próbálták meg (saját érdekükben) kiszorítani Japánból a spanyol és a portugál kereskedelmet. Végül Iejaszu – a keresztényeket az idegen hatalmakkal való összeesküvéssel megvádolva – 1614-ben az összes misszionáriust kiutasította az országból. (Iejaszu ugyanígy bánt el egy nicsirenista szektával is.) A kereszténység kudarca Japánban a keresztény doktrínák és a sintó szellem közötti totális összeegyeztethetetlenségben keresendő; minden más csak ennek következménye.

A KÖZÉPKORI JAPÁN KULTÚRÁJA

A JAPÁN SZELLEM

Megkockáztathatnánk a feltevést, hogy Kamakura rideg harcos társadalmának hatalomra jutása, majd a Muromacsi bakufu megalakulását követő viszályok miatt a Heian-korszak ragyogó kultúrája elmerült az általános káoszban – ez azonban nem egészen helytálló. Bár a politikai események, az egymást követő háborúk mély és tartós társadalmi és gazdasági változásokat vontak maguk után, Japán szelleme – vagyis mindaz, amit ma japán „kultúrának” (*bunka*) nevezünk – túlélte ezeket a kríziseket, ugyanakkor hatottak rá az ország életét érintő átalakulások. A kifinomult elegancia, a manír, a Fudzsivara-kor végét jellemző fülledt dekadencia kétségtelenül a művészet és a kultúra elsatnyulásához, teljes hanyatlásához vezethetett volna. Az ország gondolkodásmódjának egyszerűsége, erkölcsi ereje a kiotói arisztokrácia befolyására hamarosan átalakult. A Heian-korszak kultúráját nem fenyeget-

te a veszély, hogy eltűnik a változásokban, s ahelyett, hogy örök-re elmerült volna, olyan ösztönzést kapott, amely lehetővé tette további fejlődését. A pangás rövid időszaka után a Heian-kultúra visszanyeri jogait, és Kiotó szelleme a „keleti barbárokkal” való kapcsolatok révén újult erőre kap. Így egy újabb szellemiség fejlődik ki, kevésbé felületes, hősiesebb; ez a szellemiség valamegyest ellentéte az előző korszak nőiességének. Visszatérnek a forrásokhoz, megkísérlik alapul venni a tisztán japán koncepciókat, s ehhez a csodálatos Nara-korszak dicsfénye szolgál mintaképül. A Heian-szellem a Kamakura-korszak folyamán némiképp átalakul, megférriasodik. A harcosok ismét a fővárosba mennek. Nyers gondolkodásuk az udvari nemességgel való érintkezés következtében megszeli, kifinomul, árnyaltabbá válik, és a fényűzéstől támogatva szinte teljesen megváltozik. Mindebben a kultúra bizonyos fokú demokratizálódását, másrészt a szamuráj lélek megnevesedését látjuk. Az újabb vallási szekták hatása és szerzeteseik tevékenysége ekkor válik döntővé. Bár néhány Kiotóban született művészi formát újult energiával ápolnak tovább, újabb esztétikai formákat is kreálnak. A fővárosi előkelők körében oly népszerű „tisza érzékenység” kultusza (*mono-no-avare*)²⁸ átalakul; beteljesülését olyan, látszólag különböző művészeti ágakban leli meg, mint a Költészet, a Színház, Teaszertartás vagy a Virágok Útja. Valamikor a vallás volt minden művészet forrása, most a vallás nem egyéb, mint a művészetek „tápláló anyja”. A monostorokban művészek, írástudók találtak menedéket a zavaros időkben. Alkotásaik most, amikor a zen megtagadta a szent szövegeket, inkább a természet, mint az ezoterizmus felé fordultak, kínai mestereket

igyekeztek utánozni. A kínaiakhoz hasonlóan, főképp zen mesterek ösztönzésére, a japánok mind a művészet, mind az irodalom területén elkezdtek inkább *ábrázolni* – az *ábrándozás* helyett.

Ez az ellentmondásos képekkel teli korszak, amelyben győzött a kifinomult esztétika, nem nélkülözte azonban a nagyságot és az ízlés eltévelyedéseit sem. Bár a Kamakura-kor kezdetén az élet túlzottan „utilitaristának” és sivárnak tűnt, a visszatért jólét idején gyorsan különkődővé vált. Az utolsó Hódzsó-régens, aki gyakran lelte örömét kutyaviadalokban, nem habozott Kiotóból táncos-, színész- és zenésztársulatokat hozatni. Az Asikaga-sógunok ugyancsak nagy ünnepeket tartottak: Oda Nobunaga minden győzelme után szabad folyást engedett fényűző ízlésének; Hidejosi olyan pompás ünnepeket rendeztetett, mint a gigantikus „Virágok Látogatása” (*banami*). A kor kultúrája (*bunka*), ellentétben a Heian-korszakéval, egyfajta teremtő-, ezáltal meglehetősen művi emóción alapszik. Ösztönösen a természet megértésére, a vele való azonosulásra törekszik, valamint arra, hogy felfedezhesse a külszín alatt rejtőző szépséget. Ahhoz, hogy ez sikerüljön, az embernek alkalmazkodnia kell a szabályokhoz. Csak a törvény szigorú betartásával érheti el a tökéletes szabadságot, mert a Törvény (a Virágnézés, a Teaszertartás, a Színházlátogatás Törvénye) áthatja az egyént. A középkori japán esztéták szerint a tökéletes szabadságot csakis egy törvény maradéktalan betartása révén lehet meglegelni. Ez az alapvető elmélet nemcsak a művészetek fejlődését határozza meg, hanem bizonyos mértékben az egész japán társadalomét is.

ZENE, TÁNC, SZÍNHÁZ

Bármilyen szerény is volt egy ünnepség, egy összejövetel, ritkán zajlott le zene nélkül. A japán nép természetesnek tartotta, hogy meglévő érzelmeit fuvolán, lanton (*biva*), faciterán (*koto*) vagy egyéb hangszereken fejezze ki. Ha alkalom adódott, összegyűltek, hogy zenéljenek és énekeljenek. Bizonyos hangszereket kizárólag a nők használhatták, másokat pedig a férfiak. A fuvolát kifejezetten férfias hangszernek tartották, és a nők nem is tanultak meg játszani rajta.

Az értékes holmik: a kardok, a zeneszerszámok, a teáscsészék mind nevet kaptak, akárcsak a mi középkori gesztáinkban, ahol vitéz lovagok személyesítették meg kardjukat vagy elefántcsont kürtjüket. Mivel az élet tiszta lényege maga a hang, minden hangszer olyan volt, mint egy eleven, teremtő erővel rendelkező személy. Egy rangos szamurájnak legalább egy hangszeren (fuvola) kellett játszania, és értenie kellett a versíráshoz.

A *Taiheiki* említi, hogy a Kamakura-korszak vége felé Kiotóban az emberek nagyon kedvelték a *dengaku* elnevezésű táncot, és hogy mind a felsőbb, mint az alacsonyabb rendű néposztályok tagjai szenvedélyes figyelemmel kísérték az ilyen előadásokat.

A japán hangsorok öt hangjegyből álltak, és a hangok közötti távolságok elég szabálytalanok voltak. Minthogy a japán zene általában csak egy-egy dal aláfestésére szolgált, a nyugati fül szá-

mára néha oly sértő hangközöket meglehetősen könnyen áthidal-
ták. Az udvari zene valószínűleg Koreából származott. A népzene
eredetét nem ismerjük. A zenészek általában egyházi személyek,
előkelők vagy samurájok voltak, tehát a magasabb rétegekhez
tartoztak. A XIV. századtól kezdve egy fajta testvériséget alkottak,
és „elvilágiasították” az egyházi zenét.

Japánban a művészetet soha nem bízták az egyéni fantáziára,
azt mindenképp kodifikálni kellett. A művészeti ágak mindegyike
– természetesen a maga szigorúan formájában – egyidejűleg kell,
hogy hasson a nézők és az előadók érzelmeire is. A japán művé-
szetek valamennyi ágában éppen olyan fontos a néző vagy a hall-
gató közérzete, mint az, amit előadnak. „Azok közül, akik részt
vesznek egy *no* előadáson – írta 1420-ban Zeami –, a hozzáértők
a lelkükkel, a nem beavatottak viszont a szemükkel látják az elő-
adást. Amit a lélek lát, az a lényeg; amit a szem lát, az az előadás.
Lényeg nélkül nincs előadás. A beavatott megérti, hogy az elő-
adás a lényegben rejlik, és nem attól elkülönülve. Megérti, hogy
mi a *no*.” Az előadás témája és a színész személyisége keveset
számított. A dráma szereplőinek szimbolizálására a főszereplők
álarcot viseltek.

SZÓRAKOZTATÓ MŰVÉSZETEK

A XIV. század közepétől kezdve az egyik kedvelt szórakozás
az volt, hogy esztétákat hívtak meg teaszertartás (*csa-no-ju*) al-
kalmával. Az ilyen összejövetelek lehetőséget adtak a samurá-

SHARAKU TOSHUSAI

Nakajima Wadaemon és Nakamara Konozo színész.

joknak és a kiotói arisztokratáknak, hogy teaivás közben művészi alkotásokban gyönyörködjenek – főképp a Kínából érkezett porcelánokban, melyekért valósággal bolondultak a kor nagyurai. A teaszertartást Dzsukó zen szerzetes (1422–1502) valamint két tanítványa, Dzsóó (1503–1555) és Rikjú (1521–1591) csakhamar pontos szabályok alapján kodifikálta: tehát ez, a szó japán értelmében művészetté vált. Hogy a szertartás ünnepélyességéhez elengedhetetlen bensőséget és nyugalmat biztosítsák, a lakóházak kertjeiben különálló pavilonokat emeltek. A nagyon egyszerű teaház csupán egyetlen kis helyiség volt, eredetileg négy és fél tatami méretű, de minden elemét gondosan megtervezték. Minden apró részletnek az elmélkedéshez szükséges nyugalmat kellett sugározni, hogy a lélek megpihenhessen, és távol a világ zajától magába szállhasson.

Maga a szertartás kimérten zajlott. A házigazda és a vendégek minden mozdulatát pontosan szabályozta az etikett, amit senki sem szeghetett meg, hacsak nem akarta, hogy bugrisnak tartsák és kizárják a jó társaságból. A teaszobát egy tokonoma díszítette, ahol egy értékes váza, egy festmény vagy egy virágcsokor volt kiállítva. A teaivás sokkal inkább az elmélyedésre és az egyszerű, ízléses dolgok értékelésére adott alkalmat, mintsem a szomjúság csillapítására.

A teaivás művészetének kialakulásával párhuzamosan tűnt fel a Virágok Útja (*kado*). A virágok elrendezésének művészetete (*ikebana*) régebben is létezett, de inkább kellemes szórakozásnak

vagy hódolati aktusnak tekintették. Az így készült csokrokkal főképp a buddhista oltárokat díszítették. A rikka elnevezésű stílust kodifikálták, s az ily módon összeállított virágokkal a paloták és teaházak tokonomáját ékesítették. A XV. századi Kiotóban Ikenobó Dzsukei a virágok elrendezésének új stílusát teremtette meg, amely az Eget, a Földet és az Embert jelképező konfúciuszi elveken (*tencsidzsin*) alapult (*nageire*- vagy *szeika*-stílus). A virágok művészetének fejlődése azonban csak a XVII. században éri el tetőpontját. Ekkor számos iskolát létesítenek, és a Virágok Útja fontos részévé válik a nők oktatásának a japán társadalom csaknem valamennyi rétegében.

Az egyéb szórakoztató művészetek azt a célt szolgálták, hogy az azonos esztétikai kultúra kedvelői találkozhassanak. Az ilyen összejövetelek abból álltak, hogy az egybegyűltek tömjénillatokat, kagylókat vagy íriszhagymákat hasonlítgattak össze. A szépírás művészetete, amely a Heian-korszak idején oly népszerű volt, továbbra sem vesztette el fontosságát: leveleket, költeményeket és műalkotásoknak tartott bölcs mondásokat írtak le ily módon. Számos kevésbé művészi, de hiánytalan esztétikai érzékről tanúszkodó szórakozás is divatban volt, amilyen például a verses kártyákkal való játék, az ostáblajátékhoz hasonló szugoroku, a sógi (kínai sakk) vagy az igo (ma egyszerűen gónak nevezik: egy nagy sakktáblán helyezik el a figurákat és megpróbálják bekeríteni az ellenfelet).

A szabadtéri szórakozások között szerepelt a lóverseny, a szumó-birkózás (rituális viadal), egy pólóféle játék (*dakju*), továbbá egy labdajáték (*giccsó*), amelyet legtöbbször újév napján játszottak. Előkelők és egyszerű emberek egyaránt örömmel vettek részt az ilyen játékokban, de fogadtak a kakasviadalokon (*tori-avasze*) vagy a csónakversenyeken is. Télen a felnőttek és a gyermekek hógolyócsatákat vívtak. Az előkelő rétegek egyik kedvenc sportja a kemari volt (a lárteniszhez hasonló labdajáték, melyben tilos a kéz használata, s a labda nem érheti a földet). Az egyszerű emberek kevesebbet szórakoztak, de részt vettek a rituális ünnepeken (*macuri*), és olykor nézőként a samurájok és az előkelők rendezte íjlövészeteken vagy egyéb versenyeken. Sárkányeresztés alkalmával került sor a tako látványos küzdelmeire; ilyenkor a papírsárkányok farkára éles lemezeket erősítettek, hogy azokkal vágják el az ellenfél sárkányának tartókötelét.

SZOBRÁSZAT ÉS FESTÉSZET

Bár politikailag éles határvonal húzódott a Fudzsivara- és a Kamakura-korszak között, a tény, hogy Joritomo sógun lett, semmi féle azonnali hatást nem gyakorolt a képzőművészetre, amely az előző századok arisztokratikus és egyházi hagyományait követve fejlődött tovább. Később, a Szungok Kínájával való kapcsolatok újrafelvétele nyomán számos művészi minta érkezett Japánba. Két meghatározó irányzat született: az egyik kínai, főképp buddhista hatásra, a másik visszakanyarodott a Nara-korszak (VIII. század) realista, népies stílusához. Ez utóbbi áramlatot követve érik

el művészetük csúcsát Unkei iskolájának szobrászai, alapvetően realista műveikkel. Istenségek, kínai személyiségek, szerzetesek, dajmjók, állatok elevenednek meg természetű alkotásaikban. Ennek az időszaknak és iskolának az alkotásait a világ legértékesebb mesterművei közé sorolhatjuk. Az első, hagyományosabb áramlatot az *En-Pa* (vagy *Sidzso*) iskola képviselte, amely azonban a szobrok túlcifrázásához és az előzőleg alkalmazott formák egyfajta vulgarizálódásához vezetett. E korszakban kezdődött el a szobrászat hanyatlása Japánban. A zen-doktrínák fokozatos elterjedése, melyek tagadták a Szent Írásokat és kevés jelentőséget tulajdonítottak az istenek megjelenítésének, az amidizmus, aminek panteonja csak Amida Buddha és két tanítványa képmására szorítkozott, valamint a nicsirenizmus, megannyi kedvezőtlen hatást gyakorolt a szobrászat alakulására. A Muromacsi-korszaktól kezdve, a *nó* faragott maszkjainak kivételével, Japánban gyakorlatilag nem születtek értékes faragott művet.

Az e korszakból származó képes tekercek (*emakimono*) nagy változatosságról tanúskodnak mind stílusuk, mind témájuk szerint. Ezeket az igen népszerű tekerceket többnyire szerzetesek rajzolták, és híveik oktatására használták. E munkák már nemcsak az arisztokraták, hanem – első ízben – a nép és a harcosok életét is megörökítik. Többnyire kínai tussal (*szumi-e*), máskor színes kivitelben készültek. A Muromacsi-korszak idején a képes tekercek divatja a leáldozott, hogy helyét azok a falra akasztható festmények vegyék át (*kakemono*), amelyek a kínai Szung- és Jüandinasztia alkotásait utánozták.

A jórészt a zen szerzetesek befolyása alatt álló Muromacsi sógunok gazdagsága egyre inkább a festészet elvilágiasodását eredményezte. A japán festők Kínába utaznak, ahonnan számos új motívumot hoznak magukkal. Kínai festők hatására, a kínai tus (*szuiboku*) művészetét alkalmazva ábrázolják a tájat, aprólékosan megfigyelve a természetet. A festményeket igen gyakran szépírással írt költemények (*sidzsiku*) díszítik. Ezt a fajta festészetet, csakúgy, mint az egyházi személyek képmásait, nagy becsben tartották a zen kolostorokban.

IRODALOM ÉS KÖLTÉSZET

A szamurájok kora, (ami a kamakurai katonai kormányzat hatalomra jutásával kezdődött és 1868-ig tartott, de 1603-tól kezdve stabilizálódott – a szamurájokból vezető, adminisztratív osztályt formált) az átmenetnek a korszaka, a társadalom átalakulásával egyidejűleg magával hozza az irodalom és a képzőművészet változását is. Az irodalom, amelynek alkotásaiban általában egy kor, egy nép élete tükröződik, sajnos csak az arisztokraták, a szamurájok és a szerzetesek gondolatait ismerteti meg velünk. Jóllehet a népoktatás szintén fejlődik, az egyszerű emberek mégsem tesznek egyebet, csak vezetőiket követik. A japán középkor irodalmi életében két lényeges áramlat uralkodik: az első kissé dekadens és arisztokratikus, folytatója az előző korszak romantikus irodalmi stílusainak; a másik új, erőteljesebb, a kor két leglényegesebb jellemzőjét tartja szem előtt, a vallást és a hősiesség kultuszát. Az írott nyelv is folyamatosan fejlődik. Bár a kínai klasszikusok ta-

nulmányozását nem hagyják abba, azok fokozatosan mégis csak az írástudók egyre szűkebb rétegének szolgálnak mintául. Amíg a Heian-korszak alatt arisztokrata körökben csupán a kínai nyelvet használták, addig a XII. századi írott nyelv egyre összetettebb lesz. Számos kínai szó kapcsolódik a tisztán japán hangokhoz, de a nyelvtan hazai marad. Míg a X. században csupán a nők írtak japán nyelven, a XIII. században minden íróember a kínai-japán nyelvet használja. E tény azonban – bár a kultúra népszerűsítésének érdeke ezt kívánta volna – nem egyszerűsítette sem a beszélt nyelvet, sem annak írott formáját. A Nara-korszak „arany-korának” visszatérte a vallásban (a kegon- és ricu-szekta újrálelévedése), a szobrászatban (realizmus) és az irodalomban is a múlt iránti érdeklődés feléledésében nyilvánul meg: az alkotók a régi formákat utánozzák, a „geszták” pedig a nemzetségek történeteiből merítik anyagukat. Már nemcsak az előkelőségek foglalkoznak irodalom gyakorlásával, hanem szerzetesek és harcosok is. A romantikus műveket, amelyeknek többségét Muraszaki Sikibu úrnő avított cselszövényektől hemzseggő *Gendzsi regénye* sugallta, a XIII. században már olyan harci eposzok (*Gunki monogatari*) helyettesítik, amelyek a szamuráj szellemiséget magasztalják. Mindemellett fantasztikus novellák (*otogizosi*) is születnek. Ez utóbbiak leginkább hősi énekek voltak, amelyeket dalnokok adtak elő. Máskor színpadon hangzottak el és néha tánc-elbeszélésnek (*mai no-szosi* vagy *kovakamai*) nevezték őket. A történelmi elbeszélések (*Rekisi monogatari*), melyek a vallási doktrínákat illusztrálták, a népszerűségét is elnyerték. A szerzetesek népszerű tanulmányokban festették le a háborúk viszontagságait, a „szentek” életét, a budd-

hista paradicsomokat és poklokat, hogy ezzel hívják fel olvasóik figyelmét koruk jellemzőire. Másfajta irodalom is létezett, például bizalmas naplók (*nikki*), vagy az útijegyzetek (*kiko*), viszont ebben a műfajban csak kevés mű ért el olyan tökélyt, mint a klasszikus korszak alkotásai. A meglehetősen kevés filozófiai írás pedig jóval lemarad a Heian-korszak hasonló alkotásai mögött.

Az Asikaga-sógunok korában zen mesterek hatására az irodalomban is, akárcsak a festészetben, a kínaiak utánzása volt a meghatározó irányzat; ez azonban csak átmeneti divatnak bizonyult, és 1400-tól kezdve a zen mesterek tehetségük legjavát történelmi vagy filozófiai tanulmányok írásának szentelték. Színdarabokkal (*no*) is próbálkoztak, legtöbbjük a történelemből merítette tárgyát a már ismert, többé-kevésbé lírai költemények nyomán. A költészetet minden művelt embernek gyakorolnia kellett, a versek továbbra is őrizték az előző századokban oly türelmesen kimunkált alakot és stílust, amelyet az egyéni vagy császári antológiák kanoizáltak.

A költészet átszövi a regényeket, az útinaplókat, feljegyzéseket és tanulmányokat, megtölti a színházi szövegkönyveket, s valami módon része a mindennapi életnek is. Játékká válik, melynek során számos jó barát szelleme és emlékezőtehetsége vetélkedik. Csaknem társadalmi kötelezettséggé válik, és akit nem érint meg, az méltatlan ember. A legmarconább samuráj – bármily csekély műveltséggel rendelkezett is (és valamennyire műveltnek kellett lennie, ha ezzel a címmel kérkedhetett) – nem maradhatott érzé-

ketlen néhány ügyesen megformált vers vagy elegánsan kifejezett gondolat kelleme iránt. A *Taiheiki* leírja egy kínvallatás előtt álló előkelő történetét, aki az utolsó pillanatban írt búcsúverse révén megmenekül a büntetéstől:

„Tameakira nagyúr tuskövet kért; papírral együtt adták neki, gondolván, hogy gyónását akarja papírra vetni. Pedig nem gyónását írta le, hanem az alábbi verset:

*Hát bittem volna ezt valaha is?
Nem a költői művészetről faggatnak engem,
Hanem ez állhatatlan világnak dolgairól.”*

Szuruga kormányzója, Tokiva, csodálattal hajolt meg Tameakira józan szelleme előtt. Még a két keleti (kamakurai) küldöttnek is könnybe lábadt a szeme, miközben e sorokat olvasta. Tameakira ily módon megmenekült a kínvallatástól és ártatlannak nyilvánított. A költészet nem sokat számított a katonák szemében, mert az ő útjuk az Íj és a Ló Útja volt, mialatt az udvar a kínai és a japán versekben gyönyörködött. És mégis – mert a világ rendje az, hogy egyik dolog hasson a másikra – egyetlen költemény megsemmisítette Tameakira büntető ítéletét, és meglágyította a „keleti barbárok” szívét.

Költői játékokból született az a tizenhét szótagos rövid versforma (*haiku*), amelyet a XVII. században élt Macuo Basó tett halhatatlanná. A másik, talán máig legnépszerűbb versforma, a *tanka*

az alapja annak a japán költészetnek, amelyet ugyancsak költőien „Sikisima Útjának” neveznek. Érzékletes kifejezője az alábbi néhány soros költemény:

*Őseinktől kapott
Örökségünket ti
Segítsetek megóvni,
Kamik, kik értitek
A vers művészetét.*

Az Edo városában 1603-ban megalakult új bakufu és 1615-ben az ószakai vár ostromakor Tokugava Iejaszu győzelme, a szamurájok korának végét jelzi. A zavargások, a belső háborúk korszaka látványosan véget ért. Japán gazdára lelt, egy sógunra, aki nagy harcos volt, de a helyreállt békében, akárcsak elődei, hivatalnokká vált. Japán a végre meglelt békében önmagába zárkózik. Csaknem zárt egységet alkot, ami némileg megbénítja az ország fejlődését. Ebből az elszigeteltségből születik meg az az introspektív civilizáció, amely mély nyomokat hagy a nép életén, és megadja neki azt az egyéni jelleget, amely még ma is sajátja. A buddhizmus és a sintó nyomába az államvallássá lett konfucianizmus lép, de nem semmisíti meg azokat. A szamurájok szelleme etikává lesz, így az Íj és a Ló Útja, a busidó, a Harcosok Útja. Ez az etika akaratuk ellenére is békére kényszeríti őket. Aztán, két és fél évszázad után a japán vizeken ismét megjelennek az európaiak.

Ettől kezdve a japánok a Nyugat varázsa és területi integritásuk védelmének gondjai között ingadoznak. A nyugati civilizáció lassan, kérlelhetetlenül bevonja mázával mindazt, amit oly türelmesen munkáltak ki az évszázadok, ami férfiak és nők nemzedékei során oly hosszasan érlelődött a szenvedésekben és a büszkeségben. Ám mindez csak a látszat. A hajdani Japán a szigetek valamennyi lakójának lelke mélyén eleven marad és minden pillanatban felbukkan egy-egy gondolat mögött, vagy egy-egy udvarias gesztus árnyékában. Nicsiren megjósolta: „Eljő majd az idegen hatalom és legyőzi Japánt, mint ahogy a sólyom üldözi és elfogja a fáciánt.” De Nicsiren nem számolt a kamikazéval.

E könyvet csak Fudzsvira Sunzei egy versének idézésével zárhatjuk, amelynek címe *Szülőföldem virágai*:

*Bár a pusztulás torlódó hullámai
Sújtották a várost,
A cseresznyefa mégis
Éppúgy virágzik, mint valaha régen.*

BEVEZETÉS

1. A khmer birodalom a mai Kambodzsa, részben Vietnam és Thaiföld területén feküdt. Fénykora a XII. századra esik. Nagyságát és fejlett kultúrájának emlékeit őrzik Távol-Kelet monumentális műemlékei: Angkor-Vat csodálatos templomai és uralkodói palotái.
2. Kínában a Tang-ot a Szung-korszak váltotta fel (i.sz. 960–1279). A Szung-dinasztia uralma alatt Kína viszonylagos békében élt, csak az északi barbár támadások nyugtalanították időnként. A Szung-dinasztiát a mongol dinasztia váltotta fel, a Jüan-korszak következett.
3. Sógun, katonai főparancsnok, katonai kormányzó. A XI. század végétől 1870-ig a sógunok Japán tényleges urai. A császárok csak névlegesen uralkodtak Japánban ez idő alatt. A sógunok hatalma örökletes volt. A három fő sóguni dinasztia: a) a kamakurai, b) a kiotói Asikaga és c) az edói Tokugava.
4. Amateraszu Ómikami, a nap istennője, Izanagi és Izanami istenek gyermeke, Japán őrzője és pártfogója. Japán legrégebb krónikája, a VIII. sz.-i *Kojiki* (*Kodzsziki* – Régi események leírása, mely egyúttal a sintoizmus bibliája is) szerint Dzsimmu (Jimmu) császár Amateraszu istennőnek egyenes ági leszármazottja. Mivel a japán császárok Dzsimmu leszármazottainak tekintették magukat, a japán császárokat isteni eredetűeknek tartották.
5. A Heian-korszak nevét a mai Kiotó első nevééről, Heian-kjóról (békés főváros) kapta. E korszak nagyobb részét Fudzsvira (Fujiwara)-korszaknak is nevezik a történészek, az ekkor Japán életében nagy szerepet játszó család neve után. Heian-korszak: 794–1185, ezen belül a Fudzsvira-korszak 890–1185.
6. Kínában és Japánban két fő festmény- és képtípus volt: 1. a falra akasztható *kakemono*, amely rendszerint egy képet: jelenetet, személyt, vagy tájat stb.

ábrázol, és 2. a kézzel kitekerceselhető vízszintes kép, az *emakimono*, amely jelenetek, történések sorozatát örökíti meg, és amelynek egy-egy részlete egymagában is érthető és művészileg élvezhető; a részletek összessége is teljes egységet alkot. Az emakimonókat egy-egy tekercsrészlet (kb. 80–100 cm) terjedelmében nézhetette a szemlélő.

ELSŐ FEJEZET

7. A *banden* az állami birtokba vett föld megnevezése volt.
8. A *ricurjo* az állami föld adózási rendszere az állammal szemben. Ez az adófajta a föld termékeiből, kézi munkával készített ipari tárgyakkól és az adózó saját munkaerejének bizonyos időre való rendelkezésre bocsátásából állott.
9. A *soen* nem állami, hanem magán (szerzetesi vagy nemesi) földtulajdon volt; a későbbiekben a *ricurjo* jogok is a tulajdonosra szálltak.
10. A *bakufu* a katonai kormányzó, a Sógun kormányzati, szervezeti rendszere, kormánya volt, szemben a császári kormányzattal.
11. A *mappo* a világ végének, a „buddhista törvények megszűnésének” korszakát jelentette. Ennek a korszaknak az eljövételét jósták meg egyes szerzetesek, akik nem voltak megelégedve koruk erkölcsével. Kemmu császár (781–806 között uralkodott), erélyes intézkedéseket tett a császári hatalom megerősítésére, a hivatalnokok ellenőrzésére.
12. *Nicseren* (1222-1268), japán buddhista szerzetes, egy Japán szekta alapítója, kíméletlen vitatkozó és egyben profetikus egyéniség. A nép széles tömegeinek hirdette a halál utáni Amida-paradicsom létét. Korábban tanítása rendkívül népszerű volt.
13. A leghíresebb ilyen irányú regények, elbeszélések és naplók egy része, amelyet összefoglalóan „monogatari-irodalomnak” is nevezünk, elég részletesen és kimerítően tárgyalja a Heian-kori, Kiotói császári udvar és főnemesség életét és szokásait.
A korban kiemelkedik irodalmi alkotásaival Muraszaki Sikibu (975–1031) író-nő, akinek híres, 48 kötetes regénye (monogatari) a *Gendzsi monogatari* (Magyar fordítása: *Gendzsi regénye, 3 kötet*, Bp. 1963.) Hasonló népszerűség-

re tett szert a XI. században élt híres memoárirónő: Szei Sonagon *Makura no Szosi* (Párnajegyzetek) című munkája.

E korszak írói és művei közül kiváló forrásmunkául szolgáltak még Fudzsiwar író-nő: *Kagero Nikki* (Kageró naplója); Sugawara (Szugavara) író-nő: *Sarashina Nikki* (Szarasina Naplója); továbbá az *Izumi Sikibu Nikki* (Izumi Sikibu Naplója), az *Ocsikubo monogatari* stb. stb.

14. A sintoizmus a japánok ősi, nemzeti vallása. A sintó (shinto-istenek útja) vallás összefoglalását a *Kodzsziki* első része tartalmazza.

MÁSODIK FEJEZET

15. Az *udzsigami* a családnak, a nemzetségnek vagy a törzsnek választott istene a sintó vallásban.
16. A *tabezone* – magetetés; a csecsemőnek első ízben, főtt, pépesített rizsszemmél való ünnepélyes etetése. Jelentős eseménynek számított egy csecsemő életében.
17. A *kana*-írás japán eredetű szótagírás. Öt magánhangzójelből, 61 szótagjelből és egy szóvégi „n” mássalhangzó jeléből állt. Kétféle kana-írás van: a korábbi eredetű hiragana-szótagírás és a XI. sz.-ban kialakult kana-szótagírás. A legutolsó írásreform (1958) a kana-írásjelek számát 71 jelben rögzítette. Korábban a kana-jelek variánsainak nagy száma volt használatban.
18. A *szutra* rövidebb-hosszabb terjedelmű szent szöveg (lecke), amely Buddha tanait fejtegeti. A szerzetesek zsolozsmáinak fontos része a szútrák fennhangon mondása.
19. A *csigo* rendszerint nemesi származású ifjú, akit a szülők egy kolostor szerzeteseire bízta. Egy részük bent is maradt a szerzetben, mások csak vallásos nevelést kaptak. Bizonyos tekintetben apródszerű szerepük is volt a szerzetesek kolostoraiban.
20. A *kemari* hasonlított a mi labdarúgásunkhoz, azzal a különbséggel, hogy játék közben a labda nem érinthette a földet.
21. A *gempuku* a nagykorúsítási szertartás neve. Az ifjú életében a legfontosabb esemény, amely a ruházata megváltoztatása mellett névváltoztatással is járt.

22. A parasztnak gyűjtőneve. A kifejezés pusztán azt mutatja, hogy a parasztnak a legrégebbi idők óta volt neve, ellentétben a szolgákkal, akik az ősi időkben névtelenek voltak.
23. A *szanszankudo* (szan-szan-kudo) jelentése háromszor három, azaz kilenceszáz inni három szakés csészéből; a sintó hagyomány szerint kötött házasság legfőbb szertartási mozzanata. Esküvőt és házasságkötést jelent egyben.
24. Az *inkjo* általános jelentése: visszavonulás a közéletől, a munkától. Nyugdíj-szerű állapotot jelent, s a visszavonultság mellett általában a családfői jogokról és kötelezettségekről való lemondást is.
25. Az *urabon-e* a halottak tiszteletére megtartott háromnapos ünnep. Az utolsó napot a tánc és a kivilágítás miatt „lampionok” ünnepeként is emlegetik. A kivilágítás célja az, hogy a családdal töltött három nap után a holtak szellemei visszatérhessenek a sírhoz. A bon-odori, a halottak tánca a holtak szellemeinek jókedvre derítését szolgálja.

NEGYEDIK FEJEZET

26. Geomancia: jövendölés föld- és homokszemekből kiformalódó alakzatokból.
27. Ezt a kertet, akárcsak Tenrjú-dzsi és Tódzsi-in kertjét, Muszjó Kokusi zen-szerzetes művének tartották.

KILENCEDIK FEJEZET

28. A *mono-no-avare* kifejezés lefordíthatatlan. Ezt az érzést egy (másokkal megosztott) érzelem okozza, amelybe a minden dolgok múlandóságából fakadó bizonyos mélabú keveredik. Egy őszi táj hulló falevelekkel, az eső, a köd kifejezetten mono-no-avare, szó szerint megindító dolog.

JAPÁN TÖRTÉNELMI KORSZAKAI

Történelem előtti és őstörténelmi kor

Dzsómon	i.e. 7500-tól 300-ig
Jajoi	i.e. 300-tól i.sz. 300-ig
Kófun (megalitikus sírok)	i.sz. IV–VII. század

Történelmi korok

Aszuka-korszak	552–645
Nara-korszak	645–794
Heian-korszak	794–1185
Fudzsiwara-régensek	890–1185
Kamakura-korszak	1185–1333 (Hódzsó-régensek)
Muromacsi-korszak	1333–1573 (Asikaga-sógunok)
Momojama-korszak	1573–1603 (diktátorok)
Edo-korszak	1603–1868 (Tokugava-sógunok)
Meidzsi-kor	1868–1912
Taisó-kor	1913–1924
Sóva-kor	1924–1989
Heiszei-kor	1989–napjainkig

SÓGUNOK, RÉGENSEK, HADVEZÉREK 1185–1603

Joritomo (Minamoto nemz.)	1192	Josizumi (Asikaga nemzetség)	1493
Jorije (Minamoto nemz.)	1202	Jositane(2) (Asikaga nemz.)	1508
Szanetomo (Minamoto nemz.)	1203	Josiharu (Asikaga nemzetség)	1521
Tokimasza (Taira nemzetség)	1203	Jositeru (Asikaga nemzetség)	1545
Jaszutoki (Taira nemzetség)	1225	Josihide (Asikaga nemzetség)	1565
Joricune (Fudzsvára)	1226	Josiaki (Asikaga nemzetség)	1568
Cunetoki (Taira nemzetség)	1242		
Joricugu (Fudzsvára)	1244	<i>Diktátor-adminisztrátorok</i>	
Tokijori (Taira nemzetség)	1246	Oda Nobunaga	1573
Munetaka (császári herceg)	1252	Hidejosi	1582
Nagatoki (Taira nemzetség)	1256	Hidejori	1598
Maszamura (Taira nemzetség)	1264		
Korejaszu (császári herceg)	1266	Iejaszu (Tokugava nemzetség)	1603
Tokimune (Taira nemzetség)	1268		
Szadatoki (Taira nemzetség)	1284		
Hisza-Hira (császári herceg)	1289		
Morotoki (Taira nemzetség)	1300		
Morikuni (császári herceg)	1308		
Takatoki (Taira nemzetség)	1315		
Morinaga (császári herceg)	1334		
Takaudzsi (Asikaga nemzetség)	1336		
Josiakira (Asikaga nemzetség)	1358		
Josimicu (Asikaga nemzetség)	1367		
Josimocsi (Asikaga nemzetség)	1395		
Josikazu (Asikaga nemzetség)	1423		
Josinori (Asikaga nemzetség)	1428		
Josikacu (Asikaga nemzetség)	1441		
Josimasza (Asikaga nemzetség)	1449		
Josihisza (Asikaga nemzetség)	1474		
Jositane(1) (Asikaga nemz.)	1490		

JAPÁN MÉRTÉKEK ÉS PÉNZEK TÁBLÁZATA (XII–XVI. SZÁZAD)

<i>Hosszmérték</i>	
rin	0,303 mm
bu (10 rin)	3,03 mm
szun (10 bu)	3,03 cm
saku (10 szun)	30,303 cm
ken (6 saku)	1,818 m Nagojában; 1,908 m Kiotóban; 1,757 m Edóban

<i>Hosszmérték kelmék méréséhez</i>	
tan	25-30 <i>saku</i>
kudzsira-saku	kb. egy negyeddel hosszabb a <i>saku</i> -nál
hiki	2 <i>tan</i>

<i>Hosszmérték terep méréséhez</i>	
csó (60 ken)	109,08-105,42 m, tartományok szerint
ri (36 csó)	3,9–4,3 km, tartományok szerint

<i>Területmértékek</i>	
cubo (vagy bu)	1 ken (kb. 3,35 m ²)
sze	30 cubo (kb. 1 ár)
tan	10 sze (kb. 10 ár)
csó (60x50 ken)	10 tan (kb. 1 hektár)
ri	36 csó (kb. 16 km ²)

<i>Súlymértékek</i>	
momme	3,75 g
kin	100–180 momme, tartományok szerint
kan (1000 momme)	3,75 kg

Űrmértékek

saku	1,80 cl
gó (10 saku)	1,80 dl
só (10 gó)	1,80 l
to (10 só)	18 l
koku (10 to)	180 l
hjó (4 koku)	720 l (főképp rizsmérésre)

Pénzegységek

vadó-kaihó (708-958):	Japánban vert réz (olykor arany vagy ezüst) pénz
mon (kínai szen)	958-tól 1578-1591-ig: Kínából hozták
kan	1000 monból álló köteg

Japán pénzek

- 1587 tensó cühó: arany és ezüst
1592 bunroku cühó: ezüst
1606 keicsó cühó: ezüst